

การศึกษาประเพณีทำขวัญและมงคลพจน์

ในพิธีแต่งงาน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์รำนานู รอกเหตุภัย

พ.ม., กศ.ม. (เกียรตินิยมอันกัม ๑), กศ.ม.

หัวหน้าศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม

วิทยาลัยครูนครปฐม

กัยความอนุเคราะห์ของกองวิจัยและวางแผน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๕

ขออุทิศคุณธรรมในการสร้างสรรค์วิทยานิพนธ์นี้

แด่

โรงเรียนวัดกกตาล อ. นครชัยศรี

และ

โรงเรียนเพิ่มวิทยามูลนิธิ อ. นครชัยศรี

สถานศึกษาแห่งแรกและแห่งที่สองในชีวิตของผู้เขียน

ประกาศคุณูปการ

การศึกษาประเพณีทำขวัญและมงคลบทในพิธีแต่งงานนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะผู้ศึกษาได้รับความอนุเคราะห์จากหน่วยงานและบุคคลต่าง ๆ เป็นอันมาก อาทิ

- กองวิจัยและวางแผน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุณามอบทุนวิจัยให้เป็นเงิน ๕,๐๐๐.- บาท
- ดร. เกียรติศักดิ์ อิศยานันท์ ผู้ให้การสนับสนุนและให้กำลังใจแก่ผู้ศึกษาเป็นอย่างมาก
- คุณวิชัย และคุณยุพิน สุวรรณฤทธิ์ ผู้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือในการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างดียิ่ง
- คุณอนงค์ ประทีปทอง คุณบรรเลง วิทยานนท์ และคุณสายอง หุ้มพันธ์ ผู้ให้การช่วยเหลือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิพากษ์กรทุกถกถามรายชื่อในหน้า ๘
- คุณอาทิตย์ รอดเหตุภัย ผู้ให้การช่วยเหลือในการพิสูจน์อักษรและการจัดเล่ม
- คุณสมพร โพธิ์เทร และคุณยุพิน สุรภาพ ผู้ให้การช่วยเหลือในการเร่งพิมพ์ต้นฉบับให้เสร็จตามที่ต้องการ

ผู้ศึกษารู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของทุกท่านทั้งที่ได้เอื้อนามมาแล้วข้างต้น และผู้มีน้ำใจอีกหลายคนที่ไม่ได้เอื้อนามซึ่งได้ให้การสนับสนุน แม้มิใช่โดยตรงเป็นแต่เพียงให้กำลังใจหรือให้การสนับสนุนทางอ้อม ก็มีส่วนอย่างยิ่งที่ทำให้งานศึกษานี้ได้สำเร็จออกมาเป็นรูปเล่มเล่มนี้ จึงขอขอบพระคุณและขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้อีกครั้งหนึ่ง

ชำนาญ · รอดเหตุภัย

การศึกษาประเพณีทำขวัญและมงคลพจน์

ในพิธีแต่งงาน

บทคัดย่อ

ของ

ชำนานู

รศก. เหตุฉวี

เสนอต่อกองวิจัยและวางแผน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๕

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับประเพณีการทำขวัญและมงคลบทที่ใช้ในพิธีแต่งงาน ของชาวจังหวัดสุพรรณบุรี โดยวิธีสุภาษิตที่สำคัญคือเพื่อให้เกิดความเข้าใจหรือทั้งเป็นการหาทางอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ประเพณีทำขวัญแต่งงานนี้ให้คงเป็นประเพณีของไทยสืบไป ในการเรียบเรียงผลการศึกษานั้นได้จัดแบ่งเป็น ๒ ภาคใหญ่ คือ

ภาคแรก เป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ "ขวัญ" ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลจากประสบการณ์ตรง จากวิทยากร และจากตำราต่าง ๆ ที่มีผู้เขียนเอาไว้แล้ว ผู้ศึกษาได้นำมาเรียบเรียงให้เข้าใจง่าย โดยแบ่งเนื้อหาเป็นบทต่าง ๆ เรื่องสำคัญในภาคนี้คือเรื่องความหมายของคำว่าขวัญ ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ คำที่เกี่ยวข้องขวัญ มูลเหตุที่เกิดประเพณีการทำขวัญ ลักษณะของการทำขวัญ โอกาสที่มีการทำขวัญและขวัญในวรรณคดี

ภาคที่สอง กล่าวถึงประเพณีทำขวัญแต่งงานทั่วไป และในจังหวัดสุพรรณบุรี คือการประกอบพิธีทำขวัญ แต่งงานแบบที่มีการหมั้นผี (หรือหมั้นเห่าขอ) กับแบบที่มีการสู่ขวัญ (หรือสูตรขวัญ) ต่อจากนั้นเป็นการศึกษาวิเคราะห์ถึงมงคลบทที่ใช้ในพิธีแต่งงานของชาวจังหวัดสุพรรณบุรี โดยแยกเนื้อหาเป็น ๔ ประเภท คือ บทพูดของนายประตู่ บทพูดของนายขันหมาก บทหมั้นผี และบทสู่ขวัญ (รวมทั้งบทที่ใช้ในการผูกข้อมือ) การศึกษาวิเคราะห์ในส่วนนี้ทำให้ทราบแนวทางในการคำร้องวิจิตของคนไทยสมัยก่อนเป็นอันมาก ความรู้เช่นนี้จะเป็ประโยชน์อย่างยิ่งในการที่จะหาทางอนุรักษ์ส่งเสริมเผยแพร่ และพัฒนาประเพณีให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อให้ประเพณีแต่งงานนี้ก้าวสาวของไทยคง เป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่มีเอกลักษณ์อันควรแก่ความภาคภูมิใจกายต่อไป

นอกจากนี้ในภาคผนวกของหนังสือเล่มนี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมบทสู่ขวัญ บทหมั้นผี และมงคลบทอื่น ๆ ที่ใช้ในพิธีแต่งงานทั้งของจังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดอื่น ๆ มารวมไว้ด้วยเป็นจำนวนมาก เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มีความสนใจจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไป

ภาคที่ ๑ เรื่องทั่วไปเกี่ยวกับ "ขวัญ"

๑	บทนำ	๑
	- สภาพปัจจุบันและเหตุผลที่ทำการศึกษาวจัย	๑
	- วัตถุประสงค์	๓
	- สมมุติฐานในการศึกษาวจัย	๔
	- ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	๕
	- วิธีดำเนินการ	๕
	- คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ	๖
	- วิทยาการ	๗
๒	ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเรื่อง "ขวัญ"	๘
	- คำนำ	๘
	- ความหมายของคำว่า "ขวัญ"	๑๐
	- ความเชื่อของคนทั่วไปในเรื่อง "ขวัญ"	๑๖
	- คำที่เกี่ยวข้องกับ "ขวัญ"	๓๑
๓	ประเภทของการทำขวัญทั่วไป	๓๖
	- ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการทำขวัญ	๓๖
	- - มูลเหตุที่เกิดประเพณีการทำขวัญ	๓๖
	- - ลักษณะของการทำขวัญ	๔๑
	- - โอกาสที่มีการทำขวัญ	๔๗
	- "ขวัญ" ในวรรณคดี	๕๐

ภาคที่ ๒ เรื่องการทำวิจัยแต่งงาน

๔	ประเพณีการทำขวัญแต่งงานทั่วไป และในจังหวัดสุพรรณบุรี	๕๖
	- การเซ่นผี	๕๖
	- สาเหตุที่ทำให้เกิดพิธีการเซ่นผี	๕๖
	- ชาติที่มีการเซ่นผีในพิธีแต่งงาน	๕๗
	- ลักษณะของพิธีกรรม "เซ่นผี" ในพิธีแต่งงานของคนไทยใน จังหวัดสุพรรณบุรี	๕๘
	- การสู่ขวัญ	๖๓
	- จุดมุ่งหมายของการสู่ขวัญในพิธีแต่งงาน	๖๓
	- พิธีสู่ขวัญในท้องถิ่นต่าง ๆ	๖๓
	- ลักษณะของพิธีกรรม "สู่ขวัญ" ในพิธีแต่งงานของชาวจังหวัด สุพรรณบุรี	๖๗
๕	การวิเคราะห์มงคลพจน์ในพิธีแต่งงาน	๖๘
	- มงคลพจน์	๖๘
	- บทอาหมั้นหมาก	๗๐
	- บทตอบนียบประดู	๗๐
	- การศึกษาวิเคราะห์บทอาหมั้นหมากและบทตอบของนียบประดู	๗๐
	- บทเซ่นผี	๗๓
	- การศึกษาวิเคราะห์บทเซ่นผี	๗๓
	- บทสู่ขวัญ	๘๓
	- การศึกษาวิเคราะห์บทสู่ขวัญ	๘๔

บทที่	หน้า
๖	๘๘
บทสรุปผลการศึกษาระยะข้อ เสนอแนะ	๘๘
- บทสรุปผลการศึกษา	๘๘
- เปรียบเทียบประเพณีการ เช่นผีกับการชู้ชวัญ	๘๘
- ข้อ เสนอแนะในการอนุรักษ์ประเพณีการทำชวัญแต่งงาน	๘๙
- ข้อ เสนอแนะในการศึกษาวิจัยประเพณีเกี่ยวกับ "ชวัญ"	๘๖
บรรณานุกรม	๘๓
ภาคผนวก	๘๖
- บททำชวัญบ่าวสาวเมื่อขึ้นหมากมาถึงสถาน	-1-
- บทเส้นผี	-4-
- บทแม่สอนลูก	-7-
- บทชู้ชวัญบ่าวสาวเวลาแต่งงานร่วมทำชวัญ	-9-
- คำผูกแขนชายหนุ่ม - หญิงสาวเวลาแต่งงาน	-13-
- สูตรชวัญผิวเมีย	-15-
- บททำชวัญบ่าวสาว - บทเส้นผี (หมอผูกใจเย็นก็)	-17-
- บทถามขึ้นหมาก - บทตอบขึ้นหมาก (หมอไสว ฉัยชนะ)	-20-
- คำเรียกชวัญบ่าวสาว	-23-
- เอาเรื่องผีในแต่งงานของไทยสมัยก่อน (หมอไสว ฉัยชนะ)	-26-
- บทเส้นผี (หมออยู่ กิริจันทร์ ใหญ่)	-31-
- บทเส้นผี (หมอไสว กวงจันทร์)	-35-
- ทำให้สัมภาษณ์เรื่องผีในแต่งงานของไทยสมัยก่อน (หมอแก้ว วงศ์สมบูรณ์)	-40-

บทที่

หน้า

ภาคผนวก (ต่อ)

- บทคัดย่อ ทศกัณฐ์ - ทำนอง **เสนาะ** -46-
- บทผูกข้อมือ บ้าย - ชาว -48-
- ภาพการประกอบพิธีกรรมเทโวในพิธีแต่งงาน (ในสุพรรณบุรี) -50-

ภาคที่ 1

เรื่องทั่วไปเกี่ยวกับ "ขวัญ"

บทที่ ๑

บทนำ

สภาพปัจจุบันและ เหตุผลที่ทำการศึกษาวิจัย

ความเจริญของบ้านเมืองซึ่งมีวิวัฒนาการก้าวหน้ายิ่งขึ้นโดยลำดับนั้น เป็นเรื่องในส่วนทาง
กับการดำรงอยู่ของชนบทชนบทนิยมประเพณีดั้งเดิมของไทย กล่าวคือยังบ้านเมืองเจริญขึ้นมากเพียงไร
ชนบทชนบทนิยมประเพณีเก่า ๆ ของเราก็นิ่งเอื้อนทรมานลดน้อยถอยความนิยมลงเพียงนั้น เรื่องนี้เป็น
ความจริงที่ทุกคนไม่อาจปฏิเสธได้ และเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งที่วัฒนธรรมอันดีงามบางประการ
ของไทยกำลังจะสูญหายไปพร้อมกับกาลเวลา การสูญเสียวัฒนธรรมที่ควรแก่ความภาคภูมิใจนั้น
นับเป็นความเสียหายที่ประมาณค่ามิได้ เพราะ เป็นเหตุที่ทำให้เกียรติภูมิของชาติต้องพลอยตกต่ำ
ลงไปด้วยเป็นอันมาก วัฒนธรรมอันดีงามและเก่าแก่ของชาตินั้นเป็นหลักฐานซึ่งบอกถึงความเจริญ
รุ่งเรืองของชาติซึ่ง เป็นมาแล้วในอดีตได้เป็นอย่างดี หากวัฒนธรรมเหล่านั้นต้องหมดสิ้นไปเพราะความ
รู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือการถูกมองข้ามความสำคัญซึ่งกำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ชาติไทยของเราก็น่า
จะไม่เหลือสิ่งใดไว้เป็นประจักษ์พยานที่แสดงถึงอารยธรรมในอดีตที่ควรแก่ความภาคภูมิใจ

จริงอยู่แม้ว่านักการศึกษาของไทยในปัจจุบันจะให้ความสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น
ทั้งในส่วนที่เป็นวัฒนธรรมประจำชาติและวัฒนธรรมที่เข้ามา ซึ่งจะเห็นได้ว่าการศึกษาวิเคราะห์วิจัย
และการประชุมสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับวัฒนธรรมบ่อยครั้งกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก อย่างไรก็ตาม
ความเคลื่อนไหวดังกล่าวก็ยังอาจนับได้ว่าเป็นเรื่องที่ทำกันอยู่ในวงแคบเฉพาะกลุ่มที่มีโอกาสได้ศึกษา
เล่าเรียนวิชาการทางค่านนี้ ซึ่งแทบจะกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มเดียวเท่านั้นที่เล็งเห็นความสำคัญของ
วัฒนธรรมและความจำเป็นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์โดยเร่งด่วน ดังนั้นการรณรงค์เพื่อควมมีเกียรติ
ของชาติในด้านนี้จึงเปรียบเสมือนเรือลำผ้อย ๆ ที่พยายามลอยทวนกระแสน้ำแห่งอารยธรรมของต่าง
ชาติที่ไหลทะลักเข้ามาท่วมท้นอารยธรรมไทยจนเจียนจะลบรัศมีแห่งความเป็นไทยให้หมดสิ้นไป

ถึง เช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เรือลำนี้ถึงแม้จะยังไม่ล่มลงในขณะที่จะอยู่รอดปลอดภัยไปไหนสัก
เท่าไร หากไม่สามารถถล่มผนังแห่งความเป็นไทย สักวันหนึ่งก็คงจวมถึงลงสู่ความลึกของ
อารยธรรมต่างชาติอย่างไม่ต้องสงสัย

ทางเดียวที่จะทำให้เรือกอเรือรอดปลอดภัย และอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีที่ตกเก็บมอญประเทศ
ทั้งหลาย ก็คือความร่วมมือกันระหว่างบุคคลในชาติ โดยเฉพาะผู้มีการศึกษาและผู้ตระหนักใน
คุณค่าของวัฒนธรรมไทยที่จะต้องทำหน้าที่เป็นแกนนำ นำให้คนทั้งชาติมองเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม
ไทยให้จงได้ เมื่อเลื้อยกริชาติ รักไทย นิยมไทย ลูกปลุกเร้าให้เข้มแข็ง ถึงขั้นอ่านขึ้นเมื่อใด
เมื่อนั้นชาติไทยก็จะสามารถยืนหยัดเป็นสง่าอยู่ได้อย่างมั่นคง บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่จะดำเนินการดัง
กล่าว เพราะถ้าหากขึ้นปล่อยให้ชาติไทยจมอยู่ภายใต้มน้ำของวัฒนธรรมต่างชาติเป็นนานไป
อีกเท่าไร โอกาสที่จะฟื้นความเป็นไทยขึ้นมาใหม่ก็คงจะยิ่งยากมากขึ้นเท่านั้น

การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยอาจจะกระทำได้หลายทาง การศึกษาวិเคราะห์วิจัยและนำ
เอาความรู้ที่ได้ออกมาเผยแพร่ นั่นนับว่าเป็นการชะลอความสูญเสียชีวิตวัฒนธรรมที่โดนอ้างพอสมควร
เป็น เรื่องที่น่ายินดีที่ปัจจุบันมีการดำเนินงานทางค่านี้นี้กว้างขวางขึ้นทั้งในภาคเอกชนและภาครัฐบาล
มีการสนับสนุนผู้ทำงานทางค่านี้นี้หลายวิธี เช่น การให้ความคิดความชอบและการให้ทุนอุดหนุน
เป็นต้น จึงเป็นที่หวังได้ว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยโดยเฉพาะ "ค่านิยม" นี้จะมีกลุ่มพลังร่วม
ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและมีปริมาณสูงขึ้น อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องที่น่ากลัวกว่าว่ายังความ
พยายามที่จะทำงานทางค่านี้นี้เพียงอย่างเดียวคงไม่สามารถอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ในวิถี
ชีวิตของคนไทยต่อไปได้ ดังนั้นผู้เกี่ยวข้องควรจะได้มุ่งทำงานทางค่านี้นี้ส่งเสริมและการพัฒนา
วัฒนธรรมควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับกาลสมัย
จะเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมไทยยืนหยัดเป็นเอกลักษณ์ของไทยตลอดไป

ประเพณี "แต่งงาน" เป็นวัฒนธรรมไทยที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์อย่างยิ่งประการหนึ่ง แต่ประเพณีอันดีงามนี้กำลังจะสูญหายไปจากวิถีชีวิตของคนไทยสมัยปัจจุบันโดยลำดับ สาเหตุที่ทำให้เป็นเช่นนั้น ประการหนึ่งก็คืออิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติที่ถูกนำเข้ามาแทนที่ดังกล่าวแล้ว คนไทยสมัยใหม่ส่วนใหญ่มักจะมีความคิดว่าประเพณีแต่งงานตามแบบของไทยเป็นเรื่องยุ่งยาก สิ้นเปลือง เสียเวลา และไม่เกิดประโยชน์คุณค่า ดังนั้นจึงมักจะหันเหไปประกอบพิธีตามแบบของชาติอื่น หรือแม้ว่าจะยังคงจัดแบบไทย ๆ อยู่ ก็มักจะจัดอย่างรวบรัดโดยตัดเอาสิ่งที่มีคุณค่าบางประการทิ้งไปอย่างน่าเสียดายยิ่ง "ของดี" เกี่ยวกับประเพณีแต่งงานที่ถูกทอดทิ้งเพราะถูกมองว่าไม่เหมาะสมกับสมัยปัจจุบันอย่างหนึ่งก็คือ "การทำขวัญแต่งงาน"

"การทำขวัญแต่งงาน" เป็นประเพณีที่สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยสมัยก่อนหลาย ด้าน นอกจากการศึกษามหาใช้ในพิธีดังกล่าว จะทำให้ได้เรียนรู้วิถีชีวิตของไทยในอดีตแล้ว ในส่วนที่เป็นเนื้อหาของบททำขวัญนั้นนับว่าเป็นประโยชน์แก่การครองชีวิตของสามี - ภรรยาเป็นอันมาก หากมีการปรับปรุงให้มีเนื้อหาสาระสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนแต่ละยุคแต่ละสมัยแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นประเพณีที่ยังคงทรงคุณค่าได้ตลอดไป

ส่วนสาเหตุที่เลือกศึกษาประเพณีการทำขวัญแต่งงานในสุพรรณบุรี เป็นพิเศษนั้นก็เพราะได้พิจารณาเห็นว่า ในบรรดาจังหวัดต่าง ๆ ของภาคตะวันตกนี้ จังหวัดสุพรรณบุรียังคงมีประเพณีดังกล่าวอยู่มากกว่าจังหวัดอื่น ซึ่งแทบจะไม่มีหลงเหลือประเพณีนี้อยู่เลย จากการตระหนักถึงคุณค่าของประเพณีทำขวัญแต่งงานดังกล่าวแล้ว จึงเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดงานศึกษาวิจัยขึ้นนี้ขึ้น เพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนาในอนาคต

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อรวบรวม "บททำขวัญแต่งงาน" ของชาวจังหวัดสุพรรณบุรีทั้งที่เป็นมุขปาฐะและเป็นลายลักษณ์ ไว้ไว้ให้สูญหายไปตามกาลเวลา

๒. เพื่อความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นการทำขวัญแต่งงาน
๓. เพื่อเข้าใจคติชีวิตของคนไทยสมัยก่อน
๔. เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเด็นนี้ให้นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป
ได้มีความรู้ความเข้าใจกว้างขวางยิ่งขึ้น
๕. เพื่อหาทางอนุรักษ์ให้ประเด็นอันเกี่ยวเนื่องอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยอย่างเหมาะสม
กับกาลสมัย

สมมติฐานในการศึกษาวิจัย

๑. ชาวจังหวัดสุพรรณบุรีอาจจะยังคงรักษาประเพณี "ทำขวัญแต่งงาน" เอาไว้บ้าง
โดยเฉพาะในหมู่ชาวนานนท์
๒. ประเพณี "ทำขวัญแต่งงาน" อาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น แม้จะอยู่
ภายในเขตจังหวัดเดียวกัน
๓. วิถีปฏิบัติและบทที่ใช้ในการทำขวัญแต่งงานจะสามารถสะท้อนวิถีความเป็นอยู่ของ
คนไทยสมัยก่อนได้หลายด้าน
๔. ประเพณีทำขวัญแต่งงาน อาจนำไปพัฒนาให้เกิดประโยชน์แก่สังคมไทยต่อไปได้อีก

ความสำคัญของการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ นอกจากจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีการทำ
ขวัญแต่งงาน ซึ่งเป็นคติชีวิตอย่างหนึ่งของคนไทยในอดีตแล้ว การศึกษาเรื่องนี้จะทำให้ได้รับ
ประโยชน์อื่น ๆ อีกหลายประการ กล่าวคือ

๑. ทำให้ได้อนุรักษ์ "บททำขวัญ" ทั้งที่เป็นข้อมูลมุขปาฐะและลายลักษณ์
๒. ทำให้ได้ข้อมูลซึ่งจะเป็นหลักฐานประกอบการศึกษาแนวทางการดำรงชีวิตของคนไทย
สมัยก่อน

๓. ทำให้ได้แนวทางที่จะเสนอแนะคนไทยสมัยปัจจุบันให้เกิดการพัฒนาประเพณีเพื่อ
จักได้คงอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยตลอดไป

๔. ทำให้ผู้ใหญ่ในปัจจุบันได้แนวคิดที่จะอบรมสั่งสอนบุตรหลานของตน โดยเฉพาะ
ในด้านการครองเรือนให้มีความสงบรายนสอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่ และทำนิยมของสังคมไทย
ในปัจจุบันที่พัฒนามาจากรากฐานของความเป็นไทยในอดีต

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าและวิจัยเรื่องประเด็นการทำขวัญแต่งงานในสุพรรณบุรีครั้งนี้ มีข้อจำกัด
ดังต่อไปนี้

๑. ข้อมูลชุมชน มุ่งรวบรวมจากการประกอบพิธีแต่งงานคู่บ่าวสาวซึ่งได้จัดขึ้นจริงๆ
ในระหว่างเดือนมีนาคม ๒๕๒๔ ถึง เมษายน ๒๕๒๕

๒. ข้อมูลลายลักษณ์ รวบรวมจาก ๒ ทาง ทางหนึ่งได้จากพิธีกร หมอทำขวัญ หรือ
วิทยากรในท้องถิ่น และอีกทางหนึ่งได้จากหนังสือต่าง ๆ ที่มีผู้รวบรวมจัดพิมพ์เผยแพร่ทั่วไปแล้ว
ทั้งในจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดอื่น ๆ รวมทั้งบททำขวัญแต่งงานที่ใช้ในภาคต่าง ๆ ของประเทศ
ก็จะนำมารวบรวมไว้ด้วย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบของผู้สนใจในโอกาสต่อไป

๓. ประเด็นการทำขวัญแต่งงานในท้องที่จังหวัดสุพรรณบุรีมีเหลืออยู่น้อย และกระจัด
กระจายอยู่ทั่วไป ผู้ศึกษาได้พยายามสืบค้นหาแหล่งที่ยังคงมีประเพณีดังกล่าวในช่วงจำกัดภายใน
๑ ปี จึงอาจมีท้องที่ที่หลงสำรวจอยู่อีกบ้าง

วิธีดำเนินการ

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑.๑ ข้อมูลชุมชน

- บันทึกเสียงข้อมูลจากบ้านที่กำลังประกอบพิธีทำขวัญแต่งงาน
- สัมภาษณ์วิทยากรในท้องถิ่นซึ่งมีความรู้ ประสบการณ์ หรือเคยประกอบพิธี

ทำขวัญแต่งงาน

๑.๒ ข้อมูลลายลักษณ์

- รวบรวมจากหนังสือของวิเทศาภรณ์ในท้องถิ่น หอสมุดประจำจังหวัด
สุพรรณบุรี หอสมุดวิทยาลัยครูนครปฐม และหอสมุดแห่งชาติ

๒. การจัดกระทำกับข้อมูล

๒.๑ ตอคมทำขวัญจากแถบผ้าทักเสียด

๒.๒ ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวต่อไปนี้

- จุดมุ่งหมายในการประกอบพิธี
- เครื่องประกอบพิธี
- คติในการประกอบพิธี
- ลักษณะของเนื้อหาสาระ
- แหล่งที่มาของเนื้อหาสาระ
- การสะท้อนคติชีวิตของชาวไทยในอดีต

๓. การเรียบเรียงผลการศึกษาวิจัย ผู้ประพันธ์ที่สำคัญ ๕ ประการคือ

- ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ ขวัญ
- ประเพณีการทำขวัญทั่วไป
- ประเพณีการทำขวัญแต่งงานทั่วไปและในจังหวัดสุพรรณบุรี
- การศึกษาวิเคราะห์บทสวดมนต์ในพิธีแต่งงาน
- ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์ประเพณีการทำขวัญแต่งงาน และการศึกษา

วิจัยประเพณีเกี่ยวกับ "ขวัญ"

คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ

๑. ประเพณีการทำขวัญแต่งงาน หมายถึง ประเพณีการแต่งงานคู่บ่าวสาวไทยที่มี
การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้รวมอยู่ด้วย

- ๑.๑ การสู่ขวัญ
- ๑.๒ การเซ่นผี

๒. ขวัญ หมายถึง สภาพจิตใจของมนุษย์ซึ่งอาจเป็นไปได้ในสองลักษณะคือ การมีสภาพจิตใจที่ดีหรือการมีสุขภาพจิตที่ดีเรียกว่า "ขวัญดี" และการมีสภาพจิตใจที่สลดหดหู่ท้อแท้ เบื่อหน่าย หรือในลักษณะของการมีสุขภาพจิตที่เสื่อมโทรมเรียกว่า "ขวัญเสีย" มนุษย์จะประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตมากน้อยเพียงไร ขึ้นอยู่กับอาศัยสภาพจิตใจ หรือ "ขวัญ" นี้เป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งประการหนึ่ง บางครั้ง "ขวัญ" จะได้รับการอนุมัติให้เป็นเสมือนสิ่งหนึ่งซึ่งอาจมีตัวตนให้มองเห็นหรือไม่เห็นก็ได้ และสิ่งนี้ได้เข้ามาสิงสู่อยู่ภายในร่างกายของมนุษย์ และมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งปวง

๓. มงคลพจน์ หมายถึง คำพูดอันเป็นมงคล คือคำพูดที่เกี่ยวกับความดี ความงาม ความประเสริฐ ซึ่งจะก่อให้เกิดความสุขใจของผู้ที่ได้ยิน ได้ฟัง เช่น คำสวดดี คำให้ศีลให้พร เป็นต้น

๔. การสู่ขวัญ หมายถึง ประเพณีการเรียกขวัญ หรืออัญเชิญขวัญเป็นทำนองเสนาะอันไพเราะ เพื่อให้ขวัญกลับมาสิงสู่อยู่ในร่างกายตามเดิม ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นการทำให้คลายจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นซึ่งภูตผีปิศาจหรือภัยอันตรายภายนอกไม่สามารที่จะเข้ามาล้ากรายได้โดยง่าย และเป็นการเตรียมสภาพจิตใจให้พร้อมที่จะก้าวไปเผชิญกับประสบการณ์ใหม่ เช่น ดินที่อยู่ใหม่ และชีวิตการครองเรือนในฐานะสามีหรือภรรยา เป็นต้น

๕. การเซ่นผี หมายถึง ประเพณีการเซ่นสังเวยบรรพบุรุษซึ่งได้ล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนทั้งภูตผีปิศาจ เทพยาคอารักษ์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายด้วยการเซ่นบรวงทำนองเสนาะอันไพเราะ เพื่อให้ดวงวิญญาณอันทรงมหิทรานุภาพเหล่านี้บังเกิดความพึงพอใจ จะได้อวยชัยให้พรแก่เจ้าภาพที่ประกอบพิธีกรรมดังกล่าว ประเพณีนี้แสดงถึงความเชื่อถือในลัทธิผีสง่าเทวดา และความกตัญญูแก่เวทที่ต่อบุรพการีแม้ชีวิตจะหาไม่แล้วก็ตาม

วิทยากร

หมอขวัญ หรือพิธีกรผู้ประกอบพิธีทำขวัญแต่งงาน ซึ่งได้ร่วมทำหน้าที่วิทยากรให้ปากคำ ทำให้ได้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์แก่การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีหลายคนที่สำคัญควรแก่การเอ่ยนามไว้ ณ ที่นี้คือ

๑. นายอู่ ศิริจันทร์เพ็ญ อายุ ๕๕ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ที่ ๔ ต.จระเข้ใหญ่
อ.บางปลาร้า จ.สุพรรณบุรี
๒. นายไสว กวงจันทร์ อายุ ๖๕ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๕๕ บ้านค่าน หมู่ที่ ๔
ต.บางปลาร้า อ.บางปลาร้า จ.สุพรรณบุรี
๓. นายแก้ว วงศ์สมบูรณ์ อายุ ๗๓ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๑๓๒ บ้านเก่าห้อง หมู่ที่ ๒
ต.โคกคราม อ.บางปลาร้า จ.สุพรรณบุรี
๔. นายหุค ใจเบ็นท์ อายุ ๗๕ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๔๕ หมู่ที่ ๖ ต.โคกคราม
อ.บางปลาร้า จ.สุพรรณบุรี
๕. ร.ต.ท.เพียร แก้วศรีงาม อายุ ๖๖ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๒๖๕ หมู่ที่ ๔ ต.โคกคราม
อ.บางปลาร้า จ.สุพรรณบุรี
๖. นาย (สมุห์) ไสว ชัยชนะ อายุ ๖๕ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๕๕ ต.รั้วใหญ่ อ.เมือง
จ.สุพรรณบุรี

นอกจากนี้ยังมีใจภรรยาอีกหลายคนที่ได้ช่วยเหลือให้ออมูลต่าง ๆ รวมทั้งท่านเจ้าภาพตลอดจนเจ้าภาพ
เจ้าสาวที่ได้ให้การต้อนรับและช่วยเหลือในการเก็บขอมูล ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณและขอบคุณอย่างสูง
มา ณ โอกาสนี้อีกครั้งหนึ่ง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเรื่อง "ขวัญ"

๑. คำนำ

ขวัญเจ้าเอย	ขวัญเอยมาคู่องค์เอย (ซ้ำ)
ขอเชิญพระขวัญ	เมื่อคืนวันเพ็ญ
ให้อยู่ร่วมเย็น	อย่าหนีไปไหน
ขวัญเจ้าเอย	ขวัญเอยเจ้าอย่าเลยไม่ไกล
อย่าเที่ยวจนเพลิน	อย่าระเหินระหก
อย่ามีวชนนท	อย่ามีวชนนท
ขอเชิญขวัญเจ้า	รับเข้าสู่กาย
อย่าหลีกหนีหาย	เลยนะขวัญเจ้าเอย
ขวัญเจ้าเอย	ขวัญเอยมาคู่องค์เอย (ซ้ำ)

บทพระชันษข้างต้นนี้เป็นเนื้อเพลงสำหรับประกอบกรรพการรำว่าชุดหนึ่งของกรมศิลปากร ซึ่งมีชื่อว่า "รำเชิญขวัญ" เขาใจว่าคนไทยทั่วไปคงจะได้เคยฟังท่วงทำนองอันไพเราะเพราะพริ้งของเพลงนี้ และเคยได้ชมลีลาท่าทางอันอ่อนช้อย ประณีต วิจิตรตระการตาของผู้รำกันมาบ้างแล้ว การแสดงชุดนี้มักนิยมนำขึ้นในโอกาสต่าง ๆ เช่น การต้อนรับผู้มาเยือน การต้อนรับสมาชิกใหม่ และการเลี้ยงส่งผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ เป็นต้น

การรำชุดนี้นอกจากจะก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินใจในฐานะที่เป็นมหรสพบันเทิงหนึ่งแล้ว ยังจะทำให้ผู้ที่ได้ชมโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นเป้าหมายในการเชิญขวัญ เช่น ผู้ได้รับการเลี้ยงรับหรือเลี้ยงส่งในงานนั้น เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจอย่างประหลาด ความรู้สึกดังกล่าวนี้จัก

เป็นพลังทางจิตอย่างหนึ่ง หรือที่เรียกว่าเป็น "จิตานุภาพ" อันอาจบันดาลให้สามารถบรรลุเป้าหมายในการดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น เช่น ช่วยให้งานอย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุข หรือบังเกิดความมั่นใจในการที่จะออกเดินทางไปในดินแดนที่ห่างไกลว่าจะเป็นไปได้อย่างสวัสดิสันิษย์แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง

เรื่องราวเกี่ยวกับ "ขวัญ" นี้มีแง่มุมที่น่าสนใจอยู่เป็นอันมากเป็นต้นว่า พละคุณทางจิตเกิดขึ้นได้จากการเชิญขวัญจริง ๆ หรืออย่างไร "ขวัญ" มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างไรหรือไม่ เหตุใด "ขวัญ" จึงออกไปจากร่างกายของคนได้ และเหตุใดจึงต้องเรียก "ขวัญ" ให้กลับคืนมารูปร่างกายของคนอีก เพราะเหตุที่เรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับ "ขวัญ" นี้ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีต และสืบสายสัมพันธ์ความเชื่อต่อศรัทธา มาจนกระทั่งถึงคนไทยในยุคปัจจุบัน จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับ "ขวัญ" ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นกว่าที่จะพูกันลอย ๆ โดยเข้าใจถึงความหมายที่แท้จริงของคำนี้

แม้ว่าคนสมัยใหม่จะโก้เชื่อว่ามีความรู้ความเข้าใจและศรัทธาในทางวิทยาศาสตร์มากกว่าสมัยก่อน และมักจะมีมองว่าไสยศาสตร์เป็นเรื่องที่เหลวไหลไม่น่าเชื่อถือก็ตาม แต่ในเรื่องที่เกี่ยวกับ "ขวัญ" นี้ กงจะไม่มีกล่าปฏิเสธโดยสิ้นเชิง อย่างน้อยที่สุดการมี "ขวัญดี" ก็จะช่วยให้การดำเนินกิจการต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพแตกต่างจากคนที่ "ขวัญเสีย" อย่างเห็นได้ชัด อาจกล่าวได้ว่า "ขวัญ" มีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับจิตใจของมนุษย์ตลอดมาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

๒. ความหมายของคำว่า "ขวัญ"

"ขวัญ" คืออะไร เป็นเรื่องที่พิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์ หรือเป็นแต่เพียงเรื่องสม ๆ แล้ง ๆ หากหลักฐานแน่นอนไม่ได้แบบไสยศาสตร์เท่านั้น ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่ควรแก่การวิเคราะห์วิจารณ์หาข้อเท็จจริงกันต่อไป แต่ก่อนเป็นสิ่งที่สมควรกระทำเป็นอันดับแรก คือ การทำความเข้าใจในเรื่องความหมายของคำว่า "ขวัญ"

คำว่า "ขวัญ" นี้เป็นคำที่มีความหมายทั้งในทางรูปธรรมและนามธรรม ยากที่จะอธิบายให้เข้าใจโดยใช้คำสั้น ๆ ได้ นอกจากนั้นยังเป็นคำที่มีความหมายหลายนัยอาจตีความได้แตกต่างกัน แล้วแต่ความเชื่อถือของคนแต่ละกลุ่ม ในที่นี้จะได้นำเอาคำจำกัดความหรือคำอธิบายเกี่ยวกับคำว่า "ขวัญ" จากแหล่งต่าง ๆ มาเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบให้เกิดความเข้าใจอย่างกว้างขวางลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า "ขวัญ" ไว้ดังนี้

"ขวัญ สิ่งหนึ่งไม่มีตัวตน ถือกันมาแต่โบราณว่ามีประจำอยู่ในตัวคนมาแต่เกิด ถ้าขวัญยังอยู่ในตัวใคร - ก็ทำให้คนนั้นอยู่เย็นเป็นสุข - ไม่ใช่ไม่ทุกข์และไม่ตาย ถ้าเด็กอ่อนนอนฉวา สะดุ้งและตกใจร้องไห้ผิดปกติ ก็ถือว่าขวัญหนีไป จึงต้องตบที่อกเด็กแต่เบา ๆ และกล่าวปลอบเด็กจนกว่าจะหยุดร้องไห้ เรียกว่ารับขวัญ ถ้าเด็กโตแล้วเมื่อมีเหตุทำให้ตกใจมาก และมีอาการตัวร้อนนอนฉวาหรือเป็นไข้ ก็ถือว่าขวัญหนีหรือขวัญหาย"^๑

สรุปความหมายตามสารานุกรมฉบับนี้ "ขวัญ" หมายถึงสิ่งที่ไม่มีตัวตนอย่างหนึ่งซึ่งสิงอยู่ในตัวคน และมีอิทธิพลทำให้ชีวิตของคนเป็นไปอย่างราบรื่นอยู่เย็นเป็นสุข หรือก่อให้เกิดความทุกข์ร้อนก็ได้

ในหนังสือสารานุกรมไทย ของ อู๋หยั สินธุสาร มีคำอธิบายของ "ขวัญ" ไว้ดังนี้

"ขวัญ สภาพความรู้สึกทางใจ เป็นนามธรรม ทำให้เกิดความเชื่อมั่นหรือหวั่นไหว หรือหวั่น กระตือรือร้นหรือเฉื่อยชา แก่ก่อนถือว่าขวัญเป็นสิ่งที่ประจำชีวิตและจิตใจ ช่วยให้เป็นสุข ไม่เจ็บไข้ได้ทุกข์ เด็กที่สะดุ้งฉวาถือว่าขวัญหนีต้อง

ปลอบขวัญ เพื่อให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว จึงเอากายตายสิวจนผูกรอบข้อมือ เรียกว่า
ผูกขวัญ มีพิธีผูกขวัญแม่ผู้ใหญ่”

จะเห็นได้ว่าในหนังสือสารานุกรมฉบับหลังนี้ กล่าวถึงขวัญเอาไว้ในลักษณะที่คล้ายกับ
ฉบับแรก ต่างกันตรงที่ฉบับที่สองนี้เพิ่งเอ็งว่าขวัญเป็นเรื่อง "สาขาทางใจ" มีใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
ที่มาสิ่งอยู่ในร่างของคน

พระยาอนุমানราชชน ไก้อธิบายเรื่อง "ขวัญ" เอาไว้ดังนี้

"มนุษย์มีความเชื่ออยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งสืบมาแต่โบราณนานไกล ว่าคนที่เกิดมา
ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะเป็หญิงหรือชาย ย่อมมีอะไรอยู่อย่างหนึ่งสิงอยู่ภายในร่างกาย
มาแต่กำเนิด ซึ่งที่ว่านี้ถ้ายังอยู่กับเนื้อกับตัวของผู้นั้น ผู้นั้นก็มีความสุขความสบายไม่ป่วย
ไข้ได้ทุกข์ ถ้าสิ่งนั้นหนีหายไปจากตัว ก็จะทำให้ผู้นั้นเป็นไข้ได้ทุกข์ และอาจถึงแก่ความ
ตายได้ ถ้าสิ่งนั้นไม่กลับคืนมาอยู่ในร่างกาย สิ่งนี้ที่กล่าวนี้ภาษาไทยเรียกว่า ขวัญ อัน
เป็นคำที่มีความหมายในภาษาที่เข้าใจกันอย่างเงา ๆ แล้วยิ่งด้วย ที่ว่ายุ่งเพราะเป็นสิ่งที่
มองไม่เห็นตัวว่ามีรูปร่างเป็นอย่างไร”^๒

ความเชื่อของคนโบราณตามที่พระยาอนุมานราชชนเล่ามาข้างต้นนั้น คือเชื่อว่า ขวัญ
เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนและมีจิตตัวมาแต่กำเนิด นับว่าเป็นแนวเกี่ยวกับที่อธิบายอยู่ในสารานุกรม
ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

ความหมายของ "ขวัญ" ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือความหมายที่ ประคอง นิพนธ์
เหมินทร์ อธิบายไว้ว่า

^๑อุทัย สินธุสาร สารานุกรมไทยเล่ม ๒ หน้า ๓๒๐.
^๒พระยาอนุมานราชชน ขวัญและประเพณีการทำขวัญ หน้า ๓.

"ขวัญ" ก็คือ พลัง หรือกำลังใจของคนเรานั้นเอง ที่มีการเรียกขวัญเมื่อเกิด หกล้ม หรือเคราะห์ร้าย ก็เพราะปกติของคนเรานั้นก็มีจิตใจอ่อนแอ เมื่อมีเหตุให้ตกใจ หรือเสียใจ ก็เกิดความหวั่นไหวเสียกำลังใจได้ บรรพบุรุษจึงมีวิธีการช่วยให้มีกำลังใจ คืนมา เกิดความมั่นใจขึ้น การเรียกขวัญในคราวเจ็บป่วยบางทีก็ทำควบคู่ไปกับพิธีสวดสะกด ซึ่งก็เป็นพิธีทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจและสบายใจขึ้นเช่นกัน การเรียกขวัญจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับ จิตใจ ทำให้ผู้ได้รับการเรียกขวัญเกิดความเข้มแข็งขึ้น มีพลังขึ้น และมีความอบอุ่นใจ ขึ้นด้วย"

จะเห็นได้ว่า ความหมายของ "ขวัญ" ตามที่อธิบายมาข้างต้นนั้น เป็นการพูดถึงขวัญ ในเชิงจิตวิทยา ซึ่งเป็นเรื่องของสภาวะทางจิตใจ เป็นแนวเดียวกับที่อธิบายในสารานุกรมไทย ฉบับของ อุตัย สินธุสาร

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของ "ขวัญ" ไว้ในที่ต่าง ๆ อีกหลายแห่ง ซึ่งล้วนแล้ว แต่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน จึงอาจกล่าวโดยสรุปจากความเห็นของผู้ทั้งหลาย รวมทั้งที่ได้ยกมา ไว้ข้างต้นนั้นได้ว่า "ขวัญ" น่าจะมีความหมายแยกกันโดยนัยสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ขวัญ หมายถึง สิ่งหนึ่งที่ไม่มีตัวตน แต่สิ่งสถิตอยู่ภายในร่างกายของมนุษย์ และมีอิทธิพลทำให้ผู้เป็นเจ้าของได้รับทั้งความสุขและความทุกข์ กล่าวคือ บุคคลจะได้รับความสุขกาย สบายใจประสบความสำเร็จในชีวิตถ้าหาก "ขวัญดี" หรือมีขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว และในทางตรง กันข้ามบุคคลจะได้รับความทุกข์ทั้งกายและใจ หากความมีสง่าราศี มีแต่ความหม่นหมองครองทุกข์ ตั้งแต่เกิด "ขวัญเสีย" หรือ "ขวัญหาย" มีก็อยู่กับเนื้อตัวตามปกติ

๒. ขวัญ หมายถึง จิตตานภาพ หรือ พลังทางจิต ซึ่งอาจพูดให้เข้าใจอย่างง่าย ๆ ว่า หมายถึงกำลังใจนั่นเอง กำลังใจนี้มีว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล เพราะคนที่กำลังใจดีย่อมปรารถนาหมายในกิจการทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นกิจการงานอาชีพหรือ ชีวิตภายในครอบครัวก็ตาม ส่วนคนที่กำลังใจอันท้อเหี่ยวนั้น ย่อมดำเนินชีวิตอย่างซังกะตาย ขาดความมีชีวิตชีวา เมื่อบุคคลมีสภาพจิตใจเช่นนี้แล้วจะทำการใดก็ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะประสบความสำเร็จไปได้ด้วยดี

จากความหมายของ "ขวัญ" ทั้งสองประเด็นดังกล่าวนี้จะได้เห็นว่า

- ความหมายแรกคือความว่า "ขวัญ" เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งแฝงอยู่ในร่างกาย แต่ทว่าไม่มีตัวตนให้มองเห็น
- ความหมายที่สองคือความว่า "ขวัญ" คือสภาพของจิตใจที่ถึงพร้อมด้วยพลังซึ่งกระทบถึงการกระทำกิจการต่าง ๆ

แต่เมื่อพิจารณาเหตุผลอันเนื่องมาจากขวัญก็จะเห็นได้ว่า ทั้งสองประเด็นดังกล่าวนี้ซึ่งผลออกมาเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ถ้าบุคคลมีขวัญดีหรือขวัญอยู่กับเนื้อตัว กิจการงานทุกอย่างก็จะประสบผลสำเร็จ แต่ถ้ามูลคนมีขวัญเสียหรือขวัญนिर่างไปจากกาย ผลของการประกอบกิจกรรมทั้งปวงก็จะออกมาในทางตรงกันข้าม

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า "ขวัญ" ในความหมายทั้งสองทางนั้น แท้ที่จริงแล้วคือสิ่งเดียวกัน ผิดกันแต่เพียงว่า ขวัญในความหมายแรกนั้นกล่าวในทางที่เป็นบุคลลาธิษฐาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย เพราะการกล่าวว่าเป็นเรื่องเขาจิตใจนั้นเป็นนามธรรมเกินไปคือเป็นเรื่องในทางธรรมาธิษฐาน ซึ่งบางครั้งอาจเป็นเรื่องที่เข้าใจยากสำหรับบางคน หรืออาจจะไม่ก่อให้เกิดความศรัทธาในเรื่อง "ขวัญ" เท่าที่ควร จึงนิยมกล่าวในทางบุคลลาธิษฐานโดยสมมุติว่า "ขวัญ" คือสิ่งหนึ่งที่มองไม่เห็นมาสิงอยู่ในร่างกายของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม และมนุษย์

จำเป็นจะต้องรักษา "ขวัญ" นี้ไว้ให้ดี เพื่อให้เป็นสิริมงคลในการดำเนินชีวิตดังกล่าวแล้ว*

บางครั้งการกล่าวโดยมุขลางีฏฐานเกี่ยวกับ "ขวัญ" นี้ ก็เป็นไปอย่างพิสดารมากยิ่งขึ้น คือถึงกับกล่าวว่า ขวัญมีตัวตนซึ่งบางครั้งจะปรากฏออกมาให้คนมองเห็นได้ โดยเฉพาะเมื่อเจ้าของขวัญนอนหลับ "ตัวขวัญ" ก็อาจจะออกไปจากร่างเพื่อท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ความเชื่อเช่นนี้ไม่ได้เป็นเฉพาะคนไทยเท่านั้น แม้ต่างชาติต่างภาษาก็มีความเชื่อในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

จากเหตุผลต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็อาจสรุปความหมายของ "ขวัญ" ให้รัดกุมมากที่สุดได้ดังนี้

"ขวัญ คือ สภาพจิตใจของมนุษย์ ซึ่งอาจเป็นไปในสองลักษณะ คือการมีสภาพจิตใจที่ดีหรือการมีสุขภาพจิตดี เรียกว่า "ขวัญดี" และการมีสภาพจิตใจที่สลดทนต์หดเหี่ยวท้อแท้หรือในลักษณะของการมีสุขภาพจิตที่เสื่อมโทรม เรียกว่า "ขวัญเสีย" มนุษย์จะประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตมากน้อยเพียงไรย่อมต้องอาศัยสภาพจิตใจ หรือ "ขวัญ" นี้เป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งประการหนึ่ง บางครั้ง "ขวัญ" จะได้รับการขมุกขมูให้ เป็นเสมือนสิ่งหนึ่ง ซึ่งอาจมีตัวตนให้มองเห็นหรือไม่เห็นก็ได้ และสิ่งนี้ได้เข้ามาฝังตัวอยู่ภายในร่างกายของมนุษย์และมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งปวง"^๒

* ในหนังสือประมวลศัพท์ศาสนา ของ บิน มุหุกกันท์ สามารถแปลคำว่า "ขวัญ" เอาไว้ว่า Guardian spirit อันอาจแปลความได้ว่า วิญญาณผู้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาร่างกายของมนุษย์

^๒ นอกจากความหมายในทางนามธรรมดังกล่าวแล้ว ก็ว่าความหมายรูปธรรมของ "ขวัญ" คือ ผมหหรือขนที่ขึ้นเป็นกันหนอย ทุกคนต้องมีขวัญชนิดนี้อยู่บนศีรษะ

๓. ความเชื่อของคนทั่วไปในเรื่อง "ขวัญ"

อันใดกล่าวแล้วว่า ความหมายที่แท้จริงและลักษณะของ "ขวัญ" นั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างเข้าใจยาก คนโบราณแต่ละหมู่แต่ละเหล่าจะมีความเชื่อในเรื่อง "ขวัญ" ที่ผิดแปลกแตกต่างกันออกไป อาจสรุปความเชื่อที่สำคัญเกี่ยวกับ "ขวัญ" ของคนทั่วไปได้ดังต่อไปนี้

๓.๑ เชื่อว่า "ขวัญ" ของมนุษย์คือ "วิญญาณ"

โบราณเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายโดยเฉพะาคน นอกจากจะมีร่างกายปรากฏให้เห็นเป็นรูปร่างหน้าตาต่าง ๆ แล้ว ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างอื่นอีกคือ ใจ หรือวิญญาณ ใจนั้นเป็นเครื่องทำให้คนเรารู้คิด รู้นึก รู้ชอบ และรู้สึกเกิดอารมณ์ต่าง ๆ ลำพังร่างกายจะอยู่โดยปราศจากใจครองอยู่ไม่ได้ ชีวิตจะต้องประกอบด้วยร่างกายและจิตใจเสมอ ส่วนคำว่า "วิญญาณ" นั้นเป็นภาษาบาลี แปลว่าความรู้สึกตัวหรือจิตใจก็ได้ หรือบางครั้งก็หมายถึงสิ่งที่ครองใจดังกล่าวมาแล้วนั้น ใจและวิญญาณมีความหมายใกล้เคียงกันมาก จนอาจนับได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน ดังที่พระยาอนุมานราชชนกกล่าวเปรียบเทียบเอาไว้ว่า

"ใจและวิญญาณดูใกล้เคียงกันมาก เกือบจะไม่ทราบว่ามันต่างกันที่ตรงไหน แต่อย่างไรก็ดี เราทราบแน่ได้อย่างหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องแน่ทางใจ ไม่ใช่แน่ด้วยสัมผัสทางร่างกายว่าใจและวิญญาณนั้นมีรูปเป็นวงกลม ๆ มิฉะนั้นเราคงไม่พูดว่าดวงใจดวงวิญญาณ แล้วก็ลงเป็นรูปกลม ๆ แบน ๆ กว้าง ถ้าไม่ใช่เช่นนั้น หากไม่เผลอตกใจมาก เราจึงเรียกว่าขวัญหนีขวัญบิน บินหนีออกจากร่างกายไปแล้ว ฉางที่ก็ติดค้างแขวนอยู่ที่ไหนก็ได้ จึงได้กล่าวพูดว่าขวัญแขวน"^๑

จากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งว่า ขวัญก็คือใจหรือวิญญาณนั่นเอง เช่นเมื่อเราสะดุ้งตกใจมาก เราก็มักพูดว่า ใจหาย หรือไม้ก็ขวัญหาย ถ้ารู้สึกกลัวมาก ๆ ก็มักจะพูดกัน เสียขวัญ หรือไม่มีกำลังใจ เป็นต้น

^๑ พระยาอนุมานราชชนก ขวัญและประเพณีทำขวัญ หน้า ๑๑-๑๒.

จากการศึกษาจำนวนกรมของภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ที่ฝรั่งมิชชันนารีชาติต่าง ๆ ทำไว้ และยังมีเหลืออยู่ ทำให้เกิดความกระจ่างว่า คนไทยในถิ่นต่าง ๆ มีความเชื่อว่า "ขวัญ" เป็นผีหรือ "วิญญาณ" ที่สิงอยู่ในร่างของมนุษย์ พระยาอนุนามราชชน^๑ ได้ว่า คนไทยในถิ่นต่าง ๆ เชื่อว่า "ขวัญ" เป็นผีประจำตัวคนมาแต่กำเนิด แล้วกล่าวกันว่า ขวัญ ก็คือ "วิญญาณ" ที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า soul ภาษาไทยของเราเรียกกันว่า ขวัญ มาแต่ดั้งเดิม ครั้นมานับถือพุทธศาสนา ก็รับเอาคำว่า "วิญญาณ" ซึ่งแปลว่าความรู้สึกลืมจากภาษาบาลีมาพูดแทนคำว่า ขวัญ จึงทำให้ความหมายของคำว่า ขวัญ เกือบ ๆ ลงเลื่อนไป

นอกจากคนไทยในภาคต่าง ๆ จะเชื่อว่า "ขวัญ" คือ "วิญญาณ" แล้ว คนชาติอื่นก็มีความเชื่อคล้าย ๆ กัน เช่น

- คนชาติจีน เชื่อกันว่าในร่างกายของคนมี สุนหรือห้วน หรือ กวัน ซึ่งฝรั่งแปลว่า spirit หรือ soul อันตรงกับภาษาไทยว่า ผี หรือ วิญญาณ สุน (หรือ ห้วน หรือ กวัน) นี้ชาวจีนเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มาสิงอยู่ในร่างกายของคน และมีอิทธิพลต่อคนเช่นเดียวกับความเชื่อในเรื่องขวัญของคนไทย และตรงกับลักษณะของวิญญาณ หรือ spirit ด้วย

ในทางพุทธศาสนา มีหลักสำคัญที่ผิดถือกันอย่างหนึ่ง คือเชื่อว่ามนุษย์มีองค์ประกอบอันสำคัญยิ่งที่ทำให้เป็นสัตว์อันประเสริฐ แตกต่างจากสัตว์เครื่องอื่น นั่นคือการมีจิตใจ และวิญญาณ คำว่าจิตใจและวิญญาณนี้ บางลัทธิเช่นลัทธิโยคี เชื่อว่าเป็นคนละอย่างกัน ต่างกับศาสนาพุทธซึ่งถือว่าหมายถึงของสิ่งเดียวกัน

ในทางพุทธศาสนา คำว่า วิญญาณ แปลว่า ความรู้ คือรับรู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร หรืออาจแปลได้ว่า ความรู้สึกตัวนับเป็นภาคแรก ต่อจากนั้นจิตจะเป็นภาคที่สองคือมีหน้าที่ใคร่ครอง

วินิจฉัยว่าจะทำอย่างไร ส่วนใจหรือมโน เป็นภาคที่สามมีหน้าที่สั่งการให้ร่างกายส่วนต่าง ๆ ทำงานและเป็นผู้รับผิดชอบกิจการทั้งปวง รวมความว่า ทั้งสามอย่างคือ วิญญาณ จิต และใจ หรือมโน เป็นองค์ประกอบของสิ่งเดียวกัน ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เดรัจฉานทั้งปวงซึ่งปราศจากองค์ประกอบที่สำคัญส่วนนี้

ในลัทธิที่เชื่อว่า จิตและวิญญาณเป็นคนละอย่างกัน เช่นลัทธิโยคี^๑ นั้น ก็จะมีความเชื่อต่อไปว่า เมื่อคนนอนหลับดวงจิตจะเกิดความรู้สึกไม่ต้องการอะไรทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้วิญญาณจึงอยู่ในสภาวะที่ว่างงานไม่ต้องรับผิดชอบอะไร จึงมีบ่อยครั้งที่วิญญาณจะออกไปเที่ยวนอกร่าง โดยปล่อยให้จิตเป็นผู้ดูแลรักษาร่าง วิญญาณจึงสามารถท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ได้โดยที่จิตไม่มีทางทราบ เพราะเป็นเรื่องของวิญญาณโดยเฉพาะ การที่วิญญาณออกไปจากร่างเวลานอนหลับนี้ ตรงกับความเชื่อในเรื่อง "ขวัญ" ของคนไทย

เมื่อร่างกายของมนุษย์มีอันต้องแตกดับไปตามเงาของกาลเวลา ดวงจิตก็จะลอยตัวไปกาย ส่วนวิญญาณก็จะปราศจากที่อยู่อาศัยต้องร่อนเร่ดวงลอยไปในที่ต่าง ๆ จนกว่าจะหาร่างใหม่มาครอบครอง หรือไปเสวยสุขหรือไปรับทุกข์โทษทัณฑ์ในแดนอื่น ในทำนองที่คล้ายกัน หากร่างกายของมนุษย์ยังมีสภาพคืออยู่ ดวงจิตยังไม่แตกดับ แต่หากวิญญาณไม่ยอมกลับเข้าร่างคือเที่ยวเพเลินไปเสีย มนุษย์ก็หาจะมีชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้ ลักษณะนี้ก็ตรงกับความเชื่อในเรื่อง "ขวัญ" เพราะคนไทยมีความเชื่อว่า หากขวัญไม่กลับเข้าร่างคนก็ถึงตายเช่นเดียวกัน

จึงอาจกล่าวโดยสรุปตามความเชื่อของคนโบราณบางพวกได้ว่า "ใจ ขวัญ และวิญญาณ" นั้น หมายถึงสิ่งเดียวกันนั่นเอง แต่เมื่อนำเอาไปใช้ในภาษาไทยก็มีความผิดแยกกันไปบ้าง เช่น ขวัญหาย ก่อนข้างจะมื่อการหนักกว่า ใจหาย เพราะอาจจะทำให้เกิดความไม่สบายขึ้นได้

^๑ หลวงวิจิตรวาทการ ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ หน้า ๒๘-๓๕.

หรือเมื่อพูดว่า ขวัญหายหรือขวัญออกไปจากร่าง ก็ดูเหมือนว่าจะยังไม่ตายในทันที ผิดกับเมื่อพูดว่า วิญญาณออกจากร่าง เชนนี้เห็นได้ชัดว่า จะต้องตายอย่างแน่นอน ดังนี้เป็นต้น

๓.๒ เชื่อว่า "ขวัญ" ของมนุษย์คือ "เจตนา" หรือ "กายทิพย์"

คำว่า "เจตนา" เป็นภาษานาถีส พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายเอาไว้ดังนี้

*เจตน์ น. สภาพเป็นศูนย์กลาง คือภวังค ที่เรียกในภาษานาถีสกฤตว่า "อาตมัน" เรียกในภาษานาถีสว่า "อตทา" ก็มี "จิต" ก็มี เมื่ออยู่ในสัตว์ว่า "ในโลกนี้ไม่มีอะไรอยู่ แม้คนและสัตว์ตายแล้ว ร่างกายเท่านั้นทรุดโทรมไป ส่วนเจตน์เป็นธรรมชาติไม่สูญ ย่อมถือปฏิสนธิในกำเนิดอื่นสืบไป" สัตว์นี้ข้างพระพุทธศาสนาจักเป็นสัตว์สติ แผลว่า ความเห็น ว่า เพียง ตามสามัญที่เข้าใจกัน เจตน์คือวิญญาณที่สิงอยู่ในตัวคน กล่าวกันว่าออกจากร่างได้ในเวลาอนหลับ"^๑

ความเชื่อของคนทั่วไปในเรื่องเจตน์ดังกล่าวนั้น ตรงกับหลักในพระพุทธศาสนา ซึ่งกล่าวว่าในร่างกายของมนุษย์มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๕ ประการคือ ^๒ ๑. ร่างกาย ๒. เจตน์ หรือกายทิพย์ ๓. ปราณ ๔. สติญา ๕. มัญญา

ความเชื่อว่าเจตน์หรือกายทิพย์เป็นส่วนหนึ่งของร่างกายมนุษย์นี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า คล้ายคลึงกับหลักความเชื่อของพวกโยคีและชาวฮินดูทั่วไป ซึ่งถือว่าในตัวมนุษย์เรามี ๗ ชั้น ดวงวิญญาณอยู่ชั้นในที่สุด และสิ่งอื่น ๆ เท่ากับเป็นกำแพงห่อหุ้มดวงวิญญาณ ธรรมชาติ ๗ ชั้นดังกล่าวคือ ^๓ ๑. วิญญาณ ๒. กวางจิต ๓. มัญญา ๔. สติญา ๕. ปราณ ๖. เจตน์หรือกายทิพย์ ๘. ร่างกาย

^๑ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม หน้า ๓๐๐-๓๐๑.

^๒หลวงวิจิตรวาทการ สัตถิโยคีและมายาศาสตร์ หน้า ๖๔-๖๕.

^๓ไควม หน้า ๓๔-๓๕.

จะเห็นได้ว่า ทั้งชาวพุทธและชาวฮินดูต่างก็มีความเชื่อในเรื่องเจตุด และเชื่อว่าเจตุดหรือกายทิพย์สามารถออกไปจากร่างได้เช่นเดียวกัน แต่ก็แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดก็คือพวกโยคีและชาวฮินดูทั้งหลายมีความเชื่อว่า วิญญาณและเจตุดหรือกายทิพย์เป็นคนละสิ่งกัน ซึ่งจะเห็นได้จากข้อความในหนังสือ "ลัทธินิโยคี" ตอนหนึ่งกล่าวว่า

"เมื่อคนเรานอนหลับเจตุดหรือกายทิพย์ก็ออกจากร่างไป และสามารถจะล่องลอยดูอะไรตามความปรารถนา ... แล้วก็เข้าสู่โลกที่ถึงลึกเงิบมดงค ไม่มีอะไรทุก ๆ อย่างว่างหมก และเขาได้พบตัวจริงของเขา สิ่งนั้นคือวิญญาณ วิญญาณก็ออกจากกายทิพย์ได้อีกชั้นหนึ่ง..."

ตามที่ยกมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า พวกโยคีเชื่อว่าเจตุดสามารถออกจากร่างของมนุษย์ได้ในชั้นแรก และสามารถออกไปจากวิญญาณได้อีกเป็นชั้นที่สอง อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ในทางพุทธศาสนามีความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป คือเชื่อว่าเจตุดก็คือวิญญาณ เพราะเมื่อเจตุดออกไปจากร่างหมดทุกอย่างเมื่อไร เมื่อนั้นคนก็จะกองตาย เพราะคนไทยสมัยก่อนเชื่อกันว่าคนเรามีเจตุดสี่อย่างคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อคนเจ็บใกล้ตายมีอาการหนักเข้าชั้นตรีทูต^๒ ก็มีลักษณะว่าจะกองตายอย่างแน่นอน แสดงว่าเจตุดก็ออกจากร่างของผู้ป่วยแล้ว ๓ อย่างยังคงเหลืออีกหนึ่งซึ่งเชื่อกันว่ายังเป็นเหลือชาติไฟหรือเจตุดที่เป็นไฟ ความเชื่อในเรื่องเช่นนี้

^๑ ภูมิ หน้า ๒๖๘.

^๒ คำว่า ตรีทูต นี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ลักษณะบอกอาการตาย และมีคำที่ออกเสียงเหมือนกันอีกคำหนึ่งคือ ตรีทุษ แผลงมาจากตรีโทษ ซึ่งพจนานุกรมได้บอกไว้ว่า ใช้เรียกอาการไข้ที่ ลม เสมหะ และเลือด ประชุมกันสามอย่างให้โทษคือจวนจะตาย

เข้าใจว่าจะเป็นการอุปโลกน์สิ่งที่มองไม่เห็นคือธาตุทั้งสี่ ซึ่งโบราณเชื่อกันว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของร่างกายมนุษย์ ให้สามารถเข้าออกในร่างกายได้เหมือนผีที่สิงสู่อยู่ในร่าง เมื่อใจออกไปหมดทั้ง กิณ น้ำ ลม ไฟ เมื่อนั้นคนก็จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้ บางครั้งเมื่อคนเราหลับไปเจกุตจะออกไปจากร่างแต่เพียงบางส่วน แล้วจะกลับมาเมื่อตื่นคนจึงไม่ตาย ซึ่งถ้าเจกุตไม่กลับเข้าร่างให้ครบทั้งสี่ คนก็จะไม่ฟื้นจากการนอนหลับ การกล่าวว่าเจกุตออกไปจากร่างเวลานอนหลับนี้ตรงกับ "ขวัณฺฐ" จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า เป็นสิ่งเดียวกัน

เรื่องนี้ พระยาอนุমানราชชน ก็มีความเห็นไว้สอดคล้องกับที่กล่าวมาข้างต้น ท่านได้เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า

"ความเชื่อของคนโบราณ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร ถ้าเป็นสิ่งลึกลับมองไม่เห็นตัว และไม่สามารถทราบได้แน่ๆอะไร ก็มักเหน็ดให้เป็นที่ฝังฝัง อธิบายว่าแต่คนโบราณเลย ถึงคนสมัยปัจจุบันนี้โดยเฉพาะพวกชาวบ้านก็อยู่ไม่ชอบเหมือนกันที่มีความคิดเห็นไม่สู้ห่างไกลกันนัก เรื่องขวัณฺฐเรื่องเจกุต ถ้าจะว่ากันไปก็เป็นผีอย่างหนึ่งนั่นเอง... เมื่อเปรียบเทียบลักษณะของเจกุตกับขวัณฺฐ ดูก็ไม่ผิดนักเหมือนกันทีเดียว ขวัณฺฐจะออกจากตัวไป ก็ต่อเมื่อตกใจมากหรือถูกผีร้ายกระทำ ส่วนเจกุตจะออกจากตัวไป ก็แต่เฉพาะเมื่อตกอยู่ในที่เปลี่ยว มีความหวาดสะดุ้ง หรือเมื่อหลับฝันไป นึก ๆ ก็อยากจะเหน็ดเอาว่าขวัณฺฐและเจกุตเป็นอย่างเดียวกัน จะต่างกันแต่ชื่อเรียกเท่านั้น ที่ร้ายเจกุตจะเป็นความเชื่อของชนชาติอื่นในเรื่องขวัณฺฐแต่เรียกชื่อไปเสียอีกอย่างหนึ่ง คือไม่เรียกว่าขวัณฺฐ แต่เรียกว่าเจกุต เราได้เรื่องเจกุตของเขามา เห็นมันคล้ายคลึงกับเรื่องขวัณฺฐของเรา จึงนำเอามาผนวกไว้เสียด้วยกัน"

* พระยาอนุমানราชชน ขวัณฺฐและประเพณีทำขวัณฺฐ หน้า ๓๕-๓๖.

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด อาจสรุปได้ว่า ขวัญใจ วิญญาณ และเจตมิตติ
มีค่าความอย่างเดียวกัน ทั้งกันที่รายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น

๓.๓ เชื่อว่า "ขวัญ" ของมนุษย์มี ๓๒ ประการ

คนไทยภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะทางภาคเหนือและภาคอีสาน มีความเชื่อที่ตรง
กันอย่างหนึ่งคือ เชื่อว่าขวัญของมนุษย์มี ๓๒ ประการ ซึ่งจะเห็นได้จากที่มีกล่าวอยู่ในบทสวดขวัญ
ของทางภาคเหนือและภาคอีสาน จะขอยกมาพอเป็นตัวอย่างดังนี้

บทสวดขวัญของภาคเหนือ

"เชิญสามสิบสองขวัญเข้ามาอยู่ในกายาเลิศแล้ว

ห้อมมาทั้งขวัญกิ้วและขวัญคา

ขวัญโสมมาและขวัญแกม

ขวัญจักษุตาแจ่งสว่างใส

ทั้งขวัญหมีทั้งคู่

ก็ห้อมมาอยู่เทียบแฝงทั้งขวัญหลังขวัญแคว

ขวัญข้างแจ่งขวัญแขนมือสับแหวนไผ่อย่าง

ดูสร้างทนต์เทียบถึง

มาทั้งขวัญคี่อันเจ้าไถ่ย่ำไถ่กินไม้หนามถูกถอง

ขวัญสามสิบสองขวัญเจ้าขอเชิญมาพร้อม

ห้อมอยู่แห่งทองกายา"

ในเรื่องเช่นนี้ พระยานุমানราชชน ก็ได้กล่าวว่า คนสมัยก่อนมีความเชื่อเรื่อง
๓๒ ขวัญ ซึ่งท่านได้เขียนอธิบายเอาไว้ดังต่อไปนี้

"ขวัญนั้น ถ้าว่ากันเป็นสามัญ ก็ดูเหมือนมีประจำอยู่ในคนก็ดวงเดียวเท่านั้น แต่
ตามคติปรัมปราของไทยว่ามีอยู่ด้วยกันในตัวคนถึง ๓๒ ขวัญ ทั้งในคำเจริญพระขวัญเมื่อคราว
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยมณฑลพายัพว่า "๓๒ พระขวัญเจ้า เสด็จ
ขึ้นमारอกแล้ว ทั้ง ๓๒ ขวัญพระดุกแก้วและหม่อมนางใน ขออย่าเสด็จไปไกลทรงประพาส"
คำเจริญขวัญภาคอีสานบทหนึ่งว่า "ขวัญกำเนิก ๓๒ จงให้มาอยู่ในครองในเนื้อ มาเยอขวัญ
เอย ขวัญหัวก็ให้มาอยู่ในหัวปักปิ่น - เก้าน้ำมันเข้าหาหอม ขวัญชนและขวัญกิ้ว ขวัญ
นิ้วซ้ายและฝ่ายขวา ขวัญมาศาทังดู เกินแก้วผู้รับรอง" นี้ก็เท่ากับจำนวนอากา ๓๒
ซึ่งเป็นส่วนของร่างกายและนิยมกันว่ามีจำนวนเช่นนั้น เช่น ฌม ขน เล็บ ฟัน หนัง
เป็นต้น สองนี้ก็ดูถึงส่วนร่างกายที่มีคำขวัญประกอบอยู่ด้วยกันก็เมื่อหลายขวัญ เช่น ขวัญคา
ขวัญหู ขวัญจมูก ขวัญปาก เป็นต้น แต่นับเท่าใดก็ได้จำนวน ๓๒"^๑

เกี่ยวกับจำนวน ๓๒ ขวัญนี้ ประคอง นิมมานเพมิษฐ์ เล่าว่าเคยได้ถามอาจารย์
สิงหะ วรรณสัย แล้ว และได้เขียนอธิบายว่า

"ขวัญ ๓๒ ขวัญอยู่ประจำหัวสติงสาการ หรืออากา ๓๒ ของคนนั่นเอง อากา ๓๒
ของคนเราประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ คือ^๒ ฌม ขน เล็บ ฟัน เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อใน-
กระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังคืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารเก่า อาหารใหม่ คี เสลค
หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ น้ำมูตร และ
เยื่อสมอง มีทั้งอวัยวะที่อยู่ภายนอก ภายใน และที่เป็นของเสีย ซึ่งไม่ตรงกับที่กล่าวถึง

^๑ พระยานุমানราชชน ขวัญและประเพณีทำขวัญ หน้า ๒๖.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส แนวโกวาท หน้า ๓๘-๔๐.

ในคำเรียกขวัญที่ยกมาข้างต้น นายไกรศรี นิรมานเหมินทร์ ซึ่งเคยจัดทำพิธีเรียกขวัญ
 ในโอกาสต่าง ๆ หลายครั้ง เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เท่าที่เฝ้าฟังคำเรียกขวัญของอาจารย์
 หลายท่าน ก็ยังไม่เคยมีใครกล่าวถึงขวัญประจำอวัยวะต่าง ๆ ครบ ๓๒ ประการเลย...
 จึงสันนิษฐานว่าจำนวน ๓๒ นี้ น่าจะถูกยืมมาจากทิวติงดาจารย์จริง หากนำมาใช้ให้เกิด
 ความขลังไม่คำนึงถึงความเค็ม"

๓.๔ เชื่อว่า "ขวัญ" เป็นสิ่งที่มีความ

จากการที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์หมอขวัญ ผู้รู้ และผู้สูงอายุจำนวนหนึ่ง ตลอดจน
 ได้ศึกษาจากหนังสือที่มีผู้เขียนไว้ ทำให้ได้ทราบข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่ง คือได้ทราบว่า คน
 สมัยก่อนเชื่อว่า "ขวัญ" เป็นสิ่งที่มีความ ซึ่งอาจจะปรากฏตัวให้เห็นได้

มีนิทานพื้นเมืองของไทยเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับ "ขวัญ" หรือ "เจตภูต" เล่ากันมาช้านาน
 แล้วว่า ครั้งหนึ่งมีชายสองคนเป็นเพื่อนรักกัน ไต่อกลับทางรักแร้เนจรไปด้วยกันในป่าใหญ่
 พอเหนื่อยหนักแรง เต็มที่ก็ชวนกันนั่งพักใต้ร่มไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง และแล้วชายคนหนึ่งก็ค่อยหลับไปด้วย
 ความอ่อนเพลีย ส่วนอีกคนหนึ่งคอยนั่งระวังภัยอันตรายต่าง ๆ สักครู่หนึ่งชายคนนั้นก็ระวังเหตุ
 ก็ต้องขยับกายขึ้นนั่งตัวตรงด้วยความประหลาดใจ สายตาจ้องจับอยู่ที่ใบหน้าของเพื่อนคนที่นอนหลับ
 ทั้งนี้เพราะเขสได้สังเกตเห็นตัวสัตว์ประหลาดชนิดหนึ่งรูปร่างวิเศษ ที่เขาไม่เคยเห็นมาก่อนคล้ายๆ
 ตัวแมงกาเรื่องกำลังคานกระดุมกระดิมออกมาจากรูจมูกของเพื่อน เขาเกือบจะเอื้อมมือไปจับสัตว์
 ประหลาดนั้นให้ออกไปพ้นจากใบหน้าของเพื่อน แต่เขาได้สังเกตเห็นว่าเพื่อนของเขากำลังหลับสนิท
 และสัตว์ตัวนั้นก็ไม่มีที่ท่าว่าจะทำร้ายเพื่อนแต่อย่างใด เขาจึงเบี่ยงแวงจ้องมองความเคลื่อนไหวของ
 สัตว์นั้นต่อไป มันได้ลงมาถึงพื้นดินแล้วเดินเปะปะไปกลางพื้นดิน กอหญ้า ร่องน้ำ และรอยเท้า

• ประกอง นิรมานเหมินทร์ "ขวัญและคำเรียกขวัญ" ลานนาไทยคดี หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

สัตว์ที่มีน้ำขังอยู่ เป็นเวลานานพอสมควร ในที่สุดมันพยายามจะเดินข้ามทางน้ำไหลเล็ก ๆ
แห่งหนึ่ง แล้วลัดตกลงไปในน้ำ มันพยายามตะเกียกตะกายไปขึ้นฝั่งได้ในทางตรงข้าม
สังเกตว่ามันพยายามจะหาทางข้ามกลับไปที่เดิม เขานึกสนุกจึงเอาไม้ค้ำที่มีติดตัวมาปักเข้า
กับทางน้ำเล็ก ๆ นั้น มันรีบเดินข้ามกลับมาอย่างรวดเร็ว แล้วรีบเดินไปยังร่างของเพื่อนที่กำลัง
หลับสนิท แล้วกลับเข้าไปทางรูจุกตามเดิม

ทันใดนั้นเพื่อนที่นอนหลับก็รู้สึกตัวตื่นขึ้น แล้วก็เล่าความฝันให้เพื่อนอีกคนหนึ่งฟัง เป็นตุ
เป็นตะ ฝันว่าได้เที่ยวชมภูมิประเทศอันสวยงาม ได้ขึ้นเขา ลงห้วย ข้ามทางน้ำ และได้
ตกลงไปในทางน้ำใหญ่เกือบเอาชีวิตไม่รอด เพราะหัดที่ว่ายน้ำไม่แข็งแรงได้ เกือบจะหาทางข้ามไม่
ได้ บังเอิญได้พบสะพานเหล็กแห่งหนึ่งอย่างปาฏิหาริย์จึงได้กลับมาได้ เพื่อนรับฟังความฝันด้วย
ความประหลาดใจ เพราะรายละเอียดในความฝันคล้ายคลึงกับสิ่งต่าง ๆ ที่สัตว์ประหลาดได้
ประสบมาเมื่อสักครู่นี้ จะต่างก็แค่เพียงแต่ขนาดของสิ่งที่ได้พบได้เห็นเท่านั้น จึงต่างคนต่างเล่า
รายละเอียดคู่กันฟัง แล้วพากันสรุปว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับอย่างแน่นอน ทั้งสองหากันกลับบ้านแล้ว
ช่วยกันเล่าเรื่องให้ชายชราในหมู่บ้านฟัง ท่านผู้เฒ่าได้บอกให้ทั้งสองคนทราบว่า สัตว์ประหลาด
นั้นคือ "ขวัญ" หรือ "เจกุกต" นั่นเอง

สรุปได้ว่าตามนิทานนี้ ขวัญ มีรูปร่างคล้ายตัวแมงกาวเรื่อง นอกจากนี้ยังมีท้าวในลักษณะ
เกี่ยวกับนี้ในแหล่งอื่น ๆ อีก แต่ขวัญจะมีรูปร่างแตกต่างไปจากเรื่องข้างต้น เช่น มีลักษณะเป็น
แมลงปีกแข็งคล้ายหิ่งห้อยก็มี ถ้ายมก็มี และคล้ายแมงมุมก็มี เป็นต้น

พระยาอนุমানราชชน กล่าวถึง เซอร์ ยอช สก็อต เป็นผู้เล่าเรื่อง ขวัญ ใน
ความเชื่อของชาวพม่า ซึ่งมีอยู่ในหนังสือชื่อ The Burman, his life and nations by
Shway yee ว่า

"เลียบบยา นั้นเป็นต้นเหตุของฝัน (ในที่นี้แปลว่า เลียบบยา ว่า วิญญาณผีเสื้อ)
ผีเสื้อที่ขานี้ไม่จำเป็นจะต้องสิงอยู่ในตัวบุคคลเสมอไป ถึงผีเสื้อจะออกจากร่างกายไป
ก็ไม่ใช่ว่าบุคคลผู้นั้นจะต้องถึงแก่กรรมตายทุกราวไป เพราะฉะนั้นเมื่อคนนอนหลับ ผีเสื้อ

นี้จะออกไปเที่ยวเตร่เที่ยวที่ต่าง ๆ ทั้งที่กว้างและที่ใกล้ แต่ในการเตร่เตร่จะไปได้ ก็แต่ในสถานที่ซึ่งบุคคลที่กำลังหลับอยู่ได้เคยไปมาแต่ก่อนแล้ว ถ้าผีเสื้อเที่ยวไปผิดจากที่ซึ่งคนนอนหลับอยู่เคยไป ก็อาจจะเกิดอันตรายขึ้นแก่ผู้ที่นอนหลับได้ เพราะผีเสื้ออาจหลงทาง ไม่สามารถกลับมาได้ ถ้าเป็นเช่นนี้ทั้งคนและผีเสื้อก็จะต่างตาย เพราะคนจะขาดสิ่งสารพัดที่ทำให้มีชีวิตคือ วิญญาณผีเสื้อ และวิญญาณผีเสื้อขาดก็อยู่ที่อวัยวะ... นอกจากวิญญาณผีเสื้อก็ยังมีอีกวิญญาณหนึ่งเรียกเป็นคำขมว่า ทเวอิต (the seit) ซึ่ง เซอร์ ยอช แพลเป็นภาษาอังกฤษว่า วิญญาณเลือด (soul of the blood)"^๑

คำว่า วิญญาณเลือดนี้ คงจะเข้าทำนองขวัญ ๓๒ ประการ ของคนไทยดั้งเดิมกล่าวมาแล้วข้างต้น

นอกจากนี้ในชนชาติเพื่อนบ้านของไทยก็มีความเชื่อว่า ขวัญมีรูปร่างเป็นสัตว์ต่าง ๆ เช่น

- ลาว เชื่อว่า ขวัญมีรูปร่างเป็นจิ้งหรีด
- มลายู เรียกขวัญว่า เซมังกัก มีรูปเป็นนกตัวเล็ก ๆ (บางแห่งเรียก เซมังกัก)
- เขมร เรียกขวัญว่า ประดิ่ง มีรูปเป็นเจ้าพวกสัตว์ปีก
- มอญ เรียกขวัญว่า เม็งกเมา มีรูปเป็นตัวแมลงปีกแข็ง
- อินเดีย ในวรรณคดีสำคัญคือ เรื่องรามเกียรติ์ พญายักษ์โมยราพณ์ สามารถ

ถอดดวงใจ (soul) เอาไปไว้ในนอกร่างได้ ผู้ใดทำอันตรายเฉพาะร่างกายจึงไม่ตาย ต่อเมื่อถูกขี้ดวงใจซึ่งมีรูปเป็นแมลงดู เมื่อเห็นจึงถึงแก่ความตาย

^๑ พระยาอนุমানราชชน ขวัญและประเพณีทำขวัญ หน้า ๓๗.

๓.๕ เชื่อว่า "ขวัญ" ของมนุษย์สิงสถิตอยู่ในศีรษะ

คนไทยทั่วไปเชื่อกันว่า "ขวัญ" สิงสถิตอยู่บนศีรษะหรือกระหม่อมของคน ดังนั้นคนไทยจึงถือหัวว่าเป็นของสูง ไม่ยอมให้ใครมาจับหัวของคนเลย ไม่ยอมเดินลอดราวผ้าถุงหรือไม่ยอมก้มศีรษะให้ใครง่าย ๆ ดังนี้ เป็นต้น เพราะมีความเชื่อว่าหากคนยอมให้ศีรษะถูกกระทำในทางที่เป็นการลบหลู่ถูกแล้ว "ขวัญ" ของคนก็จะมัวหมอง หากความเป็นสง่าราศีไม่ได้ ชำบางที่ "ขวัญ" อาจจะมีวิ่งเก็บที่เข้าของปลอบให้ศีรษะถูกกระทำในลักษณะที่เป็นการดูแคลนดังกล่าว "ขวัญ" ก็อาจจะหนีออกไปจากร่าง และมีผลทำให้ตนเองประสบความวิบัติภัยได้ ความรู้สึกเช่นนี้ดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปในหมู่คนไทยถึงหลาย

ความเชื่อว่า "ขวัญ" สถิตอยู่บนศีรษะนั้นมีหลาย ๆ ชนิด เช่น ชาวจีนก็ถือว่าเวลาคนนอนหลับ "ขวัญ" หรือ "วิญญาณ" จะออกไปจากร่างโดยออกไปทางศีรษะ จึงทำให้เกิดเป็นความฝันขึ้น และเหตุที่ขวัญเข้า ๆ ออก ๆ ทางศีรษะอยู่เป็นประจำนี้เอง จึงทำให้คนจีนเชื่อว่า เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ศีรษะล้าน โดยเฉพาะตรงกลางกระหม่อม ส่วนข้าง ๆ ไม่ค่อยถูกขวัญรบกวนจึงไม่ค่อยหลุดร่วงเหมือนตรงกลางศีรษะ

ชาวอินเดียโดยเฉพาะพวกฮินดู ก็มีความเชื่อว่าวิญญาณ (หรือในทางสันนิษฐานที่ผ่านมามว่าเป็นสิ่งเดียวกับ "ขวัญ") อยู่ในศีรษะของคน เมื่อคนตายวิญญาณหรือขวัญนี้จะออกไปทางศีรษะ โดยออกไปพร้อม ๆ กับกายนิรมลหรือเจตนา ชาวอินเดียมีความเห็นว่าคนที่อยู่ข้าง ๆ ผู้ตายควรพยายามสงบใจ ไม่ร้องไห้คร่ำครวญหรือเรียกขานให้คนตายกลับคืนขึ้นมาอีก เพราะหากมีอาการหรือการกระทำเช่นนั้น จะทำให้ดวงวิญญาณหรือขวัญเกิดความลำบาก เนื่องจากไม่สามารถไปสู่ที่สุดคติได้โดยสะดวก เพราะจะมัวห่วงใยอาลัยอาวรณ์ที่อยู่ข้างหลัง เพราะฉะนั้นผู้ที่รักคนที่ตายจริง ๆ ต้องให้เสรีภาพแก่ดวงวิญญาณไม่เหี่ยวร้างเอาไว้กับความอาลัยอาวรณ์

เรื่องเกี่ยวกับการออกไปของวิญญาณหรือขวัญทางศีรษะนี้ พระยาอนุมานราชชนกได้อธิบายเอาไว้ว่า

"คติทางฮินดู เมื่อภษิโยคีซึ่งเป็นผู้ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เวลากำลังสิ้นใจตาย ผู้เป็นภษิโยคีจะทบทวนชื่อให้เป็นที่ระลึกเพื่อให้วิญญาณของภษิโยคีออกทางนั้น จะได้ขึ้นตรงไปสวรรค์ทันที ถ้าขึ้นปล่อยช้าไว้เมื่อตายแล้ว วิญญาณก็จะหาทางหนีออกไปทางเบื้องต่ำ ไม่ใช่ชื่อตรงชื่อนี้เขาเรียกว่า พรหมวัณกร แปลว่าชื่อพรหม ภายหลังจากทบทวนชื่อนี้เปลี่ยนเป็นทบทวนโหลกมะพร้าวแทน"

คติเรื่องการทบทวนโหลกมะพร้าวเมื่อคนกำลังจะตาย เพื่อให้วิญญาณออกจากภษิโยคีไปได้สะดวกนี้ คงจะแพร่หลายมาถึงเมืองไทย แต่ถูกมุ่งหมายในการทำคงจะแตกต่างกันไป เพราะชื่อพรหมวัณกรของไทยจะทบทวนชื่อพรหมวัณกรให้หน้ามะพร้าวซึ่งถือว่าเป็นน้ำบริสุทธิ์ ใช้เป็นน้ำล้างหน้าศพ เมื่อเวลาจะเผา

๓.๖ เชื่อว่า "ขวัญ" มีประจำอยู่ในธรรมชาติต่าง ๆ

นอกจาก "ขวัญ" ที่เป็นวิญญาณสิ่งอยู่ในภษิโยคีของมนุษย์ และขวัญประจำอวัยวะทั้ง ๓๒ ประการดังกล่าวแล้ว คนไทยยังมีความเชื่อว่าในบรรดาสิ่งของต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์นั้นยังมี "ขวัญ" สิ่งที่อยู่เช่นเดียวกับในร่างของมนุษย์

การที่คนมีความเชื่อดังกล่าว สันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะคนมองเห็นความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติเหล่านั้นว่า มีอิทธิพลถึงความสุขและความทุกข์ของคน ถ้าหากปราศจากสิ่งเหล่านั้นแล้วชีวิตของคนก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้โดยปกติสุข เนื่องจากคนไม่เข้าใจถึงสาเหตุต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความผันผวนในธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง โรคระบาด น้ำท่วม และเหตุพิภพภัยต่าง ๆ จึงมักจะพากันนึกว่าเป็นเพราะอำนาจผีร้ายมาบันดาลให้เป็นไป เหมือนดังที่พรรณนาไว้ในกาพย์พระไชยสุริยาตอนหนึ่งที่ว่า

* พระยาอนุমানราชชน ขวัญและประเพณีทำขวัญ หน้า ๘๐-๘๑.

"ผีป่ามากระห่ำ มรดกรรมชาวมุรี ไร่ป่าเข้าธานี ก็ไม่มีที่อาศัย
 ข้าเฝ้าเหล่าเสนา หันไปหาพาราไกล ชีบาเล่าลือไป ไม่มีใครในธานี"^๑

ด้วยเหตุนี้ คนสมัยก่อนจึงต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะเอาใจบรรพบุรุษทั้งปวงมิให้
 ทำอันตรายต่อธรรมชาติอันเป็นสิ่งอำนวยประโยชน์ให้แก่คน และจะต้องพยายามรักษา "ขวัญ"
 ประจำสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติเหล่านี้ให้คงอยู่กับที่เพื่อเป็น "ภูมิคุ้มกัน" มิให้ผีร้ายทั้งปวงมาทำ
 อันตรายได้ ดังนั้น คนสมัยก่อนจึงมีวิธี "ทำขวัญ" สิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติที่สำคัญและน่าสนใจ
 มีดังต่อไปนี้

๑. "ขวัญ" ของพาทนะ

พาทนะเป็นเครื่องใช้สำคัญของคนสมัยโบราณ คือ เกรียนและเรือ ส่วนที่เป็นสัตว์
 พาทนะสำคัญของไทยก็คือ ช้าง ม้า วัว และควาย สิ่งเหล่านี้อำนวยประโยชน์ให้แก่คนสมัยก่อน
 เหลือคณานับ จึงมักจะมีพิธีทำขวัญสิ่งเหล่านี้เสมอ ๆ เช่น ขวัญเรือ ขวัญช้าง และขวัญม้า เป็นต้น
 โดยเฉพาะเมื่อจะต้องเดินทางไกล

๒. "ขวัญ" ของที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยสำคัญ ๑ ใน ๔ อย่างสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะ
 เป็นสถานที่พักผ่อน หลับนอน อยู่กิน และคุ้มภัยอันตรายต่าง ๆ คนสมัยก่อนจึงมีพิธีทำขวัญเรือน
 เพื่อให้คนอยู่เย็นเป็นสุข

นอกจาก "ขวัญเรือน" อันเป็นขวัญสำคัญประจำบ้านแล้ว ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้า
 เป็นตัวบ้าน โดยเฉพาะส่วนสำคัญ ๆ ก็จะมีขวัญอยู่ประจำด้วยทั้งสิ้น เช่น ขวัญเสาเอก ขวัญจั่ว
 ขวัญค้ำ ขวัญบันได เป็นต้น

^๑ พระสุนทรโวหาร พระไชยสุริยา หน้า ๔

๓. "ขวัญ" ของแหล่งทำมาหากิน

แหล่งทำมาหากินที่สำคัญอย่างยิ่งของไทยสมัยก่อนก็คือ ดินแดนกินอันเป็นแหล่งสำหรับประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมต่าง ๆ เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ดินแดนกินเหล่านี้เป็นแหล่งอำนวยความสะดวกมีศรีสุข ความอุดมสมบูรณ์และนานาอาเนกคุณ จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่คนสมัยก่อนจะต้องพยายามจะรักษา "ขวัญ" ของสิ่งเหล่านี้ให้สิ่งผู้เป็นมิ่งมงคลแก่ดินแดนกินของตน เช่น ขวัญสวน ขวัญนา ขวัญไร่ เป็นต้น

๔. "ขวัญ" ของต้นไม้และพืชพันธุ์ธัญญาหาร

คนสมัยก่อนมีความเชื่อว่า ต้นไม้ใหญ่ ๆ จะต้องมียุกษเทวดาหรือนางไม้สิงสถิตอยู่ด้วยเสมอ นอกจากนั้นยังมี "ขวัญ" เป็นสิ่งที่กำกับอยู่ด้วยดีอย่างหนึ่ง* ดังนั้นต้นไม้ใหญ่ ๆ ที่ขึ้นอยู่ในเขตพื้นที่ของใคร ผู้นั้นก็จะต้องหมั่นเอาใจใส่ดูแลให้ "ขวัญ" ของต้นไม้เหล่านั้นคงอยู่กับคนตลอดไป เพื่อจะได้อำนวยความสะดวกดี ผลิตกอออกอภิลีให้ประโยชน์แก่ผู้เป็นเจ้าของอยู่เสมอ

ไม่แต่เพียงต้นไม้ใหญ่เท่านั้นที่คนโบราณเชื่อว่ามียุกษเทวดาหรือนางไม้สิงสถิตอยู่ แม้แต่พืชพันธุ์ธัญญาหาร ต้นไม้เล็ก ๆ บางชนิดคนในแคว้นนี้ก็ยังมีวางใจว่ามีขวัญอยู่ด้วยเช่นกัน เช่น ต้นवान ต้นบอน และไม้เลื้อย ไม้ประดับต่าง ๆ เมื่อเวลาต้นไม้เหล่านี้แตกออก ผู้เป็นเจ้าของก็จะมีวิธีรับขวัญแบบต่าง ๆ เช่น ผูกด้วยผ้าแดง และปักทองให้ เป็นต้น และยังเชื่อต่อไปอีกว่า ต้นไม้เหล่านี้อาจกลั่นคายให้เป็นผู้เป็นเจ้าของประสพโชคถูกหวยรวยล่อเคล็ดได้อีกด้วย

เรื่องเกี่ยวกับขวัญของสิ่งต่าง ๆ นี้ พระยาอนุมานราชธนได้อธิบายไว้ตอนหนึ่งว่า

---

* อาจจะเป็นไปได้ที่รุกษเทวดา นางไม้ และขวัญ จะหมายถึงสิ่งเดียวกัน เพราะจะหลายแห่งชุมชน ๆ ก็อยู่

"ต้นไม้ที่เขาเอามาทำเสาเรือนและมีพิธีทำขวัญเสาเอกหรือเสาขวัญนั้น : แต่ก่อนนี้ไม่มีชาย ถ้าต้องการเสาก็ต้องไปหาและตัดเอาเองที่ในป่า ... มีกตปรีมปรา เรื่องตัดไม้เขามาทำเรือนว่า อย่าเอาไม้ค่างป่ามาปลูกเรือน เพราะตนจะอยู่ไม่มีความสุขด้วยนางไม้ค่างพวกค่างดิน ถ้าอยู่ร่วมกันไม่นานก็จะฉีกฉขาดร่อนวิวาทะเลาะกันไม่หยุดหย่อน เกิดครั่นแค้นอยู่ ตรงนี้ได้ความรู้บางอย่างหนึ่งว่าไม้ที่ตัดมาจากป่า นางไม้ก็ตามมากับด้วยแต่ละเป็นขวัญเสากลับในตัวหรือไม้ก็ทรายไม้ได้ ... กราวได้เรื่องขวัญเรือและเกี่ยวกันก็คงกตปรีมปราเรือเป็นลักษณะเดียวกับเสาเรือน เหตุนี้จึงต้องมีพิธีทำขวัญเรือขวัญเกี่ยวกัน เพื่อความสุขความเจริญของผู้เป็นเจ้าของ เรือเนาะและชาวเรือก็ทำขวัญนาทำขวัญข้าวก็เพราะมีกตปรีมปราเรื่องแม่โพสพ ซึ่งเห็นจะถือกันว่าเป็นขวัญของสิ่งได้ ๆ ส่วนบ้านเมืองก็ย่อมมีเวลาประจำอยู่ มีหน้าที่ปกป้องบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข จึงต้องมีทำขวัญเป็นกราว ๆ ในโอกาสพิเศษเพื่อบำรุงขวัญของประชาชน"

๔. คำที่เกี่ยวข้องกับ "ขวัญ"

เนื่องจาก "ขวัญ" เป็นคำที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่กล่าวแล้ว จึงเป็นเหตุให้ในภาษาไทยมีคำพูดที่ใช้คำว่า ขวัญ ความคู่ไปทั่วอยู่เป็นจำนวนมาก ก็จะขอยกตัวอย่างต่อไปนี้

๑. กล่าวขวัญ (กริยา)   พูดถึง กล่าวถึงคนในที่ประชุม ดี หรือพูดให้ร้ายอย่างใดอย่างหนึ่ง
๒. ขนขวัญ (นาม)   ขนเพชร, ขนใบที่ลับ
๓. ขวัญเกียง (นาม)   ขวัญร้าย, ขวัญไม่ดี, ขวัญก้างใจ

พระยาอนุมาภราชชน ขวัญและประเพณีทำขวัญ หน้า ๘-๙.

๔. ขวัญกล้า (นาม) ใจกล้า กำลังใจเข้มแข็งไม่หวั่นตกใจกลัวง่าย ๆ .
๕. ขวัญข้าว (นาม) มิ่งขวัญของข้าว สิ่งที่จะทำให้ข้าวงอกงามให้เมล็ดพืชที่ข้าวนาเชื้อ เมื่่อมิ่งขวัญของข้าวเรียก ทำขวัญข้าว, ข้าวของเงินทองที่รับว่าจะไปแก้หมอ เมื่อรักษาจนหายป่วย เรียกว่า ส่งขวัญข้าว
๖. ขวัญแขวน (กริยา) ตกใจกลัวมาก เมื่อขวัญตกใจจะหนีออกจากร่างกาย เกล็ดไปโดยซากกว่า ระมัดระวังจึงท่องไปคิดแขวนมูที่ใดที่หนึ่งยากยิ่งที่จะกลับเข้าร่างเหมือนเดิม มักนิยมผูกความกันว่า ออกันขวัญแขวน
๗. ขวัญใจ (นาม) ยอดดวงใจ นางอันเป็นที่รัก
๘. ขวัญกิน (นาม) ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นแผ่นดิน
๙. ขวัญคี (นาม, วิเศษณ์) ใจกล้า ไม่หวั่นตกใจง่าย กำลังใจดี
๑๐. ขวัญเคี้ยว (วิเศษณ์) (คน) มีดวงเป็นก้นเหยี่ยวเคี้ยว
๑๑. ขวัญคา (วิเศษณ์) เป็นมุกตลกที่ไต่เห็น หัวใจสุดที่รัก
๑๒. ขวัญนิยนา (วิเศษณ์) ขวัญคา
๑๓. ขวัญเนตร (วิเศษณ์) ขวัญคา
๑๔. ขวัญบ่า (นาม) ขนที่ขึ้นเป็นวงที่บ่า (กริยา) ขวัญไหลไปจากตัว (วิเศษณ์) ผิดหวัง อับโชค
๑๕. ขวัญบิน (กริยา) ตกใจมากถึงกับขวัญหนีไปจากร่าง แสดงให้เห็นว่าคนสมัยก่อนเชื่อว่าขวัญมีปีกสามารถบินได้
๑๖. ขวัญเมือง (นาม) บุคคลหรือสิ่งประเสริฐของเมือง
๑๗. ขวัญไม้คี่ (นาม) ขวัญไม้คี่ การขาดกำลังใจ
๑๘. ขวัญเรือ (นาม) มิ่งมงคลประจำเรือ แม่นางเรือ

๑๙. ขวัญเส้า (นาม) มิ่งมงคลประจำเส้าเรือน
๒๐. ขวัญเสี้ย (กริยา, วิเศษณ์) ใจเสี้ย กำลังใจไม่ดี
๒๑. ขวัญหาย (กริยา) ใจหาย ตกใจกลัวอย่างถึงขั้นถึงกับทำให้ลืมหมดนอนเนื้อ
๒๒. ขวัญหนี (กริยา) ใจหาย ตกใจกลัวมากมักพูดกันว่า ขวัญหนีคือผี
๒๓. ขวัญหนีคือผี (กริยา) ตกใจกลัวแทบสิ้นสติ
๒๔. ขวัญอ่อน (วิเศษณ์) ใจอ่อน ตกใจง่าย (นาม) ชื่อเพลงร้องรำเริงหนึ่งหญิง, หญิงคนรัก เจริญมาถึงเด็กอ่อนที่ควรแก่การทะนุถนอม ก่อนมาหมายถึงหญิงซึ่งเห็นเพศอ่อนแอเป็นที่น่ารัก น่าเอ็นดู ถึงกล่าวกันว่า "พระรับขวัญขวัญอ่อนสมรมิ่ง แม่ยอดหญิงยิ่งมธุรสสุคะหา" (พระอภัยมณี)
๒๕. ขวัญเอ๋ยขวัญมา (วิเศษณ์) คำอุทิศปลอบขวัญให้หายตกใจกลัว
๒๖. ของขวัญ (นาม) ของที่ให้แก่เจ้าของขวัญเมื่อเสร็จพิธี, ของที่ให้กันด้วยความปีติยินดีไมตรีในโอกาสต่าง ๆ เช่น ในพิธีแต่งงาน ในวันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น
๒๗. ข้าวขวัญ (นาม) ข้าวกล้า หรือต้นข้าวที่ชาวนาใช้ในพิธีทำขวัญ ข้าวบายศรี
๒๘. ชูขวัญ (กริยา) ทำลายขวัญ คือทำให้หวาดเกรงกลัว
๒๙. ไซ้ขวัญ (นาม) ไซ้ที่วางบนข้าวบายศรี
๓๐. กำทำขวัญ (นาม) เงินหรือของที่ชกใช้ความเสียหายที่มองเกินแก่ผู้อื่น
๓๑. เงินทำขวัญ (นาม) กำทำขวัญ
๓๒. จอมขวัญ (นาม) หญิง, หญิงคนรัก
๓๓. เขิกขวัญ (กริยา) เรียกขวัญให้กลับมายังที่อยู่หรือในร่างเหมือนเดิม

๓๔. ตักขวัญ (กริยา)

ทำพิธีเรียกขวัญวิธีหนึ่ง โดยเฉพาะในการเรียกขวัญเด็ก ที่ตกใจมีอาการตัวร้อนนอนคว่ำ ผู้ใหญ่ของเด็กก็จับขั้วข้าว และหัพไปตรงที่เด็กตกใจ เอาหัพที่ตักลม ๆ ใสลงในขัน สมมุติว่าตักเอาขวัญมาได้เอาผ้าคลุมขันแล้วเอาเข้ามาใกล้ ๆ ตัวเด็ก เมื่อบ่าคลุมแล้วไปวน ๆ ที่เด็ก โดยเข้าใจว่า ขวัญเมื่อใดกลิ้งเด็กผู้เป็นเจ้าของก็จำได้ จะกลับเข้าไปอยู่ในเด็กตามเดิม เด็กนั้นไม่ช้าจะหายตัวร้อนกลับเป็นปกติ

๓๕. ตั้งขวัญข้าว (กริยา)

ตั้งขีปนบนแก่งหน่อในการรักษาโรค

๓๖. ทำขวัญ (กริยา)

ขอลาความเสียหายที่ตกแก่ผู้อื่น, ทำพิธีเชิญขวัญหรือเรียก ขวัญใหม่มาอยู่กับตัว มักทำหลังจากหายเจ็บหนัก หรือฝน ถันทรายใหญ่หลวง หรืออันโหะ หรือประกอบการอันเป็น มงคล เช่น บวชนาถ แต่งงาน เป็นต้น

๓๗. ทำขวัญข้าว (กริยา)

(ชาวนา) ทำพิธีเรียกหรือเชิญขวัญของข้าวหรือข้าวกล้า

๓๘. บำรุงขวัญ (กริยา)

ทำพิธีหรือประกอบกิจกรรมปลุกกำลังใจให้เข้มแข็ง

๓๙. นิ้วแก้วนิ้วขวัญ (นาม)

นิ้วที่ถืออันเป็นสุกที่รัก

๔๐. นิ้วขวัญ (นาม)

นิ้วคู่ที่รัก นิ้วที่แสนดี

๔๑. ผูกขวัญ (กริยา)

เอาเส้นค้ายผูกมือเด็กเรียกขวัญ หรือเชิญขวัญเข้าไม่ให้ ขวัญหนีหายไปไหน เด็กที่ขี้โรคเลี้ยงยากมักจะสงสัยว่า ขวัญเข้า ๆ ออก ๆ ไม่ค่อยอยู่กับเนื้อตัว จึงต้องมีพิธีผูกขวัญ ให้แก่เด็ก หรือแม่มดผู้ใหญ่ที่เจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย ๆ ก็ยังมี พิธีรับขวัญผูกขวัญให้เหมือนกัน ทั้งนี้ก็เพราะยังไม่ไวใจเกรง ว่าขวัญจะหนีไปอีก เมื่อเดินทางผ่านสถานที่อันถือว่าไม่เป็น มงคล เช่น ไร่ช้า เกรงว่าขวัญจะถูกผีพาเอาไป เสียก็จะทำให้ เกิดครันถึงเจ็บป่วย เมื่อกลับมาก็ต้องทำพิธีผูกขวัญไว้ก่อนไป อยู่ห่างค่างดั้นเดิ่นมาน เมื่อกลับมาเกรงว่าจะนำสิ่งชั่วจากต่าง แตนติดตัวมาด้วย จึงต้องผูกขวัญไว้

๔๒. มิ่งขวัญ (นาม) คนหรือสิ่งประเสริฐควรเคารพรักษา เช่น มิ่งขวัญของชาวไทย มิ่งขวัญของตระกูล
๔๓. มิ่งขวัญ (กริยา, วิเศษณ์) ขวัญดี, ไม่ตกใจกลัวง่าย ๆ
๔๔. มุ่งร้ายหมายขวัญ (กริยา) มุ่งทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน
๔๕. เมียแก้วเมียขวัญ (นาม) เมียที่อันเป็นที่รัก
๔๖. เมียขวัญ (นาม) เมียที่แสนดี เมียสุดที่รัก
๔๗. รับขวัญ (กริยา) ปลอบให้หายตกใจ ทำพิธีรับขวัญเมื่อพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ
๔๘. เรี่ยขวัญ (กริยา) การเช็ดขวัญให้มาอยู่กับร่างกาย เพื่อปลอบให้หายตกใจกลัว
๔๙. ลูกแก้วลูกขวัญ (นาม) ลูกที่แสนดีและเป็นสุดที่รัก
๕๐. ลูกขวัญ (นาม) ลูกที่แสนดี ลูกที่แสนรัก ลูกที่เชิดชูวงศ์ตระกูล
๕๑. ส่งขวัญข้าว (กริยา) แกบหน่อที่สัญญาว่าจะให้หน่อเมื่อรักษาไร่หายแล้ว
๕๒. เสียขวัญ (กริยา, วิเศษณ์) กำลังใจไม่ดี ตกใจกลัว ใจเสีย
๕๓. หนอขวัญ (นาม) ผู้ประกอบพิธีทำขวัญ ผู้ขวัญ หรือ เหน่ผี
๕๔. หนอทำขวัญ (นาม) หนอขวัญ
๕๕. หลานแก้วหลานขวัญ (นาม) หลานที่แสนดีและเป็นสุดที่รัก
๕๖. หลานขวัญ (นาม) หลานที่แสนดี หลานที่แสนรัก

ประเพณีการทำขวัญทั่วไป

๑. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการทำขวัญ

๑.๑ มูลเหตุที่เกิประเพณีการทำขวัญ

๑) เกิดจากความห่วงการการ "บำรุงขวัญ"

เนื่องจากความหมายที่แท้จริงของคำว่า "ขวัญ" คือสภาพจิตใจหรือกำลังใจของมนุษย์ ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ คำขวัญนี้มีมาแต่เป็นมาจวบอันสำคัญยิ่งในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามเป้าหมาย และในการเอาชนะอุปสรรคตลอดจนภัยอันตรายทั้งปวง ด้วยเหตุนี้การบำรุงขวัญจึงนับได้ว่าเป็นกุศโลบายในการเบ็ดเตล็ดที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำรงสรรค์ให้เกิดขึ้นให้จงได้

การบำรุงขวัญบุคลากรของหน่วยงานต่าง ๆ นับเป็นเรื่องที่ผู้บังคับบัญชาจำเป็นต้องถือปฏิบัติด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดสวัสดิการ ซึ่งหมายถึงการจัดผลประโยชน์และบริการต่างๆ ทั้งในขณะที่กำลังปฏิบัติงาน ขณะหยุดพักงานชั่วคราว และในระหว่างสิ้นซากงาน การจัดสวัสดิการเช่นนี้จะเป็นการบำรุงขวัญของบุคลากรให้สามารถทำงานด้วยความสบายใจ มีความพอใจในงานที่ตนทำและทำให้งานมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

การบำรุงขวัญเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่ง โดยเฉพาะในกองทัพผู้ที่อยู่แนวหลังจะขอหาทางจัดกิจกรรมบำรุงขวัญทหารหาญให้เกิดความเข้มแข็ง มีกำลังใจที่จะต่อสู้วีรชาติศัตรู อาณา ภูมิบุตรได้กล่าวถึงความสำคัญของการ "บำรุงขวัญ" ไว้ตอนหนึ่งว่า

"ผู้บังคับบัญชาทหารจะต้องพิจารณาว่าในขณะที่ขวัญของทหารเป็นอย่างไร ทั้งอยู่ในยามปกติและอยู่ในสนามรบ ถ้าขวัญดีแต่มีชัยชนะในการสงคราม กำลังเตรียมตัวจะกลับบ้าน รู้สึกว่าขณะนี้การปกครองบังคับบัญชาไม่มีความยากลำบากเท่าใดนัก ถึงแม้จะมีคำสั่งใหม่ปฏิบัติหน้าที่อย่างหนึ่งที่มีความยากลำบากก็ไม่เป็นไร เพราะขวัญดีอยู่แล้ว แม้จะมีความไม่พอใจหรือไม่ชอบธรรมบ้างก็อดทนได้ เพราะขวัญดีอยู่แล้ว แต่ตรงกันข้ามถ้าขวัญไม่ดีด้วยเหตุใดก็ตาม เช่น มีข่าวว่าจะประหารแก่ข้าศึก ครอบครัวยังไม่ปลอดภัย ข้าศึกทิ้งระเบิดแนวหลังก่อให้เกิดความเสียหายมากแต่ไม่ได้ข่าวที่แน่นอน ไม่ใ้ใจทรมายและข่าวทางครอบครัว ต้องระวังตัวว่าข้าศึกจะเข้าโจมตีทุกขณะ ต้องระวังทุกฝีก้าว ไม่ได้รับการหลับนอนตามปกติ อาหารไม่ค่อยดีนัก เมื่ออารมณ์เกรี้ยวก่อกวนตลอดเวลา ขณะผู้บังคับบัญชาจะต้องระวังขวัญและอารมณ์ของทหารในบังคับบัญชาให้ดี ทั้งนี้อาจมีเหตุการณ์หรือปฏิกริยาแปลก ๆ หรือไปในทางเสื่อมเสียและเหตุร้ายเกิดขึ้น"

ด้วยเหตุที่การ "บำรุงขวัญ" เป็นเรื่องสำคัญจึงได้ยกอุทาหรณ์มากแล้ว จึงทำให้เกิดประเพณีการทำขวัญเพื่อ "บำรุงขวัญ" ขึ้นในหลายกรณี เช่น

- การทำขวัญหรือส่งขวัญที่จะเดินทางไปต่างแดน หรือไปราชการสงคราม หรือย้ายไปราชการในแดนหุงกันดาร
- การส่งขวัญก่อนรบคนต่างถิ่น เพื่อจะได้มีใจกล้าหาญรอบคอบใจและอยู่ในสถานที่แห่งใหม่ด้วยความสุขกายสบายใจ

๒) เกิดจากความต้องการให้หูเจ็บป่วย " เกิดกำลังใจ "

กำลังใจที่เข้มแข็ง ย่อมมีพลังที่จะต่อต้านความเจ็บป่วยของร่างกายได้เป็น
อย่างมาก บางครั้งคนป่วยหนักที่ใครๆ คงถึงลงความเห็นว่าร่างกายอย่างแน่นอนไม่มีทางรอด
แต่กลับหายเป็นปกติได้เพราะกำลังใจอันเข้มแข็งของตนเอง เช่นนี้ก็มีให้เห็นบ่อย ๆ ในทางตรงกัน
ข้ามคนที่กำลังใจอ่อนแอ เจ็บป่วยแม้แค่เพียงเล็กน้อยก็กลับกลายเป็นเรื่องใหญ่ ถึงกลับล้มหมอน
นอนเสื่อ หรืออาจถึงตายได้ อย่างนี้ก็มีเห็นเป็นตัวอย่างได้เสมอ ๆ เช่นกัน เรื่อง "กำลังใจ
ก่อให้เกิดกำลังกาย" นี้ เป็นคำที่ยอมรับกันโดยทั่วไป จะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า "Sound
mind in a sound body" ซึ่งเป็นสัจธรรมที่ไม่มีใครคัดค้าน

การไปเยี่ยมเยียนถามสารทุกข์สุกดิบของผู้เจ็บไข้ได้ป่วย หรือผู้ตกทุกข์ได้ยากนั้นนับว่า
เป็นการให้กำลังใจ หรือเป็นการบำรุงขวัญที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง ผู้ได้รับการเยี่ยมเยียนย่อมจะรู้สึก
ซาบซึ้ง และค่อยผ่อนคลายความทุกข์ยากลงได้ไม่มากนักทีเดียว

ในลัทธิของพวกโยคีนั้นมีความเชื่อกันว่า คนเราสามารถรักษาความเจ็บป่วยได้ด้วย
"ปราณ" วิธีรักษาก็คือ ผู้รักษาเอามืออุบคาลำตัวของผู้ป่วยด้วยหัวใจอันเป็นสมาธิ และความ
ปรารถนาอันแก่กล้าที่จะส่ง "ปราณ" เข้าไปในตัวของคนไข้ เมื่อทำดังนี้ "ปราณ" ซึ่งเป็นกำลัง
อันสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ก็จะออกจากตัวคนรักษา และเข้าไปอยู่ในตัวคนไข้ทำให้เกิด
กำลังและหายเจ็บป่วยได้ การรักษาเช่นนี้อาจจะไม่ต้องใช้มืออุบคาลำก็ได้ เพียงแต่เอามือเข้าไป
ใกล้ ๆ ผู้ป่วยพร้อมทั้งเพ่งลมปราณเท่านั้น ก็อาจจะช่วยให้อาการเจ็บป่วยค่อยๆ เบาลงได้

การรักษาไข้ด้วยปราณดังกล่าว อาจจะโดยลหรือไม่ได้ก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่มีหวังจะได้ผล
อย่างแท้จริงก็คือเป็นการให้กำลังใจ การอุบคาลำและบีบมือผู้ทุกข์ยาก จะเป็นการถ่ายเทความ
ปรารถนาดี และทำให้เกิดความอบอุ่นใจ การเยี่ยมเยียนผู้ทุกข์ยากหรือเจ็บป่วย จึงนิยมกระทำ
กันเช่นนั้นโดยทั่วไป

การทำขวัญ เป็นกิจกรรมที่ผู้กระทำเพื่งความปรารถนาดีไปยังผู้ถูกกระทำ ดังนั้นผู้ที่เจ็บป่วยออก ๆ แยก ๆ หรือผู้ที่ประสบความทุกข์ร้อนก็ย่อมจะถูกเร่งเร้าทางใจ ก่อให้เกิดพลังทางจิตที่จะต่อสู้กับความทุกข์ยาก จึงเห็นได้ว่า คนไทยทั่วทุกภาคของประเทศไทยจะมีการ ทำขวัญ หรือผูกขวัญ เพื่อจุดมุ่งหมายดังกล่าว

๓) เกิดจากความต้องการให้เห็นความสำคัญ

กิจกรรมบางอย่างหากกระทำก็ค่อนข้างง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตอง ผู้เข้าร่วมในพิธีก็ย่อมจะมองไม่เห็นความสำคัญ การประกอบพิธีกรรมย่อมจะทำให้เห็นว่าเป็นเรื่องจริงจัง ชลึงหรือสักคี่สี่หี นัยว่าเป็นเป็นกิจกรรมที่ส่งผลทางด้านจิตใจเป็นอย่างมาก ดังนั้นกิจกรรมสำคัญทั่วโลกย่อมจะมีพิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ เช่น การทำขวัญนาค เป็นต้น

การบวชพระ เป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่งของพุทธศาสนา โดยเฉพาะสำหรับชาวไทย ผู้คนที่นับถือพุทธศาสนา ต่างถือว่าหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ บวชเพื่อขอบแทนพระคุณของบิดามารดา ทั้งนี้เพราะมีความศรัทธาอย่างแน่นแฟ้นว่า จะช่วยให้บิดามารดาได้เกาะชายผ้าเหลืองเข้าสู่ประตูสวรรค์เมื่อถึงแก่กรรม ดังนั้นในการบวชนาคส่วนใหญ่จึงนิยมให้มีการประกอบพิธี "ทำขวัญนาค"

การทำขวัญนาค ทำให้บุคคลที่เกี่ยวข้องของเห็นความสำคัญ และอาบิสังข์ของการเข้าสู่เพศบรรพชิต

- ผู้บวช เกิดความสำนึกในพระคุณของบิดามารดา บังเกิดความภาคภูมิใจในการประกอบกุศลกรรมที่นำความปลื้มปิติอย่างเหลือล้นมาสู่ผู้บวชเกิดเกล้าทั้งสอง และมีสมาชิกในแว่นแคว้น ตลอดจนเกิดความศรัทธาปสาทะที่จะปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อความเป็นพุทธบริษัทอย่างแท้จริง

- บิดามารดาของผู้บวช บังเกิดความปิติสุขที่ได้เห็นบุตรสุดที่รักมีความตั้งใจจะขอบแทนพระคุณของตนในครั้งนี้ ทั้งยังเกิดความเชื่อมั่นว่าการจัดงานครั้งนี้จะนำเอาความเป็นมงคลมาสู่ครอบครัวของตนตลอดจน เกิดอานิสงฆ์ที่จะกลั่นคายให้ตนไปผู้ผู้กตัญญูในภายหน้า

- ญาติสนิทมิตรสหายผู้มาร่วมในงาน ก็จะมีมองเห็นความสำคัญของการบวชและร่วมอนุโมทนาสาธุในการบำเพ็ญกุศลของเจ้าภาพ ตลอดจนเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดความเชื่อมั่นในศรัทธาในพระบรมพุทธรูปศาสนามากยิ่งขึ้น

๘) เกิดจากความต้องการให้ถูกใจดวงวิญญาณต่าง ๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของภูตผีปีศาจ รวมทั้งเทวดาอารักษ์ นางไม้ เจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งอาจรวมเรียกได้ว่า "ดวงวิญญาณ" ต่าง ๆ นั้น นับว่าเป็นความเชื่อพื้นฐานของมนุษยชาติทั่วโลก ทั้งนี้เป็นเพราะคนสมัยโบราณไม่เข้าใจสาเหตุของภัยธรรมชาติและโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เช่น โรคระบาด โรคเกี่ยวกับอวัยวะภายใน และระบบประสาท เป็นต้น เวลามีความผิดปกติเกิดขึ้นและไม่ทราบสาเหตุอื่น ก็เข้าใจเอาเองว่าเป็นเพราะดวงวิญญาณที่ล่องลอยอยู่ในที่ต่าง ๆ (ซึ่งคนธรรมดาคนองไม่เห็น) เป็นผู้ให้โทษแก่ผู้เคราะห์ร้ายซึ่งอาจจะล่วงเกินดวงวิญญาณเหล่านั้นโดยไม่ตั้งใจ จึงทำให้ดวงวิญญาณที่ขุ่นเคืองนั้นลงโทษให้ประสบความทุกข์ยากมากน้อยตามโทษานุโทษและความพึงพอใจของดวงวิญญาณนั้น ๆ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุร้าย ข้าง ยากหนักหน่วง พิษพันธุกรรมอาหารไม่ปลอดภัยออกผล ตลอดจนเกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้น ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ถึงกับสูญเสียชีวิตก็เป็นได้

จากความเชื่อในอำนาจลึกลับอันหาขอบเขตมิได้ของดวงวิญญาณต่าง ๆ นี้เอง ทำให้มนุษย์ทุกชาติทุกภาษากำหนดนิยามหาทางเอาใจดวงวิญญาณทั้งหลายด้วยวิธีต่าง ๆ การ "ทำขวัญ" เกิดขึ้นเนื่องจากความพยายามเอาใจดวงวิญญาณด้วยเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้นว่า

- เพื่อให้ "ขวัญ" อันเป็นดวงวิญญาณประจำร่างของมนุษย์เกิดความพอใจ อยู่กับเนื้อกับตัว ไม่หลบหนีหายไปท่องเที่ยวเสียที่อื่น ร่างกายจะได้อยู่เย็นเป็นสุข กับอันตรายภายนอกไม่อาจมาล้ากรายได้ ลักษณะเช่นนี้เป็นเสมือนผู้คุ้มกันโรคภัยไข้เจ็บนานา

- เพื่อให้ "ขวัญ" ประจำสิ่งต่าง ๆ แวดล้อมกลายเป็นอยู่ของมนุษย์ เกิดความพึงพอใจ และอำนวยความสะดวกได้แก่มนุษย์ เช่น ขวัญประจำที่ซึ่งมีผู้บูชาอาหาร เรียกว่า ไร่นา พานะ และเคหสถาน เป็นต้น

- เพื่อให้ "ดวงวิญญาณ" ผู้มีฤทธิ์มีอำนาจในสถานที่ต่าง ๆ ไม่เกิดทำอันตรายให้ร้ายมนุษย์ หรือเด็กกระทำการลงโทษมนุษย์ด้วยวิธีการต่าง ๆ เมื่อมันเกิดความไม่พอใจ ความเชื่อเรื่องวิญญาณได้โชนี่คนไทยสมัยก่อน เชื่อกันมากแม่สมัยนี้ไทยเราจะเจริญขึ้นมากแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีอีกจำนวนมิใช่น้อยที่มีความเชื่อเรื่อง เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา หรือผีบางนางไม่ว่าเขาจะให้ร้ายแก่มนุษย์ได้ จึงต้องมีพิธีทำขวัญเพื่อน้องกันภัยอันตราย และเป็น การขอขมาลาโทษดวงวิญญาณเหล่านั้น

จันทร์ ไชยจิตร ได้กล่าวถึงมูลเหตุที่เกิดมีพิธีทำขวัญไว้ตอนหนึ่งว่าดังนี้

"เป็นธรรมดาไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน เมื่อมีบุตรก็อยากจะเลี้ยงบำรุงรักษา ไม่อยากให้เกิดภัยอันตรายแก่เด็ก คนโบราณนั้นการคลอดบุตรใกล้กับอันตรายยิ่งนัก ออกลูกครั้งหนึ่งเรียกว่าคลอดครั้งหนึ่ง เป็นหรือตายเท่ากับ แต่กำเนิดขึ้นอันตรายขึ้นโดยเหตุสุดวิสัยก็ถือว่ามิเอาไป ด้วยเหตุนี้จึงได้คิดอ่านป้องกันภัยนั้น ด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามความนึกเห็นจึงเลยเป็นประเพณีสืบมาจนถึงกาลบัดนี้"

ดังกล่าวจึงได้ทำให้เกิดพิธีทำขวัญต่าง ๆ หลายประการ เช่น ทำขวัญวัน ทำขวัญเดือน เชนผี และทำขวัญกนเ่วย เป็นต้น

๑.๒ ลักษณะของการ "ทำขวัญ"

จากการศึกษาตำรับตำราที่ว่าด้วยเรื่องขวัญ และจากประสบการณ์ของผู้ศึกษาเอง อาจจะประมวลลักษณะของการ "ทำขวัญ" ได้ดังต่อไปนี้

จันทร์ ไชยจิตร ประมวลพิธีมงคลของไทย หน้า ๘๖.

๑) การทำขวัญด้วยคำพูด

เมื่อบุคคลมีเหตุทำให้ขวัญหายหรือขวัญเสีย การทำขวัญชนิดที่เป็นตัวผู้พูด และทำได้ทุกโอกาส คือการทำขวัญด้วยคำพูดที่ช่วยเรียกขวัญ ไล่ลมขวัญ หรือปลอบใจให้กำลังใจ

- ถ้าผู้ที่ขวัญหายเป็นเด็กเล็ก ๆ ผู้ใหญ่ก็จะนิยมพูดปลอบขวัญว่า "ขวัญเอ๋ย ขวัญมา อยู่กับเนื้อกับตัวนะลูกนะ" หรือคำพูดอื่น ๆ ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

- ถ้าผู้เสียขวัญเป็นคนที่โตแล้ว การพูดปลอบขวัญก็จะเป็นไปในทำนองทำให้ค่อยคลายใจที่กำลังวิตกวันไหน หรือกล่าวววยชัยให้พร ให้คลายทุกข์โรกภัยที่มาเบียดเบียน สันทุกข์สิ้นโรคสิ้นเคราะห์กันเสียที ทั้งนี้เป็นแบบ

๒) การทำขวัญด้วยการสัมผัสตุบคลำ

การจับต้องสัมผัสที่กำลังได้รับทุกข์เวทนา ไม่ว่าจะ เป็นในค้ำร่างกายหรือ ค้ำจิตใจก็ตาม นับว่าเป็นการถ่ายเทความปรารถนาดีจากใจของผู้ที่ปลอบขวัญไปสู่ผู้ที่กำลังเสียขวัญ หรือเสียกำลังใจ ซึ่งในทางลัทธิของพวกโยคีก็ถือว่าเป็นการแบ่ง "ปราณ" จากผู้ที่กำลังใจอันกล้าแข็ง หรือมี "ขวัญกล้า" ไปสู่ผู้ที่อยู่ในสภาพอ่อนแอหมกกำลังใจ เพื่อให้ "จิตตานุภาพ" พลอยเข้มแข็งความ ไปด้วย

ในทางจิตวิทยาก็ถือว่าการสัมผัส ตุบคลำ และการตบเบา ๆ ไม่ว่าจะ เป็นที่แขน ออก ศีรษะ หรือที่อื่นใดก็ตามจะเป็นการสร้างความอบอุ่นใจให้บังเกิดขึ้น การโอบกอดของบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่ ทำให้เกิดผ่อนคลายจากความหวาดวิตก ความว้าเหว่ และมีสภาพจิตใจที่มั่นคง มากยิ่งขึ้น ดังนั้นการทำขวัญที่ใช้กันมากที่สุดคือวิธีหนึ่งก็คือ วิธีสัมผัส ตุบคลำ และตบเบา ๆ ที่ ร่างกายของผู้เสียขวัญดังกล่าวแล้ว เช่น

- เมื่อเด็กอ่อนตกใจร้องไห้จ้า ผู้ใหญ่ก็จะเอามือตบเบา ๆ ที่หน้าอก พร้อมทั้งเอ่ยปาก เรียกขวัญด้วยว่า "ขวัญเอ๋ยขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวนะ" เช่นนี้ก็นับเหมือนกันว่าจะทำให้ขวัญกลับคืนมาได้ง่าย ยิ่งขึ้น

- ผู้ป่วยนอก ๆ แยก ๆ นอกจากจะเชี่ยวชาญรักษาก็ช่วยยารักษาโรคแล้ว คนสมัยก่อนยังนิยมนำเอาผู้ป่วยไปให้ผู้ที่ตนเคารพนับถือ เช่น พระสงฆ์ใหญ่ประเภทหลวงปู่ หลวงกาหรือหมอดีประจำหมู่บ้านช่วยบีบ จับ ฆัก เม่า ก็เชื่อว่าเป็นการรักษาโรคที่ได้ผล ซึ่งในทางจิตวิทยาก็ยอมรับว่าได้ผลบ้าง เพราะเป็นการรักษาทางใจวิธีหนึ่ง นับว่าเป็นการทำขวัญ

๓) การทำขวัญด้วยการผูกข้อมือและรคน้ำมันต์

สายสิญจน์ ถือกันว่าเป็นสายมงคลที่สามารถขจัดความทุกข์สวัสดิ์ และคุ้มครองป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้ ความเชื่อในเรื่องอำนาจของสายสิญจน์นี้เป็นไปอย่างกว้างขวางทั้งในพวกที่นับถือศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จะเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางค่านสิริมงคล หรืออวมงคลก็ตาม จะคงมีการใช้สายสิญจน์เป็นอุปกรณ์ประกอบพิธีอยู่ด้วยเสมอ เช่น ใช้วางรอบบ้าน ใช้สวมศีรษะกุมารสาว ใช้โยงจากสิ่งของและคน (ทั้งที่ยังมีชีวิตและสิ้นชีวิตแล้ว) ไปยังพระพุทธรูปและพระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

สำหรับผู้ที่ถือว่าการป่วยไข้โดยไม่รู้สาเหตุ โบราณก็มักจะสันนิษฐานวินิจฉัยโรคกันไปต่าง ๆ นานา เช่น ผีทักบ้าง ผีเข้าบ้าง ผีสิงโทษบ้าง ขวัญหายบ้าง ขวัญกระเจิงบ้าง วิธีหนึ่งที่ใช้รักษาผู้ป่วยป่วยก็คือให้ผู้ที่ตนเคารพนับถือว่ามีอำนาจในทางไสยศาสตร์ เช่น หลวงพ่อ หรือหมอดี ใช้สายสิญจน์ผูกข้อมือให้ หรือทำเป็นมงคลสวมคอไว้บ้าง และถ้าจะให้ได้ผลชะงัดมากยิ่งขึ้น ก็ควรจะมีการพรมน้ำมันต์หรือรคน้ำมันต์ด้วย

สมัยก่อนมีความเชื่อว่า ผีหรือดวงวิญญาณทุกชนิดผู้อำนาจของสายสิญจน์ไม่ได้ ดังนั้นสายสิญจน์ที่ผูกไว้ที่ข้อมือหรือสวมศีรษะอยู่นั้นจะเป็นเครื่องป้องกันมิให้ "ขวัญ" ประจำตนหลีกหนีไป

* พราหมณ์เรียกว่า "สายปวีต" หรือ "ค้ายัชชโณปวีต" หรือ "สายสังวาลพราหมณ์" หรือ "สายธูรา" ใช้สวมไว้แก่กุลบุตรที่ศึกษาเล่าเรียนสำเร็จแล้ว ผู้ใดคล้องสายปวีตจะได้อำนาจเป็นคนที่โดยสมบูรณ์ ได้เข้าอยู่ในวาระพราหมณ์และได้ชื่อว่า ทวีชาติ

หายไปไหน และป้องกันมิให้ดวงวิญญาณเข้ามาสิงสู่ในร่างกายแทน ก็ป้องกันมิให้ผีเข้าสิง หรือผีทาบอย่างใดผล ความเชื่อในเรื่องเช่นนี้เป็นไปอย่างกว้างขวางแก่ชนกระทั่งสมัยปัจจุบัน (ดูตัวอย่างคำเรียกขวัญและคำที่ใช้ในการผูกข้อมือในภาคผนวก)

๔) การทำขวัญด้วยพิธีบายศรีสู่ขวัญ

บายศรี คือกระหังใส่อาหารให้ขวัญกิน แล้วด้วยความปรารถนาที่จะให้เป็นงานใหญ่เอิกเกริกยิ่งขึ้น จึงทำกระหังอาหารหลายใบซ้อนกันเข้า และใช้ไม้รองกระหังไว้เป็นชั้น ๆ ให้แลดูสง่างาม พร้อมทั้งมีการตกแต่งจิมเจิมปากกระหังให้สวยงามวิจิตรบรรจงมากยิ่งขึ้น และกลายเป็นบายศรีชนิดต่าง ๆ รูปร่างแปลกแตกต่างกัน และใช้ในวัตถุประสงค์ที่ไม่เหมือนกัน

อันประเพณีบายศรีสู่ขวัญนี้ เป็นประเพณีที่มีมาแต่สมัยโบราณ และชาติอื่น ๆ ในเอเชีย ก็ก็มีพิธีบายศรีสู่ขวัญกรรมและวัตถุประสงค์ที่คล้ายคลึงกัน เช่น ลาว เขมร ชาว มลายู เป็นต้น ท่านผู้รู้ได้กล่าวถึงพิธีบายศรีในเมืองไทยไว้ดังนี้

"อันประเพณีบายศรีสู่ขวัญนี้ ดูเป็นประเพณีโบราณของชนชาติไทย มีด้วยกันทุกจำพวก ชาวลาชนาก็ทำเหมือนกับชาวลาชน้าง ไทยโบราณก็ยังมีพิธีทำขวัญเป็นแต่ไม่เหมือนบายศรีดังเช่นทำขวัญเด็กก็ทำบายศรีมีของกินใส่สามตกแต่งด้วยดอกไม้สดเรียกว่า "บายศรีปากชาม" มีผู้เฒ่าว่าถ้าเชิญขวัญแล้วผูกด้วยคาคข้อมือให้เด็ก เมื่อเด็กจะโกนจุกหรือจะบวชก็ทำขวัญมีบายศรีต้องทำหลายชั้นคล้ายบัตร และมีคนว่าคำเชิญขวัญเป็นแต่เอาพิธีเวียนเทียนของชาวพม่าเพิ่มเข้า" พิธีหลวงสมโภชเจ้านาย ก็เอาพานแก้วเงินทองสักการกันเป็นบายศรีมีเครื่องกระยา

การเวียนเทียน เป็นคติของอินเดียเรียกว่า "อารยิก" ใช้วงประทักษิณไปรอบ ๆ สิ่งที่ต้องการจะเวียน มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการสักการบูชา และให้มีแต่ความบริสุทธิ์

เป็นแต่เปลี่ยนไปให้ราชนัดาเวียงเทียนผูกค้ายาคชอพระหัตถ์ แต่หาไม้สวกเชิญขวัญไม่
ถึงกระนั้นก็เห็นเป็นเค้าได้ว่าพิธีบายศรีเป็นพิธีดั้งเดิมของราชอาณาจักรไทยและไทยยังทำอยู่ทุก
จำพวกจนบัดนี้^๒

บายศรีอันเป็นเครื่องประกอบสำคัญสำหรับประกอบพิธีผู้ขวัญนั้น มีหลายประเภทที่สำคัญคือ

๑) บายศรีปากชาม ใช้ใบทองจืดเป็นรูปกรวยคว่ำไว้ในชาม และจืดใบทองเป็น
ยอดแหลมหลายชั้นซ้อนกันโดยลดหลั่นเป็น ๓ ชั้น เรียงไว้รอบ ๆ ชาม ใบทองที่เรียงซ้อนกันนี้เรียกว่า
นมแมว ดังนั้นบางที่จึงเรียกบายศรีปากชามว่าบายศรีนมแมว บายศรีชนิดนี้ใช้ประกอบพิธีของสามัญ
ชนทั่วไป เช่น ผู้ขวัญคนป่วย และผู้ขวัญในพิธีแต่งงาน เป็นต้น

๒) บายศรีใหญ่ คือบายศรีชนิดที่วางที่ท่าซ้อนกันเป็นชั้น ๆ โดยมีเสาแกนกลาง
ยึดเป็นหลัก ขนาดของแต่ละชั้นจะเรียงลดหลั่นไปตามลำดับไปให้ตัวใหญ่อยู่ข้างล่างแล้วเรียงขึ้นไป
ตามปกติบายศรีใหญ่จะมีจำนวน ๕ ชั้น แต่ก็อาจจะมีขนาด ๓ ชั้น ๗ ชั้น หรือ ๙ ชั้นก็ได้ โดยเฉพาะ
บายศรี ๕ ชั้นมักใช้ในงานที่สำคัญมาก ๆ เช่น พิธีสมโภชอุ้มพระขวัญพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว เป็นต้น บายศรีใหญ่ชนิด ๕ ชั้นสามัญชนใช้ในพิธีทำขวัญ นากั่ว ๆ ไปทุกภาคของประเทศไทย

๓) บายศรีของหลวง^๓ คือบายศรีที่ใช้ในกิจการพระราชพิธีต่าง ๆ มี ๓ ชนิดคือ

- (๑) บายศรีสำหรับเล็ก มีชั้นเท่ากับจำนวนเงินซ้อนกัน ๕ ชั้น แต่เป็นขนาดเล็ก ทั้งบายศรีแก้วไว้กลาง ทองขาว เงินซ้ายของผู้รับทำขวัญ สำหรับทำขวัญงานที่ไม่สำคัญนัก
- (๒) บายศรีสำหรับใหญ่ มีลักษณะเหมือนกับขนาดใหญ่ สำหรับทำขวัญใน
การพิธีอย่างใหญ่

^๑ พิธีราชกุมารสมโภชเจ้านาย จะมีการเชิญขวัญด้วย ถูหนึ่งชื่อ ลานนาไทยคดี.

^๒ จันทน์ ไพจิตร ประมวลพิธีมงคลของไทย หน้า ๖๘-๖๙.

^๓ พระยานุมาภราชชน ขวัญและประเพณีทำขวัญ หน้า ๖๑.

(๓) บายศรีทองแดงทองขาว คือบายศรีใหญ่ เป็นแต่เปลี่ยนแม่ไม้ของแต่ละชั้นและแกนไม้ เป็นทองขาวเท่าเดิม บายศรีชนิดนี้มี ๑ ชั้น มีหูหนึ่งหูร่วมกับบายศรีสำหรับใหญ่ เพื่อให้งานพระราชพิธีเต็ม ๆ มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น

๔) บาศรี คือบายศรีชนิดใหญ่ซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรมของทางภาคอีสาน มีลักษณะเป็นภาชนะขนาดใหญ่ เช่น โถก พาน ตะกั่ว หรือถังขนาดใหญ่ เช่น ชั้นลักบาศกร หรือชั้นเร่ง ภายในภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าว วัตถุประสงค์บายศรีนี้เมฆทั่วทั้งรอบแต่ละชั้นของบายศรีใหญ่มาริ ใช้สำหรับประกอบพิธีผู้ช่วยบุคคลสำคัญ

๕) หมากเบง มีลักษณะเป็นบายศรีปากชาม ใช้ชั้นบรรจุกรวยใบตอง ๕ กรวย เอาใบตองเย็บเป็นหมากเบง (เหมือนบายศรีเมฆทั่ว) เป็น ๕ ชั้น เรียงลดหลั่นกันเป็น ๕ ระดับ มีดอกไม้เสียบตามกลีบหมากเบงให้ครบทุกยอด ภาชนะนอกจากชั้นอวaise เป็นโถกหรือถาดก็ได้ บายศรีชนิดหมากเบงนี้ใช้ในพิธีกรรมที่ไม่สำคัญมากนัก

๖) ใบศรี คือคำเรียกบายศรีของทางภาคเหนือและภาคใต้ รูปร่างเหมือนบายศรีเมฆทั่วของทางภาคกลาง ที่เรียกว่าใบศรี เพราะทำด้วยใบตองล้วน ๆ หักเป็นรูปบายศรีเมฆทั่วเรียงกันเอาไว้รอบ ๆ พานมีจำนวน ๖ ชุด ที่ยอดหรือปลายของบายศรีทั้ง ๖ นี้จะโยงด้วยสายสีจนล้ามรอบเนื่องกัน ใบศรีนี้ได้เป็นงานสำคัญมาก ๆ ก็จะทำขึ้นกับหลาย ๆ ชั้น คือใช้ชั้นซ้อนขึ้นไปเป็นรูปพญตามจำนวนที่ต้องการ

การทำขวัญด้วยพิธีผู้ช่วย - บายศรีนี้ใช้ในโอกาสที่สำคัญ ๆ ของอายุเือก้า๘ เช่น รับขวัญบุคคลสำคัญ ผู้ช่วยบ่าวสาว ถอดวงสมโภชสิ่งอันเป็นเมืองขวัญ และทำรูปสมบท เป็นต้น บางครั้งเพื่อให้งานมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น อาจเพิ่มเติมการเจิมและการเวทเทียนเข้าไปด้วย เช่น ในพิธีทำขวัญนาค เป็นต้น

*ศึกษารายละเอียดเรื่องการทำขวัญแบบต่าง ๆ ได้จากหนังสือชื่อ ขวัญและประเพณีการทำขวัญ ของพระยาอนุกรมราชชนน

๑.๓ โอกาสที่มีการทำขวัญ

การทำขวัญในประเทศไทยสมัยก่อนนิยมกระทำกันอย่างกว้างขวาง และมีโอกาสที่จะจัดกระทำผู้เป็นอันมาก แต่สมัยปัจจุบันคนมีความเชื่อในเรื่องขวัญน้อยลง จึงไม่ค่อยปรากฏพิธีทำขวัญให้เห็นบ่อยนัก การทำขวัญเท่าที่เคยมีมาและควรทราบลักษณะของพิธีโดยสังเขปมีดังต่อไปนี้

๑) ทำขวัญวัน เป็นพิธีรับขวัญเด็กทารกแรกคลอดอายุครบ ๓ วัน เป็นพิธีน้อยๆ ในกลุ่มวงศ์ภคณาญาติ อุปกรณ์สำคัญของพิธีนี้คือ บายศรีปากชาม เครื่องกระยาบวค เครื่องเจิม และค้ายสายสิญจน์สำหรับผูกข้อมือทารก และอาจมีการเวียนเทียนด้วยก็ได้ จุดมุ่งหมายของพิธีนี้คือ เพื่อป้องกันมิให้ภูติผีปีศาจมาทำอันตรายทารก เพราะเมื่อวันที่ ๔ ทารกนั้นก็จะครบเดือน โดยสมมุติคือรอดตายแน่ ๆ ตามความเชื่อที่กล่าวกันว่า "สายวันลูกมีใช้วันลูกคน"

๒) ทำขวัญเดือน เป็นพิธีมงคลรับขวัญเด็กเมื่อมีอายุครบ ๑ เดือน วิธีการและอุปกรณ์ในการทำพิธีคล้ายพิธีทำขวัญวัน แต่อาจเพิ่มสิ่งของสำหรับเซ่นสังเวयीให้มากขึ้น เช่น ไข่เป็ด อย่างละหนึ่งตัว เป็นต้น ถ้าเจ้าภาพเป็นคนมีฐานะดี ก็อาจจะเชิญระฆังมาเป็นผู้ประกอบพิธี และมีการสวมมงคลเส้นพระกัวย ก็ถือว่าเป็นมงคลยิ่งนัก พิธีทำขวัญเดือนนี้บางแห่งก็ทำพร้อมกันไปกับพิธีโกนผมไฟ เพราะผมไฟของเด็กนั้นต้องโกนทิ้งเมื่อเด็กมีอายุครบ ๑ เดือน

อนึ่ง หญิงสมัยก่อนเวลาคอดบุตรนั้นถือว่าเป็นเวลาอันตรายที่สุดของผู้หญิง ดังนั้นเมื่อคลอดบุตรเรียบร้อยปลอดภัยแล้ว คนสมัยโบราณจึงนิยมให้มีการทำขวัญ หรือรับขวัญมารดา และบุตรที่เกิดใหม่ บางแห่งเรียกพิธีนี้ว่า "ผู้ขวัญแม่ออกกรรม" และมักจะนิยมทำหลังจากเลิกการอยู่ไฟแล้ว ลักษณะของพิธีคล้ายกับการทำขวัญวัน และทำขวัญเดือนบางแห่งทำควบกันไม่แยกก็มี

๓) ทำขวัญจุก เป็นพิธีในงานมงคลโกนจุกบุตรภูติผีปีศาจของคนไทยสมัยก่อน ซึ่งนิยมให้ลูกหลานเอาไขว้จุก เมื่อเติบโตขึ้นผู้ช่วยรุ่นพี่รุ่นน้องสาว ก็อายุประมาณ ๑๓ - ๑๔ ปี บิดามารดาหรือผู้ปกครองก็จะจัดให้มีพิธีโกนจุก ซึ่งมักจะนิยมจัดในตอนเช้า และพอถึงตอนบ่ายก็จะมีพิธีทำขวัญจุก คือให้ขวัญอยู่กับตัวไม่กามจุกไปอยู่เสียอื่น การทำขวัญจุกอาจจะมีการเวียนเทียนด้วยก็ได้ และอาจมีการทำบุญเลี้ยงพระเพื่อให้เป็นมงคลยิ่งขึ้น

อนึ่ง การไว้ใจกันก็อนุสรณ์มาจากความเชื่อในเรื่องที่ว่า ชาติสุดท้ายบนภระหม่อมของ คนดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง โบราณจึงถือว่าเด็กที่เกิดมาใหม่ ๆ ภาระหม่อมยังมีบางอยู่เพราะเห็น เห็นถูก ๆ ฝึกกับชื่อหนึ่งมองไม่เห็น เว้นโกนผมเด็กจึงต้องเหลือนเอาไว้ที่ตรงภาระหม่อมจะมองไม่เห็น ไม่อยากแกะต้องที่ตรงนั้น เพราะจะเกิดอันตรายแก่เด็ก เว้นเด็กโตกล้าแข็งแล้วขวัญก็จะหาย กล้าไปด้วย ไม่จำเป็นต้องไว้ใจอีกต่อไปจึงโกนทิ้งเสีย แต่ชื่อมิให้เป็นการหักท้าวทำลาย "ขวัญ" จนเกินไป เพราะขวัญเคยอาศัยอยู่ในภาระหม่อมมิใช่อยู่ที่ถูกผู้ช่วยมาโดยตลอด โบราณจึง ได้จักให้มีการ "ทำขวัญลูก" ขึ้นดังกล่าวนั้น

๔) ทำขวัญนาค เป็นพิธีที่สำคัญประการหนึ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมทั่วทุกภาค ของประเทศไทย และยังแพร่หลายอยู่จนกระทั่งสมัยปัจจุบัน เครื่องประกอบการทำขวัญในบายศรี ใหญ่ อุปกรณ์เครื่องกระยาบวคและอื่น ๆ อย่างที่เลิศและครบถ้วน เพราะถือกันว่าเป็นงานสำคัญ จึงต้องตระเตรียมให้พร้อม หลังจากการทำขวัญและเวียนเทียนแล้ว ก็จะมีการเจิมนาคด้วย การใช้เทียนชัยเจิมหน้าผากด้วยผงมงคลต่าง ๆ หมอขวัญให้มากก็เรียกว่าหาขวัญ และทำพิธีมอบ ขวัญของนาคให้บิดามารดานำไปเก็บรักษาเอาไว้ ก็เป็นอันเสร็จพิธีทำขวัญนาค ต่อจากนั้นก็จะเป็นพิธีอุปสมบท

๕) ทำขวัญนาคหลวง เป็นพระราชพิธีทำขวัญนาคซึ่งเป็นราชตระกูล โดยทั่วไป กล้ายกล่าวขวัญนาคสามัญ แต่บายศรีที่ใช้เป็นชนิดบายศรีทองของหลวง และใช้เทียนชัยเป็น ผู้ประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น เจริญขวัญ เป่าสังข์ และแกว่งบัตเท้าระว เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกต ว่าพิธีทำขวัญนาคหลวงจะไม่มีกล่าวคำว่าเจริญขวัญ

๖) ทำขวัญพระพุทธรูป เป็นงานฉลองพระพุทธรูปสำคัญของผู้ที่มีฐานะดี อุปกรณ์ ประกอบการทำขวัญที่สำคัญคือ บายศรีใหญ่ ๕ ชั้น เครื่องสำหรับเวียนเทียน อาหารขวัญ ดอกไม้ รูปเทียน เป็นต้น ถ้าเป็นงานใหญ่จะให้เทียนชัยเป็นผู้นำประกอบพิธี มีการเป่าสังข์และไกวบัตเท้าระว ในขณะที่มีการเวียนเทียนด้วย จนพิธีด้วยการเจิมที่ฐานของพระพุทธรูปและฝ่ามือของเจ้าภาพ

๓) ทำขวัญข้าว เป็นพิธีอัญเชิญแม่โพสพให้มาอยู่ดูแลข้าว บางทีเรียกกันว่า "พิธีส่งข้าวมัดดี" โดยใส่เครื่องเซ่นสังเวยไว้ในภาชนะคล้ายชะลอม แหว่งไว้กับเสาที่ปักไว้ตามหัวคันนา จุดมุ่งหมายของพิธีก็คือต้องการให้ขวัญของข้าวอยู่ประจำท้องนา ถ้าขวัญหรือแม่โพสพ หลีกหนีไปเสียที่อื่น ก็จะทำให้ต้นข้าวไม่งอกงามและอาจตายได้

๔) ทำขวัญลาน เป็นพิธีอัญเชิญขวัญของข้าวคือแม่โพสพให้เข้าสู่ลานนวดข้าว อุปลกรรมในการทำขวัญก็คือเครื่องกระยาบวดต่าง ๆ สำหรับเป็นอาหารขวัญ เครื่องนุ่งห่มใหม่ ๑ ชุด นำไปเซ่นแม่โพสพที่ท้องนา โดยผูกเครื่องนุ่งห่มไว้ข้างเครื่องเซ่นสังเวย กล่าวกันว่าเรียกขวัญ พร้อมทั้งผูกขี้คันข้าวเป็นหุ่นสมมุติเป็นแม่โพสพ หอน้ำให้มันมายังลานนวดข้าว แล้วใช้เครื่องนุ่งห่มไปหั่นคลุมกองนวดข้าวและมีกฎหุ่นงอนที่นา สมมุติว่านางตัวนุ่งห่มใหม่ให้แก่แม่โพสพเสร็จแล้วเช่นบูชาด้วยเครื่องสังเวยอีกชุดหนึ่ง เป็นต้นว่าเสร็จพิธี การที่ทำเช่นนี้ก็เชื่อเป็นสิริมงคลแก่การทำมาหากิน และแสดงความสำคัญในบุญคุณของแม่โพสพที่ออกไปช่วยครากคร่าดูเสนา เมื่อเสร็จมาแล้วจึงอัญเชิญกลับเข้าไปพักนอนในเกดสถาน คือในยุ้งในดางซึ่งจะเป็นมงคลแก่บ้านถ้าย

อนึ่ง ประเพณีการทำขวัญที่เกี่ยวกับแม่โพสพ หรือเกี่ยวกับข้าวนี้ยังมีอีกหลายอย่าง แต่ละแห่งก็แตกต่างกันไป รวมความว่ามีทำกันทั่วทุกภาคและมีจุดมุ่งหมายที่คล้ายคลึงกัน ก็ต้องการเอาใจขวัญข้าวคือแม่โพสพ ให้ช่วยอำนวยความสะดวกสวัสดิ์และความอุดมสมบูรณ์ในการทำนาให้แก่ชาวนา การทำขวัญแม่โพสพนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีที่น่าสนใจอีกเช่น การทำขวัญนา การทำขวัญยุ้ง (การทำพิธีปักยุ้งและพิธีเบิกยุ้ง) เป็นต้น

๕) ทำขวัญคนป่วย มีจุดมุ่งหมายเพื่ออัญเชิญขวัญที่หล่นลี้ไปจากร่างด้วยความตระหนกตกใจกลัวด้วยสาเหตุใด ๆ ที่ตาม ให้กลับคืนมาเข้าร่างกายเดิม เชื่อจะได้ช่วยคุ้มครองป้องกันมิให้ร่างกายเจ็บไข้ได้ป่วยอีกต่อไป การทำขวัญคนป่วยนี้บางทีก็เรียกว่า "พิธีเรียกขวัญ" (ทางเหนือเรียกว่า ฮองขวัญ หรือ เฮียกขวัญ ทางอีสานเรียกว่า ฐูขวัญ หรือ ฐูกรขวัญ ส่วนทางใต้เรียกว่า เวียกขวัญ) การทำขวัญคนป่วยนี้ช่วยให้ได้ผลทางใจ เพราะคนที่ล้มเหลวนอนเฝ้าถ้าย

ความเจ็บไม่ยาวนาน ๆ ถ้าตั้งใจก่อนแต่หนึ่งใจ การทำขวัญจะช่วยให้เกิดกำลังใจเข้มแข็งขึ้น
 อุปกรณ์ที่ต้องใช้ประกอบพิธีคือบายศรีปากชาม เครื่องเช่นสังเวย และกายสายสิญจน์สำหรับผูก
 ข้อมือ พิธีเริ่มด้วยการที่หมอลำจกเช่นสังเวย แล้วกล่าวคำเรียกขวัญ ใจความว่า หากขวัญ
 ประจำอวัยวะต่าง ๆ ทั้ง ๓๒ แห่งมีแห่งใดสูญหายไปบ้าง ก็ขอเชิญให้กลับมาอยู่ที่เดิม แล้วหมอลำ
 ก็จะผูกข้อมือให้โดยผูกมือข้างซ้ายก่อน พร้อมทั้งกล่าวคำอวยชัยให้พรด้วยใจความว่า มัดมือซ้าย
 ให้ขวัญมา มัดมือขวาให้ขวัญอยู่ ขอให้ขวัญจงกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัวอย่าสองลอยไปไหนอีก และ
 ขอให้หมอลำหมอลำขวัญเป็นยาวตลอดไป เมื่อญาติผู้ใหญ่ผูกมือให้ครบหมดแล้วก็เป็นอันเสร็จพิธี

๑๐) ทำขวัญบ่าว-สาว เป็นพิธีที่จะกล่าวโดยละเอียดยกต่อไปในบทนี้

อนึ่ง นอกจากการทำขวัญต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย
 ยังมีการทำขวัญเบ็ดเตล็ดอีกหลายเรื่อง ซึ่งจะไม่ขอกล่าวรายละเอียดในที่นี้ เช่น

- ทำขวัญเด็กน้อย	- ทำขวัญพระเจด
- ทำขวัญคนออกกรรม	- ทำขวัญควาย
- ทำขวัญช้าง	- ทำขวัญม้า
- ทำขวัญเกวียน	- ทำขวัญนา
- ทำขวัญเสา (บุ้ง)	- ทำขวัญกองข้าว
- ทำขวัญเสา	- ทำขวัญเสาเรือนปลูกใหม่
- ทำขวัญบ้าน	- ทำขวัญเวียง
- ทำขวัญผู้ใหญ่	- ทำขวัญผู้กลับจากทางไกล
- ทำขวัญผู้ที่จะจากไปไกล	- ๗ ๓ ๗

๒. "ขวัญ" ในวรรณคดี

วรรณคดีได้ชื่อว่าเป็นกระจกเงาสะท้อนภาพของสังคมและยุคแต่ละสมัย ดังนั้น
 ประโยชน์อย่างหนึ่งของการศึกษาวรรณคดีที่เห็นได้ชัดก็คือ ทำให้เข้าใจสภาพของสังคม ชีวิต

ความเป็นอยู่ ตลอดจนชนมกรรมนิยมประเพณี รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับคติของประชาชนในสังคม นั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

ความเชื่อเกี่ยวกับ "ขวัญ" ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ "ขวัญ" เป็นสิ่งที่ สะท้อนอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง การศึกษาวรรณคดีเหล่านี้ช่วยให้เราได้เรียนรู้ชีวิตของคนสมัย ก่อนเป็นอันมาก จะขอยกตัวอย่างวรรณคดีไทยที่กล่าวถึงเรื่องขวัญมาขอ เป็นอุทาหรณ์บ้างบาง เรื่อง ดังต่อไปนี้

๑) พิธีขับมงคตแรกนาขวัญ ซึ่งทรงกระทำอยู่ในหนังสือปฐมสมโพธิกถา ทำให้ผู้ ศึกษาเกิดความเข้าใจว่า พระราชพิธีขับมงคตครั้งแรกนาขวัญของไทย มีรากฐานมาจาก พิธีกรรมของชาวอินเดียนตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในหนังสือดังกล่าวได้ ธิบายการจักพิธีขับมงคตแรก นาขวัญไว้ตอนหนึ่งว่าดังนี้

"อยู่มาวันหนึ่ง ถึงวันขับมงคตการแรกนาขวัญ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ให้ตกแต่งประดับ ประดับกรรุงกมิลลัตถ์ทั่วทั้งปวงงามเหมือนนาคแหวนกร ให้ตกแต่งไถประมาณ ๑๐๙ ไถ ประทัดเชือกผูกกับทั้ง เขาโคสวนแก่ห่มด้วยเงินทั้งสี่ แลไถเอากันหนึ่งเป็นไถทรงขึ้น ประทัด เชือกผูกกับทั้ง เขาโคสวนแก่ห่มด้วยทอง ส่วนพระองค์ทรงเสวยภากรักราชวิญญิต แลกล้อม ด้วยหม่อมมาตย์เสวยราชนัดดาหม่อมที่เป็นอันมาก กับทั้งราชบุตรราชธิดานักงานกรมนาทั้งปวงล้วน หนึ่งหม่อมคุณพิศตร หักทรงออกกตมูเฝ้าสุคันธาวิไลปนการ เสด็จไปสู่มิเชกฐานที่กระทำการ วันไปมงคตแรกนาขวัญ..."

๒) พิธีทำขวัญเสาเรือนหอ เมื่อหลายนกแก้วปลูกเรือนหอเมื่อเตรียมการแต่งงาน ระหว่างตนเองกับนางขนิมนั้น ได้กล่าวถึงพิธีทำขวัญเสาเอาไว้ตอนหนึ่งดังกล่าว่าดังนี้

* กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส พระปฐมสมโพธิกถา หน้า ๕๐.

"ครานั้นจึงโถมเจ้ามลายแก้ว
 นอกแขกปลูกเรือนเพื่อนผู้ชาย
 ให้ผูกหลุมระคับชักปีกเสาหอ
 ตีลิ่มเอ็กโกกรุ่งฤกษ์สำคัญ
 แล้วให้ลั่นฆ้องหู่โห่กระทึก
 ชัมชองเรียงคึกคึกพิทัก
 ใส่เท้าจึงเข้าแปลานะลัน
 หากกลอนมอญงันยู่่งไป

ก็รีบวิ่งกำกวมแล้วจึงนึกหมาย
 นายังมาว่าคำขยายศรีประจัน
 เอาเครื่องเรือนमारอไว้ที่นั่น
 ก็ทำขวัญเสาศีร์จเจ็กนาซี
 ยกเสาใส่ไม้ประจำที่
 ตะมูตียกเสาคั้งคั้งขึ้นไว้
 เอาขันรับเข้าไม่รับกับอดไก่
 จัวใส่เข้าฝากเข็กที่ไถ่เอ็ง"

กลอนข้างต้นนอกจากทำให้ได้ทราบว่า การปลูกเรือนหอต้องมีการทำขวัญเสาศีร์แล้ว ยังทำให้ทราบ
 ใจส่วนต่าง ๆ ของบ้าน และทราบว่าสมัยก่อนต้องปลูกเรือนหอไว้เสร็จภายในวันเดียว

๓) พิธีเสกโองรับขวัญเจ้านาย เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไปลี้ภัยพระเจ้าเชียงใหม่
 กลับไปครองเมืองของพระองค์ตามเดิม พวกชาวเมืองก็ใจอย่างยิ่งจึงได้ร่วมใจกันเจ็กให้มีงานชมโอง
 รับขวัญ กลอนตอนหนึ่งว่าดังนี้

"พอไถ่ฤกษ์วันก็มีมงคล
 เจิญเจ้าสวรรคยาเจ้าธานี
 เจิญพระองค์ขึ้นทรงยานมาก
 แห่ออกนอกเมืองลำพูนชัย
 ทั้งสองข้างทางแห่ไปกับคัศร
 เจ้าของบ้านหนึ่งเรียงอยู่เคียงกัน
 พลาญไปรยบุปผามาคล้าย

ทางคนประดอมคัศร
 กรองบุรีเนาวรัฐเป็นฉัตรชัย
 ทั้งบางราชแก้วศรีใส
 ไปยังเวียงเชียงใหม่ในวันนั้น
 ถูกแสงราชวัติขึ้นกางกั้น
 พอเจ้ามายถึงให้ถือด้วยพร
 ยกมือกราบไหว้วอผู้ตลอด

* สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขุนช้างขุนแผน หน้าที่ ๑๖๐.

องค์พระเจ้าเข้าค้ำพระเนตร
สารุขัยตุกวาง
ให้พ่อเจ้าเป็นสุขทุกเวลา

เหมือนพระเวสสันดรแตกออกมา
ชัยมังคลังพระเจ้าอา
ชาวเขาราท่างอานวยอวยพร

๑ ๓ ๑

เชิญองค์เจ้าเชียงใหม่เทศี
ทั้งบายศรีเกวี่องกระยาสารพิศ
ให้พระยาจำบ้านเป็นผู้ใหญ่
แล้วผูกหัตถ์รักค้ายอวาทพัน

สถิตที่แห่ประกับสำหรับษัตริย์
ประจงจัดหลายอย่างต่างต่างกัน
อวยชัยว่าเจริญเชิญพระขวัญ
ถามเยี่ยงอย่างปางบรรพ์ประเพณี"

๔) พิศบายศรีผู้ขวัญในงานอภิเษกสมรส เมื่อพระอภัยมณีไปรดให้จัดงานอภิเษกสมรสระหว่างสินสมุทรกับอุณรุฑที่มีเห็น ได้จัดให้มีพิศบายศรีเวียนเทียนผู้ขวัญให้แก่คู่อภิเษกสมรสด้วยกัน ตลอดจนเหตุนี้ว่าดังนี้

"พวกพราหมณ์สาวกมมเค่นารายณ์ถวายชัย พอบจบให้ให้สดชื่นเสียงกัณฑ์กรีก
ทั้งแตรสังข์กังสดาลประสานเสียง แขนง่าเบียงของกลองกัณฑ์กัณฑ์
ทั้งโรงงานขานโหมโหระทึก เสียงพิลิกโลกาทั้งธานี
บุโรพิศกติกเทียนให้เวียนแว่น มาข้างแบ่นถวายท้าวเจ้ากรุงศรี
ท้าวทศวงศ์ส่งให้พระอภัยก็ ผู้มาดีเกษมราณีภาควง"^๒

๑ ๓ ๑

๕) พิศบายศรีผู้ขวัญกฐนารุมาวารี ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก เมื่อพระเจ้ากรุงสงขชัยและพระนางมุลดีได้พระกัณฑ์มหาและพระชาติกัณฑ์เมฆาจากอุชุก ทั้งพระอภัยกาและพระอภัยก็

^๑ เกม หน้า ๓๕๖-๓๕๗.

^๒ พระสุนทรโวหาร พระอภัยมณี หน้า ๕๔๕.

ตลอดจนพระประยูรวงศ์และข้าราชการบริวารทั้งปวง ล้วนมีความชื่นชมยินดียิ่งนัก จึงได้จัดให้มีพิธี
สมโภชรับขวัญ ข้อความตอนหนึ่งว่าดังนี้

"ขลังโอบอุ้มอุ้มมิติดักตร์พระหลานรักสองสายสมร เนิบเนตร สถิตบนบุคคระนามประเทศ
แล้วเขยชม ส่วนสมเด็จพระบุศกัณเฑียรเสนาบดีกรมเสนาบดีกรมช่าง กับทั้งแสนสาวสุรสุรวง-
ราชประยูรวงศ์ ก็ปรีคามาแวดล้อมรั้งพร้อมกัน แล้วสมโภชพระหลานขวัญจุเกิดบนเวียง
แว่นบวรรัตนวงศา นายศรีสุวรรณท้าวรัตนโคกชมนาคระหลานหลวง ประโคมดุริยดนตรี
แตรสังข์ทั้งปวงก็ก้องกึ่งห้องพระโรงชัย พระโหราพิชาชาติระราชวงศ์ผู้ใหญ่ ทายพระ
พรบวรพิเศษสรรพรพธนา นอบนิงเชิญพระขวัญว่า"พันคุณมงคลกกาสาธุการอานวยชัยให้
สองศรีสุริยชาติคณย์ไพบุลย์ถาวรสวัสดิ์รัตนานาน นิมไถ้ร้อยวรราชกาด นั้นแล"

๖) ความเชื่อว่าขวัญหายทำให้เกิดความเจ็บไข้ ในเรื่องลิลิตพระลอ พระเพื่อน
พระแพงร้องถามใจถึงพระลออย่างยิ่ง ก็จะทำอุบายให้หน่อช่วยทำเสน่ห์พระลอให้หลงรักนาง
ทั้งสองจึงแกล้งทำเป็นไม่สบายเพื่อจะให้พี่เลี้ยงพาไปหาหมอเสน่ห์ พี่เลี้ยงทั้งสองได้เล่าอาการเจ็บ
ไข้ของพระเพื่อนพระแพงให้พระเจ้าย่าฟัง ความตอนหนึ่งว่าขวัญของพระเพื่อนพระแพงได้หายไป
จากร่างจึงทำให้เกิดไม่สบาย ดังนี้

"หมอหมอว่าให้	รับขวัญ
ขวัญอ่อนเขจรจรัล	จุ่มฟ้า
ขวัญเหี่ยวท้าวแสนบร	บดป่า กงนา
ให้รับขวัญอย่าช้า	พรมงเข้าวัด" ^๒

พระเจ้าย่าได้ฟังก็ตกใจจึงอนุญาตให้พี่เลี้ยงพาพระเพื่อนพระแพง ไปหาแม่เจ้าสมิงทรายเพื่อให้
ช่วยเรียกขวัญให้กลับเข้าร่างตามเดิม

^๑ กุรุสภา มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๓ กัณฑ์ หน้า ๙๕๒.
^๒ ลิลิตพระลอ หน้า ๑๕-๑๖.

๗) ความเชื่อว่าการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญจะช่วยรักษาอาการป่วยไข้ได้ พระดอ เมื่อถูกเล่นหัวของพระเพื่อนพระแพง ก็เกิดอาการตั้งท้องใหญ่โตมากยิ่งขึ้น พระนาง บุญเหลือได้ให้หมอ สิริชัยประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อแก้อาการของไสยเวทของทางฝ่ายเมือง สรวง

*..... ๑ ประกาศิตเสร็จสรรพ เขาเร่งรีบปุ้เข้ามา ปู่ตั้งลาภณ์พิธี พลีเหล้าผู้มีฤทธิ์ คักคักสิทธ์มุนทราคม บรรณท่าโดยศาสตร์ ให้พระดอราชหายหลง ให้ท้าวขจรอุทกมนตรี เจ้าสากลสว่างเสมอ สายโอสถประสิทธิ์ .... ฯลฯ ... แล้วแต่งกายเอิกเกริก เบิกสมโภชพิธี เบิกบายศรีทำขวัญราช พระบาทให้รางวัล สรรพอุปโภคพิพิช แก่หมอ สิริชัย....."๑

๘) การเวียนเทียนสู่ขวัญในการพระราชพิธีอภิเษกชั้นครองราชย์ ในเรื่อง รามเกียรติ์ เมื่อพระรามได้ขึ้นครองกรุงอโยธยา ได้จัดให้ภริยาพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และ ในการนี้ได้จัดให้มีการเวียนเทียนสู่ขวัญด้วย ดังบทกลอนที่ว่า

"บัดนั้น	พระมหाराชครูผู้ใหญ่
จึงหยิบแว่นเทียนสุวรรณทักโค	เอาลูกไฟแล้วเง่งให้เสนา
เวียนเอยเวียนเทียน	ให้เวียนทั่วทุกวงไวยวา
นั่งเคียงเรียงรับลำดับมา	โหราลั่นทองขึ้นดาวที่
ประโคนทั้งสังข์แตรแซ่เสียง	โกร่งทองสำเปียงอิงมี
ฝ่ายพวกกษัตริย์มีโหร	ท่ามประสาณคักส้มไม้"๒

จากตัวอย่างคำประพันธ์ซึ่งยกมาจากวรรณคดีบางเรื่องของไทยข้างต้นเห็น ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า "ขวัญ" และพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับขวัญเป็นเรื่องที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาแต่อดีตกาลแล้วเป็นเวลานานแล้ว และสืบเนื่องมากระทั่งสมัยปัจจุบัน

๑ ใ้เดิม หน้า ๓๗.

๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รามเกียรติ์ หน้า ๖๕๑.

ภาคที่ 2

เรื่อง การทำบัญชีแรงงาน

ประเพณีการทำขวัญแต่งงานทั่วไปและในจังหวัดสุพรรณบุรี

ประเพณีการทำขวัญแต่งงาน

การทำขวัญแต่งงานหรือการทำขวัญบ่าวสาว เท่าที่ศึกษามาจากประสบการณ์ในจังหวัดสุพรรณบุรี และจากตำราต่าง ๆ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่ามี ๒ ประเภท คือ

๑. การ เซ่นผี

๒. การ สู่ขวัญ

๑. การเซ่นผี

๑.๑ สาเหตุที่ทำให้เกิดพิธีการเซ่นผี

มูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเซ่นผี คือความเชื่อที่เกี่ยวกับผีบางเหล่า ซึ่งนับได้ว่าเป็นความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์อันมีผู้ด้วยกันทุกชาติทุกภาษา

คำว่า ผีบางเหล่า อาจแยกได้เป็น ๒ พวก คือ ผี กับ นางและเทวดา

๑) คำว่า "ผี" นี้เป็นคำไทยเดิมแท้ ๆ หมายถึงวิญญาณหรือสิ่งอัถลับซึ่งมีสภาพเกินคน อาจทำให้คนได้คิดหรือให้ร้ายก็ได้ สมัยก่อนไทยเราว่านรกเป็น ๒ ชนิด คือ

- ผีเลว คำว่า เลว ความหมายเดิมแปลว่าสามัญ (เช่น ชนหมากเลว คือชนหมากสามัญมิใช่ชนหมากเอก) ดังนั้นผีเลวจึงหมายถึง ผีสามัญ ผีชนิดนี้มักมีความร้ายกาจ จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ผีร้าย

- ผีฟ้า หมายถึงวิญญาณอันเป็นองค์ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสถิตอยู่บนอากาศฟ้าอันไกลแก่ เทพเจ้าทั้งหลาย เมื่อไทยเรานับถือพุทธศาสนา ก็เปลี่ยนเรียกผีฟ้าเสียใหม่ว่า "เทวดา" คำว่าผีฟ้าจึงเลิกใช้ไปโดยปริยาย ซึ่งแทนจะไม่มีใครทราบคำนี้ในสมัยปัจจุบัน กวญเหตุนี้เมื่อเอ่ยถึงคำว่า ผี ผู้คนนั้นมักจะนึกถึงผีประเภทแรก คือ ผีเลว หรือ ผีร้าย มากกว่าผีประเภทที่สอง

๒) คำว่า "สาบ" ก็แปลว่า ฝันเอง แต่เป็นฝันสูง ในบางครั้งนับถือกันว่าเป็นฝันสูงกว่า ฝันเสียอีก คือหมายถึงพวกพญานาค อย่างไรก็ตามสาบและเทวดาก็จัดได้ว่าเป็นฝันสูงเหมือนกัน ก็มีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้าเช่นเดียวกัน

เนื่องจากฝันสาบเทวดา ได้รับการนับถือถือว่าเป็นสิ่งลึกลับที่ทรงศักดิ์กานภาพอาจอ่านวยความดุชความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกิดความยำเกรงและจะต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะเอาใจฝันสาบเทวดาให้เกิดความพึงพอใจในการกระทำทุกอย่างของตน

การแต่งงานนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะ เป็นพิธีกรรมที่จะเชื่อมสัมพันธ์ภาพของคนสองตระกูลให้รวมเป็นทองแผ่นเดียวกัน และจะต้องมีลูกหลานสืบสันตทานตระกูลต่อไปในอนาคต นอกจากจะต้องได้รับความเห็นชอบจากญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิตอยู่ของทั้งสองฝ่ายแล้ว บรรดาบรรพบุรุษที่เป็นที่เคารพนับถือซึ่งได้ล่วงลับไปแล้วก็จะต้องได้รับการบอกเล่าให้รู้ และจะต้องได้รับเชิญให้มาร่วมในพิธีแต่งงานด้วย การจัดงานโดยไม้อัญเชิญให้บรรพบุรุษมาร่วมรับรู้ว่า โบราณถือกันว่าเป็นความมงคลอย่างร้ายกาจ อาจถูกผีบรรพบุรุษลงโทษประการต่าง ๆ ได้ เพราะเชื่อกันว่าเป็นการลบหลู่ดูถูกและมองข้ามความสำคัญของบรรพบุรุษอย่างไม่น่าอภัย

เมื่อได้อัญเชิญให้บรรพบุรุษมาร่วมเป็นสักขีพยานและรับเครื่องเซ่นสังเวยในพิธีแต่งงานแล้ว บรรดาผีอื่น ๆ ทั้งที่เป็นผีเฒ่าและผีฟ้าคือเพชฌฆาตทั้งวังก็ควรจะได้เชิญมาด้วย เพราะถ้าหากไม่ทำเช่นนั้นบรรดาผีทั้งหลายก็อาจจะให้โทษแก่คู่บ่าวสาวหรือเจ้าภาพทั้งสองฝ่ายได้ การที่เชื่อเช่นนั้นก็มาจากการเกิดที่ว่า ผีย่อมมีความรู้สึกนึกคิด มีรักโลภโกรชหลงได้เช่นเดียวกับมนุษย์ โดยเฉพาะผีเฒ่า ดังนั้นเมื่อเชิญผีบรรพบุรุษมาร่วมงานแล้ว บรรดาผีอื่น ๆ ที่เป็นเพื่อนผีของบรรพบุรุษและผีที่มีภูมิลำเนาอยู่ในละแวกใกล้เคียงก็สมควรจะได้เชิญให้มาร่วมงานด้วยเช่นเดียวกัน เพื่อจะได้เป็นที่พอใจของผีเหล่านั้น ส่วนผีฟ้าคือ เทวดาทั้งหลายแม้ทะเลาะไม่หนาแน่นเหมือนผีเฒ่าโบราณก็จะอัญเชิญมาด้วยเพื่อเป็นสิริมงคลแก่งาน และเพื่อจะได้ช่วยชัยให้พรแก่คู่บ่าวสาวด้วย

๑.๒ ชาติที่มีการ เช่นเดียวกับในวิชาชีพแรงงาน

นอกจากชาติไทยจะมีการ เช่นเดียวกับในวิชาชีพแรงงานแล้ว ชาติอื่น ๆ ที่เป็นชาติเพื่อนบ้านของไทยก็มีวิชาชีพกรรม เช่นเดียวกับเช่นเดียวกัน ที่น่าสนใจเช่น

๑) การกีดกันของชาวกะเหรี่ยง ชาวกะเหรี่ยงมีความนิยมกันโดยทั่วไปว่าไม่ว่าชาติใดภาษาใดถ้าจะไปได้สาวชาวกะเหรี่ยงมาเป็นภรรยาแล้ว ก็ต้องมีภารกิจดีคือการเช่นไหว้ผีทั้งหลาย ถ้าไม่ยอมกินดีเขาก็ไม่ยอมแต่งงานด้วย ถือกันเป็นประเพณีที่เคร่งครัดมาก ส่วนการแต่งงานกันเองในหมู่ชาวกะเหรี่ยงไม่จำเป็นต้องมีการกินดี

๒) การเช่นผีของชาวแสก พวกนี้มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ต่อมาเกิดการอพยพโยกย้ายเข้ามาในประเทศไทย ปัจจุบันนี้ชื้ออยู่มากในจังหวัดนครพนมและ สกลนคร พวกแสกนี้มีประเพณีการพนันบรรพบุรุษเช่นเดียวกัน ในวิชาชีพแรงงานฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องให้สินสอดแก่บิดามารดาของฝ่ายเจ้าสาวเป็นเงิน ๑๒ บาท กับควาย ๒ ตัว สำหรับเช่นผีและ เลี้ยงแขกตัวหนึ่ง ส่วนอีกตัวหนึ่งให้เป็นสินของบิดามารดาเจ้าสาว

๓) การกินทอง กินรีด และกินเลวของชาวกะโซ้ ชาวกะโซ้ หรือ ช่าโซ้ ภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองมหาชัย ซึ่งอยู่ทางเหนือของเมืองหลวงพระบาง ไต่อพยพหนีภัยเขมรข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่จังหวัดสกลนคร และ จังหวัดนครพนม

การแต่งงานของชาวกะโซ้ใช้ขันตองต่าง ๆ ถึง ๕ ขัน คือ ขันทำความตกลง ขันชโวยเจ้าสาว ขันกินตอง ขันกินรีด และขันกินกรอง เพราะสามขันหลังมีเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ในขันกินตองนั้นชาวกะโซ้ถือว่าการที่เจ้าบ่าวสักวาเจ้าสาวไปอยู่คตินั้นเป็นการผิดผีต้องจัดการแต่งงานให้เรียบร้อยในวิชาชีพแรงงานจะมีการ เลี้ยงผีและ เลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน โดยการบอกกล่าวให้ผีประจำบ้านทราบว่า วันที่ลูกหลานจะแต่งงานกันจึงขอเชิญเจ้าผีและ เพื่อนของเจ้าผีมา กินอยู่เสีย และขอให้ช่วยปกป้องรักษาให้อยู่สุขสบาย ในขันกินรีด จะทำหลังจากแต่งงานไปแล้ว

๑๐ ปี โดยเชื่อว่าผีทักท้วงว่าการแต่งงานยังไม่ครบสมบูรณ์. ชั้นนี้จะมีการเลี้ยงผีและเลี้ยงแขก เช่นเดียวกับชั้นกินคอง และในชั้นกินกรองจะทำหลังจากแต่งงานไปแล้ว ๒๐ ปี โดยมีเหตุผลที่ว่า ผีต้องการให้การแต่งงานสมบูรณ์จึงต้องมีการเลี้ยงผี เลี้ยงคนเช่นเดียวกับชั้นกินรีด

๘) การบูชาผีของชาวเขมร ชาวเขมรในประเทศไทยมีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคเหนือและมือผู้มากในจังหวัดเชียงใหม่ พวกเขมรมีความเชื่อเรื่องผี โดยถือว่าหากชายไปเกี่ยวพาราภิรมย์ในน่านของฝ่ายหญิง จะเป็นการลบหลู่ถูกและ "ผีลี้ผี" ฝ่ายหญิงจึงต้องแอบมาหาชายนอกบ้าน เมื่อมีการสู่ขอกันแล้วก็มีพิธีแต่งงาน ซึ่งมีการกินเลี้ยงกันอย่างใหญ่โต และจะต้องมีพิธีบูชาผีรวมอยู่ด้วยเสมอ ส่วนชาวเขมรในประเทศจีนนั้นก็มีการนับถือผีเช่นเดียวกัน โดยมีความเชื่อว่าผีมี ๒ ชนิด คือ ผีดีเป็นผู้ให้กำเนิด และผีร้ายเป็นผู้ล้างผลาญและลงโทษ ในพิธีแต่งงานเมื่อขบวนส่งตัวเจ้าสาวมาถึงบ้านเจ้าบ่าว จะต้องมีคนแต่งตัวเป็นผีดีคนหนึ่งและ เป็นผีร้ายคนหนึ่งมากลุ่มกันและในที่สุดผีดีก็จะต้องชนะผีร้ายเสมอ

ตามที่ยกมากล่าวขอเป็นตัวอย่างข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่าคติเรื่องการเซ่นสังเวยผีสาวเทวดาในพิธีแต่งงานนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอย่างกว้างขวางในหมู่ชาติต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยโบราณและสืบเนื่องมาจนกระทั่งสมัยปัจจุบัน

๑.๓ ลักษณะของพิธีกรรม "เซ่นผี" ในพิธีแต่งงานของคนไทยในจังหวัดสุพรรณบุรี

เท่าที่ได้ศึกษาพิธีแต่งงานในจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งยังคงมีการเซ่นผีเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งรวมอยู่ด้วยนั้น อาจสรุปเรื่องการเซ่นผีโดยสังเขปได้ดังนี้

๑) กลุ่มบุคคลผู้ประกอบพิธีกรรม "เซ่นผี"

การเซ่นผีในพิธีแต่งงานของจังหวัดสุพรรณบุรี (บางแห่งเรียกว่าเซ่นเหล่าทอ) ทำกันในหมู่คนไทยที่เป็นชาวท้องถิ่นขึ้นเมืองสุพรรณบุรีซึ่งมีอยู่ทั่วไปทุกอำเภอ โดยเฉพาะในอำเภอบางปลาร้ายังคงมีการเซ่นผีในพิธีแต่งงานมากกว่าอำเภออื่น ๆ ทั้งพิธีกรรมหรือ "หมอ" ผู้ประกอบพิธีเซ่นผีก็สามารถหาได้มากกว่าอำเภออื่น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเล่นผียังคงมีอยู่มากในท่ามกลางป่าช้า แต่ชาวอำเภอนี้ก็
เริ่มจะมองข้ามความสำคัญของการเล่นผี ที่ยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่ก็มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อให้เป็น
ไปตามประเพณีที่เคยทำสืบต่อกันมาเท่านั้น และมักจะขอให้นอนหรือพิธีกรรมกระทำชื่ออย่างรวบรัด
พอเป็นพิธี เพราะมักจะมองว่าเป็นพิธีที่ผิดเขื่อนกว่าการดูผี เวลารอคอยนั่งฟังคำกล่าวเล่นผี
ซึ่งอันที่จริงก็ใช้เวลาเพียงประมาณครึ่งชั่วโมงเท่านั้น แต่เมื่อมองไม่เห็นความสำคัญเสียแล้วก็ยอม
เห็นว่า เป็นพิธีกรรมที่เก่าเฒ่าหนาย ทุกวันนี้จึงนิยมทำกันอย่างรวบรัดคือตัดคำกล่าวเล่นผีสั้นเหลือโดย
ลงกว่าเดิมเป็นอันมาก

๒) จุดมุ่งหมายของ "การเล่นผี"

การเล่นผีในพิธีแต่งงานมีจุดมุ่งหมายสำคัญรูปใดดังนี้

(๑) เพื่อแสดงความเคารพบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว เมื่อถูกหลาน
จะแต่งงานเป็นทองแผ่นเดียวกันกับคนตระกูลอื่นก็ควรจะได้บอกกล่าวให้บรรพบุรุษได้รับทราบ นับ
ว่าเป็นมารยาทอันดีงามที่ลูกหลานสมควรจะกระทำต่อญาติผู้ใหญ่ของตนแม้ว่าชีวิตของท่านจะหาไป
แล้วก็ตาม ก็ควรจะได้บอกให้รับรู้เช่นเดียวกัน และควรจะได้เชิญเชิญมารับเครื่องเซ่นสังเวยให้
อิมให้นำสำราญเช่นเดียวกับแขกที่รับเชิญมาในงาน

(๒) เพื่อแสดงความเคารพนับถือผีต่าง เทวดาผู้มีฤทธิ์มีอำนาจทั้งปวง เพราะ
การเชิญให้มาร่วมเป็นสักขีพยาน และรับเครื่องเซ่นสังเวยนั้น หากถือว่าเป็นการได้เกียรติ
ให้มีความสำคัญและให้การยอมรับนับถือ ผีต่าง เทวดาก็ยังมิได้ละความสนใจเกี่ยวกับมนุษย์ ย่อมจะมี
รัก โลก โกรธ หงุดหงิด มนุษย์จึงพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้เป็นที่พอใจของผีต่าง เทวดามีอำนาจเหล่านั้น

(๓) เพื่อขอพรจากผีต่าง เทวดาทั้งปวงบรรดาที่อัญเชิญมาเป็นสักขีพยานและ
รับเครื่องเซ่นสังเวยในพิธีแต่งงาน จะได้อำนวยความสุขสวัสดิภาพให้แก่คู่บ่าวสาวและเจ้าภาพทั้งสอง
ฝ่าย

(๔) เพื่อสังฆอนให้คู่บ่าวสาวรู้จักการปฏิบัติตนที่ถูกตองเหมาะสมกับหน้าที่
หล่อนานแม่เรือน เพื่อให้ชีวิตความเป็นไปอย่างราบรื่นตลอดไป

(๕) เพื่อให้บุรุษสาวกรู้ถึงความถูกต้องทางจิตใจ เห็นว่าการแต่งงานเป็นไปอย่างจริงจังมิใช่เรื่องเล่น ๆ มีแขกผู้ใหญ่ตลอดจนมีช่างเหวตามาร่วมเป็นสักขีพยานเป็นอันมาก จึงต้องพยายามรักษาชีวิตคู่ให้เป็นไปอย่างสงบสุขไม่ทำให้เกิดการบาดหมางแตกร้างได้เป็นที่ขายหน้าแขกที่มาในงาน

๓) อุปกรณสำหรับประกอบพิธี

การเซ่นผีที่หากันในห้องที่จังหวัดสุพรรณบุรีมีอุปกรณที่สำคัญดังต่อไปนี้

- (๑) บายศรีปากชาม • สำหรับ (ส่วนใหญ่ไม่ใช่)
- (๒) กล้วยห้วงาม • หวี
- (๓) เป็ด หรือ ไก่ • ตัว หรืออย่างละ • ตัว
- (๔) ข้าวปากหม้อ • ถ้วย วางไว้ในบายศรีปากชาม
- (๕) ไข่ • ฟอง วางไว้บนข้าวปากหม้อ
- (๖) ขนมต้มแดง - ขนมต้มขาว
- (๗) อาหารถาว ทุกอย่างที่จะใช้เลี้ยงในงาน
- (๘) อาหารหวาน ทุกอย่างที่จะใช้เลี้ยงในงาน
- (๙) ขนมชั้นมากอย่างละเล็กน้อย
- (๑๐) เหล้า • ขวด
- (๑๑) ขันน้ำมนต์กรณีสาร หรือน้ำระฆังมนต์ • ขัน ลอยใบเงินใบทอง

หรือใบมะกรูด

จากคำบอกเล่าของนายอู่ กิริจันทร์เพ็ญ อายุ ๕๕ ปี บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ ๔ ตำบลจระเข้ใหญ่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

บางแห่งมีอุปกรณมากกว่านี้ เช่น บายศรี • ๑ คู่ เหล้า ๒ ขวด ห่อหมก ๒ ห่อ เป็นต้น และในบางแห่งยังจัดให้มีการเวียนเทียนโบกควันอวยพรแก่คู่บ่าวสาวด้วย ซึ่งจะต้องมีอุปกรณเพิ่มเติม คือ แวนสำหรับใช้เวียนเทียน ๑ สำหรับ และเทียน เป็นต้น

(๑๒) ดอกไม้รูปเทียน

(๑๓) ชั้นหรือพานข้าวสาร หรือข้าวเปลือก ๑ ที่

(๑๔) หินลับมีด ๑ ก้อนวางภาคไว้บนพานชั้นข้าวสาร หรือข้าวเปลือกก็ได้

(๑๕) เทียนเสียงท่าย ๒ เล่ม ปักถูกไว้บนหินลับมีด สมมุติว่าเป็นเทียน
เสียงท่ายของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวคนละเล่ม

(๑๖) พักหรือแผงวางไว้ข้างที่นอน ๒ ชุด

(๑๗) เงินค่าบูชาครู ๑๒ บาท

๔) การประกอบพิธี

เท่าที่ได้สอบถามหมอหรือครูหรือพิธีกรที่ประกอบพิธี และได้สังเกตจาก
การไปร่วมพิธีแต่งงานในจังหวัดสุพรรณบุรี อาจสรุปวิธีการโดยย่อได้ดังนี้

พิธีเช่นนี้จะเริ่มต้นหลังจากขบวนแห่มาถึงบ้านเจ้าสาว และพิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับ
ขันหมากได้เสร็จเรียบร้อยแล้ว หมอหรือพิธีกรก็จะจัดเตรียมเครื่องเซ่นสังเวยและอุปกรณ์
สำหรับพิธีอย่างอื่น ๆ ให้เรียบร้อยแล้ว แล้วส่งให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวนั่งเคียงถูกกันโดยหันหน้าไปทาง
ทิศอันเป็นมงคล หลีกเลียงทิศที่มีหลวงและทิศนลาภเหือก ทิศไหนจะเป็นมงคลนั้นขึ้นอยู่กับว่าจัดงาน
ในวันใด ตามตำราได้กำหนดทิศมงคลเอาไว้ดังนี้ *

วันอาทิตย์	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	(ตะวันออก)
วันจันทร์	ทิศตะวันออก	(ตะวันตก)
วันอังคาร	ทิศตะวันออกเฉียงใต้	(ใต้)
วันพุธ	ทิศใต้	(ตะวันตกเฉียงใต้)
วันพฤหัสบดี	ทิศตะวันตก	(เหนือ)

* พระยาอนุมานราชชน ปลูกเรือนแต่งงาน หน้า ๒๗๐.

วันศุกร์   ทิศเหนือ   (ตะวันออกเฉียงใต้)

วันเสาร์   ทิศตะวันตกเฉียงใต้ (ตะวันตกเฉียงเหนือ)

หมายเหตุ   ทิศในวงเล็บได้มาจากตำราเล่มอื่น ไม่ตรงกับตำราเล่มแรก

การโองของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวนั้นจะคงให้เจ้าบ่าวอยู่ทางขวามือของเจ้าสาวเสมอ เพราะถือกันว่าเจ้าบ่าวจะต้องเป็นใหญ่เหนือเจ้าสาว ทั้งรูปร่างหน้าตาต้องดีมีเสน่ห์หรือพิธีกรรมกล่าวคำเช่นนี้

พิธีกรรมจะจุดธูปเทียน แล้วตั้งนะโม ๓ จบ หลังจากนั้นก็เริ่มสวดบท "อัลเลาะห์" คือบท อัญเชิญเทวดาเป็นภาษามอญดังต่อไปนี้

"ณลิตวา นเมตฺตํ สเมตฺตวา ภาตฺตวา อภิกฺขิตฺตํ จิตฺตวา ปริตฺตมฺมณฺฑ
สาชฺชํ สุตฺตกาเมจฺจูเป กิริยิตฺตมฺมณฺฑ จมฺภวฺยฺยเวมิมาเน ทิเปรภูเร จกาเม
ตฺตวณฺทเนเคทฺตมฺมณฺฑิเชตฺตเว ภูมฺมาจายนฺตฺตเวทวณฺฑวิสฺสเม ยถฺยลนฺทชฺชวณฺฑา
กิริยฺยณฺฑาสนฺธิเก ยงฺกฺกเวจฺจจณฺฑํ สาชฺชเวเม ภูมฺมณฺฑ ชฺชมฺมสฺสวณฺฑกาโล อยฺยณฺฑทณฺฑา
ชฺชมฺมสฺสวณฺฑกาโล อยฺยณฺฑทณฺฑา ชฺชมฺมสฺสวณฺฑกาโล อยฺยณฺฑทณฺฑา"

บทอัญเชิญเทวดานี้ พิธีกรบางคนจะ สวดคำแปลด้วยไปกับภาษามอญ และบางคนก็จะ
แปลเป็นท่าเองอันไพเราะอย่างนี้ก็มี ขอเชิญผู้สนใจถามบทอัญเชิญเทวดาแปล และบทอัญเชิญเทวดา
ทำนองแปลได้ในภาคผนวกของหนังสือนี้

พิธีทำขวัญและแห่ลาง ๆ หน้า ๒๒ และวาทกรรมบอกเล่าของนายอยู่ กิริจินทร์เพ็ญ

ต่อจากนั้นพิธีกรจะกล่าวคำพรณามขวนขันนวมมาก กล่าวเชิญผู้ทั้งหลายให้มารับเครื่อง
เช่นสังเวช กล่าวสั่งสอนคู่บ่าวสาว อวยชัยให้พรและขอมให้มนต์ในที่สุดก็เป็นอันเสร็จพิธี หลัง
จากนั้นพิธีกรก็จะหยิบอาหารแต่ละอย่าง อย่างละเล็กน้อยใส่ในกระทงหรือใบตองไปวางไว้ที่
เชิงบันได นิยมนำเพื่อให้น้ำส่างทั้งหลายได้รับเครื่อง เช่นสังเวชต่อไปจนกว่าจะพอใจ บนบ้าน
เมื่อเสร็จพิธีก็จะเก็บอุปกรณ์เครื่องบวงสรวงมิได้วางแบไว้อีกต่อไป

๒. การสู่ขวัญ

๒.๑ จุดมุ่งหมายของการสู่ขวัญในพิธีแต่งงาน

ได้กล่าวเรื่องขวัญ ความสำคัญของขวัญ และมูลเหตุของการสู่ขวัญไปบ้าง
แล้วในบทที่ผ่านมา ในบทนี้ขอสรุปจุดมุ่งหมายของการสู่ขวัญในพิธีแต่งงานดังต่อไปนี้

- ๑) เพื่ออัญเชิญขวัญให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว เป็นการเตรียมชีวิตจิตใจของ
คู่บ่าวสาวให้พร้อมที่จะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันในฐานะสามีภรรยา
- ๒) เพื่อให้การแต่งงานมีพิธีกรรมอันเป็นเครื่องผูกพันจิตใจของคู่บ่าวสาวให้
เห็นเป็นเรื่องจริงจัง และจะต้องช่วยกันประคับประคองชีวิตสมรสให้เป็นไปอย่างราบรื่นตลอดไป
- ๓) เพื่อเป็นการ สั่งสอนคู่บ่าวสาวให้รู้จักการปฏิบัติตนให้เป็นสามีภรรยาที่ดี
- ๔) เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่คู่บ่าวสาว เพราะการที่ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย
มาผูกข้อมือสู่ขวัญพร้อมทั้งอวยชัยให้พรย่อมทำให้คู่บ่าวสาวบังเกิดความอบอุ่นใจ มีกำลังใจที่จะออกไป
สร้างครอบครัวของตนให้มั่นคงเป็นปึกแผ่นต่อไป

๒.๒ พิธีสู่ขวัญแต่งงานในท้องถิ่นต่าง ๆ

การสู่ขวัญในพิธีแต่งงาน เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างแพร่หลายทั่วทุกภาคของ
ประเทศไทย ที่น่าสนใจมีดังต่อไปนี้

๑. การสู่ขวัญแต่งงานภาคเหนือ
๒. การสู่ขวัญแต่งงานภาคกลาง

๑) การชู้ชู้แต่งงานทางภาคอีสาน

ทางภาคอีสานนิยมจัดชู้ชู้บ่าวสาวที่เรือนของฝ่ายหญิง ในพิธีแต่งงาน ซึ่งทางภาคอีสานเรียกว่าการกินตองนั้น จะต้องมีการชู้ชู้ด้วยเสมอ หมอขวัญจะให้บ่าวสาว ตันหน้าไปทางทิศใต้ โดยนั่งติดกันและให้แขนของผู้ชายกับแขนของผู้หญิงด้วย จุดประกายที่ดำดึกก็คือ บายศรีปากชาม เริ่มทำพิธีหมอขวัญหรือบางทีเรียกว่า หมอพรานหมัน หรือ หมอพรานหมัน หรือ หมอผี จะกล่าวคำชู้ชู้เสร็จแล้วก็จะผูกแขนให้บ่าวสาว แล้วมีพิธีโขนี่ซึ่งคือเอาไขไก่ที่ฝ่าย ชายจักมาหรือยาใส่ขวัญในบายศรีโขนี่ให้ฝ่ายหญิงกิน และเอาไขที่ฝ่ายหญิงจักมาโขนี่ให้ฝ่ายชายกิน เป็นการสับเปลี่ยนกัน การทำเช่นนี้ก็ถือเป็นเคล็ดว่าจะช่วยให้ทั้งคู่มีความสามัคคีปรองดองกัน หลังจากนั้นเจ้าบ่าวจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปขอขมาพ่อแม่พี่น้องของฝ่ายเจ้าสาวก็เป็นอันเสร็จพิธี^๒

๒) การชู้ชู้แต่งงานทางภาคใต้

เมื่อขันหมากของฝ่ายเจ้าบ่าวมาถึงบ้านของเจ้าสาว และพิธีขันหมาก ผ่านไปแล้ว เจ้าแม่จะพาเจ้าสาวมากราบเจ้าบ่าว ๓ ครั้ง แล้วพาเจ้าบ่าวเจ้าสาวออกไปที่ โรงมัต คือโรงใหญ่ที่ขมประกอบพิธี ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวนั่งบนอาสนะที่ตั้งบายศรีโดยให้หมอบ ติดกัน ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงของทั้งสองฝ่ายนั่งล้อมวงโดยรอบ หมอขวัญชักวงสายสิญจน์แล้วจุด เทียนคำไม้จุก สวดสักเต (อัญเชิญเทวดา) และเมื่อจบแล้วก็กล่าวคำเชิญขวัญเจ้าบ่าวเจ้าสาว ขึ้นของขยันให้ร้องเป็นการเอิกเกริก เปิดกลุ่บายศรีเวียนเทียนพร้อมหมอขวัญสวดขยันไปรอบๆ ข้าง ออก เวียนเทียน ๗ ๕ ๘ รอบ แล้วดับเทียนไม้จุกไว้ในใต้อุ้งมือบ่าวสาว หมอขวัญก็ทำมะพร้าวอ่อน

^๑ วิทยาลัยครูมหาสารคาม วัฒนธรรมประเทศไทยที่ศิลปวัฒนธรรมภาคอีสาน หน้า ๕๒.
^๒ พระยาอนุภนราชชนน. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตปลูกเรือนแต่งงาน หน้า ๒๒๘-๒๒๙.
^๓ กรมศิลปากร วัฒนธรรมนิยมต่าง ๆ หน้า ๒๕-๒๘.

โดยใช้ข้อผูกพันให้แก่มิ่งดู จบพิธีผู้ช่วยด้วยการที่ญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายกล่าววอวยชัยให้พร แล้วเอาเงินเจิมขวัญให้มากน้อยตามฐานะของแต่ละบุคคล

๓) การผู้ขวัญแต่งงานทางภาคเหนือ

เมื่อเจ้าบ่าวยกขันหมากมาถึงบ้านเจ้าสาวก็จะมีพิธีการต่าง ๆ เช่น การถามขันหมาก การเชิญและการบิณฑุกันขันหมาก คล้ายคลึงกับภาคอื่น ๆ จะต่างกันก็แต่เพียงข้อความและไหวหามที่ใช้ในการโต้ตอบกัน และเรื่องเบ็ดเตล็ดบางประการเท่านั้น เมื่อพิธีกรรมถกกันกับขันหมากผ่านไปแล้ว อาจารย์เรียกขวัญก็จะเรียกเจ้าสาวมานั่งหน้าขันหมากศรีแล้วให้หาตัวเจ้าบ่าวมานั่งเคียงคู่กันกับเจ้าสาว โดยให้เจ้าบ่าวนั่งทางขวามือเช่นเดียวกัน เพราะยกย่องให้สามีเป็นผู้นำ แล้วอาจารย์เรียกขวัญก็จะทำการเสาะเคราะห์ควยน้ำส้มป่อย แล้วกล่าวคำเรียกขวัญจบแล้วอาจารย์ผู้ทำพิธีเรียกขวัญจะเป็นผู้ผูกข้อมือนให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาว ต่อจากนั้นจึงจะถึงผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวตามลำดับก็เป็นอันว่า เสร็จพิธีผู้ขวัญ

เกี่ยวกับพิธีผู้ขวัญนี้ พระยาอนุมานราชชนนได้กล่าวสรุปว่า^๑ ทั้งภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้ (รวมทั้งภาคกลางด้วย) มีการผู้ขวัญที่คล้ายคลึงกัน มีการให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวกินข้าวร่วมกัน หรือไม่ก็กินน้ำมะพร้าวอ่อนในพิธีทำขวัญ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการคักบาตร กินเหล้า กินข้าวกินขนมกินไข่ร่วมกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความสามัคคีรสอยู่ด้วยกันแน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๔) การผู้ขวัญแต่งงานของชาวแสก

นอกจากชาวแสกจะมีวิธีเช่นนี้ในพิธีแต่งงานดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น

^๑ ประคอง นิรมานเมรินทร์ ลานนาไทยคดี หน้า ๑๐๐-๑๐๒.

^๒ พระยาอนุมานราชชนน ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตการปลูกเรือนแต่งงาน หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

^๓ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ประเพณีทางชาติและเรื่องน่ารู้ หน้า ๒๔-๒๕๐.

ยังมีพิธีสู่ขวัญอีกด้วย โดยผู้ใหญ่ฝ่ายชายฝ่ายชายไปบ้านหญิงซึ่งเป็นสถานที่ทำงาน แล้วจัดให้มีพิธี
นายศรีสู่ขวัญผูกข้อมือ หลังจากนั้นถ้าชายจะพาหญิงไปบ้านของตนในวันนั้น ก็ต้องให้สินสอดแก่
บิดามารดาของเจ้าสาว พร้อมทั้งต้องมีการเซ่นผีด้วย

๕) การสู่ขวัญในพิธีกินทองของชาวย้อ

ชาวย้อมมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดนครพนมเป็นส่วนมาก พิธีกินทองของชาวย้อ
ก็คือพิธีแต่งงานนั่นเอง ซึ่งในพิธีจะมีการสู่ขวัญอุปกรณ์สำคัญที่จะต้องมียก "พาสวัญ" ถ้าว่า พาสวัญ นี้
บางท่านว่าก็คือพาน แต่บางท่านก็เขียนเป็น ภาษาไทย เพราะคิดว่ามาจากคำว่า ภาษาอะไร ซึ่งอันที่จริง
ทั้ง ๒ คำก็มีความหมายไม่ต่างกัน พาสวัญ หรือ ภาษาชวัญ ก็คือ เขยยกเบ็ง ซึ่งเป็นนายศรี
ชนิดหนึ่งตั้งกล่าวมาแล้วนั่นเอง ในพิธีแต่งงานของชาวย้อ เจ้าสาวก็จะออกมานั่งเคียงคู่เจ้าบ่าว
โดยมีพาสวัญวางอยู่ข้างหน้า ผู้สาวโสดกล่าวคำสวดสู่ขวัญ แล้วมีการป้อนไข่ขวัญแก่คู่บ่าวสาว
พร้อมด้วยข้าวเหนียวก้อนเล็ก ๆ โดยผู้ใหญ่คนใดคนหนึ่งเป็นคนป้อน ผู้ป้อนถือข้าวผสมไข่ให้เมื่อละ
ก่อนไข่เขยยกก็ให้ เจ้าสาว เขยยกชวัญป้อนให้เจ้าสาว เขยยกชวัญป้อนให้เจ้าบ่าว แต่จากนั้นผู้ใหญ่
ทั้งหลายก็จะใช้คำขวัญในพาสวัญผูกแขนให้คู่บ่าวสาว ก็เป็นอันเสร็จพิธีสู่ขวัญ หลังจากนั้นก็เป็นกร
ส่งตัวเจ้าสาวต่อไป

๖) การเรียกขวัญในพิธีแต่งงานของชาวเมว

เมื่อชาวเมวจัดพิธีแต่งงาน นอกจากจะจัดให้มีการเซ่นผีตั้งกล่าวมาแล้ว
จะจัดให้มีการเรียกขวัญด้วยเสมอ วิธีการเรียกขวัญก็คล้ายคลึงกับที่กล่าวมาแล้วในข้อต้น ๆ

๗) การทำขวัญแต่งงานของชาวไทยลื้อ

ชาวไทยลื้อเป็นชาวไทยเหนือพวกหนึ่ง มีอยู่มากในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดน่าน ในพิธีแต่งงานของชาวไทยลื้อนั้น เมื่อขบวนแห่เจ้าบ่าวมาถึงบ้านเจ้าสาวเรียบร้อยแล้วก็จะเริ่มพิธีทำขวัญ คู่บ่าวสาวใช้ก็มีบายศรี และเครื่องเซ่นสังเวยต่าง ๆ อาจารย์ผู้ทำพิธีจะให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวมานั่งคู่กันหน้าบายศรี กล่าวคำคู่ขวัญและอบรมสิ่งสองต่าง ๆ พร้อมกับให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวผูกสายสิญจน์ที่ข้อมือติดกัน (บางแห่งนิยมให้ผู้ใหญ่เป็นคนผูกให้คู่บ่าวสาว) เมื่อเรียบร้อยแล้วก็จะส่งข้าวเหนียวก้อนหนึ่ง ไข่ต้มใบหนึ่ง โดยแบ่งให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวรับประทานคนละครึ่ง ก็นับว่าเสร็จพิธีคู่ขวัญ ต่อจากนั้นก็เป็นการกินเลี้ยง การทวงเวรญาติผู้ใหญ่และการส่งตัวในวันรุ่งขึ้น

๒.๓ ลักษณะของพิธีกรรม "คู่ขวัญ" ในพิธีแต่งงานของชาวจังหวัดสุพรรณบุรี

การทำขวัญในพิธีแต่งงานของชาวจังหวัดสุพรรณบุรี มีลักษณะที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

๑) กลุ่มบุคคลที่ทำพิธี "คู่ขวัญ"

จากประเพณีการของผู้ศึกษาและจากคำบอกเล่าของวิทยากรทุกคนตามรายชื่อในบทที่ ๑ ของหนังสือนี้ ได้สาระที่ตรงกันอย่างหนึ่งคือ กลุ่มบุคคลที่นิยมนำพิธีคู่ขวัญในงานแต่งงานคือ พวกที่มีเชื้อสายไทย - ลาว ซึ่งทราบได้ความว่ากลุ่มบุคคลเหล่านี้บางส่วนเรียกตัวเองว่าเป็นลาวทวนและเล่าว่า บรรพบุรุษของตนได้อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาอยู่ในดินแดนอำเภอบางปลาม้า และอำเภออื่น ๆ ของจังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จากการสังเกตของผู้ศึกษาจากลาวได้ว่า เป็นจริงตามที่กล่าวมาข้างต้น นอกจากนั้นพวกที่นิยมให้มีพิธีคู่ขวัญบางส่วนก็เป็นคนไทยเราเองแท้ ๆ ที่โยกย้ายถิ่นฐานมาจากทางภาคอีสาน

เป็นที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า ประเพณีการคู่ขวัญในการแต่งงานนี้ มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ตลอดจนชาวไทยภูเขา ชาวไทยนอกประเทศและชาวลาว เป็นต้น แต่สำหรับ

คนไทยภาคกลางกลับไม่นิยมให้มีการสู้ขวัญ แต่จะจัดให้มีการ เช่นผีตามที่ถูกกล่าวมาแล้วข้างต้น
อย่างไรก็ตามการสู้ขวัญและการเช่นผี ก็มีส่วนที่คล้ายกันอยู่มากทั้งจุดมุ่งหมาย อุปกรณ์และวิธีการ
ทั้งนี้เพราะมาจากคติเดียวกันนั่นเอง

การสู้ขวัญในจังหวัดสุพรรณบุรีก็เริ่มระลอกน้อยลงไปมากเช่นเดียวกับการเช่นผี ที่ยังคง
มีทำกันอยู่บ้างก็เพียงเพื่อรักษาประเพณีมากกว่าที่จะเลื่อมใสศรัทธาอย่างสมัยก่อน

๒) อุปกรณ์สำหรับประกอบพิธี

จากคำบอกเล่าของวิทยากรซึ่งเป็นหมอสู้ขวัญ จำนวน ๒ คนคือ
นายไสว ดวงจันทร์ และนายแก้ว วงศ์สมบูรณ์ ได้ความคล้ายคลึงกันว่า อุปกรณ์สำคัญที่ต้อง
ใช้ในการประกอบพิธีมีไม่มากนัก ที่ต้องมีขาดไม่ได้ก็คือบายศรีปากชามขนาดใหญ่ ซึ่งภายในชั้น
บายศรีจะมีอาหารขวัญ เช่น ไข่ ไก่ กล้วย ข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีค้ายสายสัญญาณสำหรับ
ผูกข้อมือและคอกไม้

๓) การประกอบพิธี

การสู้ขวัญในจังหวัดสุพรรณบุรีจะเริ่มกระทำเมื่อผ่านพ้นพิธีชันหมากไปแล้ว
ลักษณะของพิธีบางอย่างคล้ายคลึงกับการ เช่นผี เพราะ เกิดจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน
นั่นเอง

เริ่มต้นหมอขวัญจะให้คู่บ่าวสาวกราบพระ พร้อมทั้งกล่าวคำบูชาพระ ความที่หมอว่าถ้า
แล้วหมอขวัญจะกล่าวอัญเชิญชุมนุมเทวดาที่เรียกกันทั่วไปว่า "ตั้งเคเทวดา" ตั้งนม ๓ จบ
หลังจากนั้นก็กล่าวคำสู้ขวัญเป็นภาษาอีสานหรือภาษาลาว (ซึ่งคล้ายกันมาก) เนื้อหาความเป็น
การกล่าวสดุดีที่ทั้งดูได้ปฏิบัติตามประเพณี กล่าวขวัญให้กลับมาเข้าร่วมเกม กล่าวสิ่งเช่น
ให้รู้จักหน้าที่ของสามีภรรยาที่ดี และจบด้วยการอวยชัยให้พร ต่อจากนั้นก็เป็นการป้อนอาหารขวัญ
ให้คู่บ่าวสาวและการผูกข้อมือด้วยค้ายสายสัญญาณรวมทั้งการกล่าวให้พรของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย ก็เป็น
อันเสร็จพิธีสู้ขวัญ

บางแห่งใช้ขนมชันหมากและมะพร้าวอ่อน เป็นอุปกรณ์ในพิธีสู้ขวัญด้วย บางแห่งก็ใช้อุปกรณ์
สำหรับเสี่ยงทายเทียบเช่นเดียวกับพิธีเช่นผี และบางแห่งก็จัดให้มีการเวียนเทียนโบกควันให้คู่บ่าวสาว

การวิเคราะห์มงคลเจนนในวิธีแต่งงาน

มงคลเจนน

คำว่า "มงคลเจนน" หมายความว่า คำพูดอันเป็นมงคลคือคำพูดที่เกี่ยวกับความดี ความงาม ความประเสริฐ ซึ่งจะก่อให้เกิดความชื่นใจของผู้ที่ได้ยินได้ฟัง เช่น คำสุคติ คำให้ศีล ให้พร เป็นต้น การแต่งงานนั้นทุกชาติทุกภาษาต่างเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นหัวเลี้ยว หัวต่ออีกตอนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ จึงมักจะจัดให้มีพิธีรื้อทองกันเป็นงานใหญ่โต คำพูดต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีก็จะต้องเลือกสรรให้ล้วนแต่เป็นคำที่ไพเราะ เพราะหวังทั้งทางค่านเสียงและความหมาย ในพิธีแต่งงานของคนสมัยก่อน (ซึ่งยังมีเหลืออยู่บ้างในสมัยปัจจุบัน) คำพูดอันเป็นมงคลที่เรียกในที่นี้ว่า "มงคลเจนน" นี้ถือกันเป็นประเพณีที่จะพูดเป็นแนวเดียวกันหรือแนวที่คล้ายคลึงกัน โดยสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มงคลเจนนที่สำคัญที่ควรแก่การศึกษาคือ

๑. บทตามขันหมาก
๒. บทขอบายประคอง
๓. บทเขนย
๔. บทสู่ขวัญ
๕. บทผูกข้อมือ

นอกจากนี้การแต่งงานสมัยใหม่ ซึ่งมีงานกินเลี้ยงฉลองกันเป็นงานใหญ่นั้น ก็มักจะนิยมเชิญผู้ใหญ่ หรือผู้มีเกียรติสูงในงานนั้นได้ขึ้นไปกล่าวขอพรแก่คู่บ่าวสาวบนเวที คำพูดในลักษณะดังกล่าวนี้ นิยมเรียกกันว่า "สุนทรพจน์" ซึ่งอาจจะจัดเป็นมงคลเจนนอีกแบบหนึ่งก็ได้ เช่นเดียวกับ เพราะคำทั้งสองนี้มีความหมายที่ใกล้เคียงกัน มงคลเจนนสมัยใหม่แบบนี้อยู่นอกเหนือขอบเขตของการศึกษา เพราะมีรูปแบบที่ไม่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับความสามารถและไหวพริบของผู้พูดแต่ละคนมากกว่าที่จะพูดกันตามแบบแผน

มงคลพจนทั้ง ๕ ประเภทที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมจากประสบการณ์ จากวิทยากร และจากตำราต่าง ๆ มาไว้เป็นตัวอย่างในภาคผนวกบ้างแล้ว ในที่นี้จะได้ศึกษา วิเคราะห์แต่ละประเภทเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องต่อไป

บทถามขันหมาก

บทถามขันหมาก ก็คือข้อความที่ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าภาพคือฝ่ายเจ้าสาว เยี่ยมปากซักถามขบวน ขันหมาก ขณะที่แห่แห่นกันมาถึงประตูหน้าบ้าน หรือประตูรั้วบ้าน ข้อความที่ถามกันนั้นในทางปฏิบัติ จะถามกันเป็นข้อความภาษาพูดธรรมดา แต่ได้มีนักปราชญ์เรียบเรียงให้เป็นคำพูดที่คล้องจองคล้าย ร่ายโบราณ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการที่จะจดจำนำเอาไปใช้พูดได้ตอบซักถามกันได้อย่างทันที ทันควันไม่เกิดการติดขัดทำให้เสียหาย

บทตอบนายประตู

บทตอบนายประตู ก็คือบทที่นายขันหมาก (ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวที่ถือพานหมากพูลนำขบวน มา) ได้ตอบคำถามของนายประตู ซึ่งจะคงอาศัยความรอบรู้เป็นอันมาก เพราะถ้าหากตอบ คำถามนายประตูไม่ไต่ถ่วงจะขายหน้าไม่ชอบ บทตอบนายประตูนี้ก็มีผู้เรียบเรียงให้เป็นคำคล้องจองไว้แต่เนิ่นๆ แต่เมื่อจะพูดกันจริงๆ ก็พูดกันเป็นภาษาร้อยแก้วธรรมดา

การศึกษาวิเคราะห์บทถามขันหมากและบทตอบนายประตู

๑. คำถามเนื้อหาสาระ

บทถามขันหมากและบทโต้ตอบนายประตู มีหลายส่วนแยกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น แต่ที่พอจะสรุปสาระสำคัญได้ดังต่อไปนี้

- ๑) นายประตู : ขบวนเบญจโกมลจะไปทางไหนกัน
- นายขันหมาก : จะยกขบวนขันหมากมาบ้านเศรษฐีหลังนี้
- ๒) นายประตู : นางทั้งนี้ที่ดูมขันหมากมานั้นมีชื่อว่าอะไร
- นายขันหมาก : ชื่อนางสุธรรมา นางสุภัททา นางสุจิตรา และ นางสุธาดา

ทั้งหมดนี้เป็นรายาของพระกนิษฐ

๓) นายประจักษ์ : เสียงโธ่ร้องอีกทีก็ถือโอกาสจะยกกองทัพอ้อมไปตีบ้านเมืองใด
เจ้านายของท่านชื่ออะไร อยู่เมืองอะไร

นายขันหมาก : พวกที่แหม่มนี้มาจากเมืองกบิลพัสดุ์ พระราชาทรงพระนาม
ว่าพระเจ้าสีหหนุ พระราชโอรสเป็นพระมหาอุปราช ทรงพระนามว่าพระเจ้าศิริสูทโรทนะ
กัณฐ์นำขบวนมาขึ้นชื่อ มหาพรหมณ์ โด่งดังแก่แว่นแคว้นแห่งหนึ่ง เพราะพลอยมาถวายเจ้านายของท่าน
ขอจงเปิดประตูให้ข้าพระพุทธเจ้าด้วย และขอทราบนามนายพระทหาร จึงได้ตอบถามความในพระบาลี

๔) นายประจักษ์ : ขอตอบท่านเถิด ประจักษ์มีชื่อว่า พุทรมงคล ชนมงคล
สังฆมงคล ผู้รักษาประตูทางคานชวาชื่อ ชุนเนนทียักษ์ ภรรยาชื่อ อักขุณี ผู้รักษาประตูทางคาน
ชัยชื่อ ชุนเนนทียักษ์ ภรรยาชื่อ ชนมรักษา ประจักษ์เปิดลำบากเพราะกลอนแน่น กุญแจเหล็ก จึงเอา
น้ำสุราร้อยอย่างก็มารักเปิดเอาเถิด

ต่อจากนั้นก็เป็นการเจรจาความเบ็ดเตล็ดเพื่อความสนุกสนานครึกครื้น เช่น การเรียก
ร้องสุรารจากขบวนขันหมากมาเป็นแต่ร้องต่อร้องในการ เปิดประตู ครั้นขบวนขันหมากเข้าบ้านไปแล้ว
เฝ้าฝ่ายเจ้าบ่าวจะปลูกกล้วยอ้อยก็มักจะทำง้อว่ากันแข็ง ต้องนำเอาสุรามารคจึงจะปลูกขึ้น นับว่า
เป็นการแก้คำที่สนุกสนาน การเจรจาโต้ตอบกันทั้งสองฝ่ายนี้บางแห่งก็พูดกันเยิ่นเยว แต่ส่วนใหญ่
จะเกี่ยวข้องกับคติทางพระพุทธศาสนาเป็นประการสำคัญ ขอให้ศึกษารายละเอียดได้ในภาคผนวกของ
หนังสือนี้

๒. ตำนานที่มาของบทพูดโต้ตอบ

ในบทพูดโต้ตอบระหว่างนายขันหมากและนางประจักษ์มีตอนหนึ่ง ให้อ้างถึงสาเหตุ
ที่ขบขันนางขี้ขันหมากมาให้เหมือนชื่อชายาของพระอินทร์ว่าต้องการให้เป็นไปตามแบบของ
บรรพบุรุษสมัยที่พระราชาธิราชอภิเษกระหว่างพระเจ้าศิริสูทโรทนะ กับพระนางสิริมหามายา
บทร้อยกรองตอนดังกล่าวว่าไว้ดังนี้

"มีมาแต่กำเนิดตั้งแต่ครั้งพระเจ้ากรุงศรีสุทโธทนะกับนางสิริมหามายา สองกษัตริย์
ราชาภิเษกกันในครั้งนั้น พระวิศณุกรรมก็ชวนกันลงมา ทั้งเทพบุตรเทพยดา ก็ลงมาช่วย
ทำประสาธน์ ทั้งร้อยเอ็ดเมืองก็มิได้ย่อท้อช่วยกันหมาก..."

ความที่เล่าเกี่ยวกับชายาพระอินทร์และปวงเทพยดาทั้งหลายลงมาช่วยสมโภชงานพระราชพิธี
บรมราชาภิเษกดังกล่าวนั้น นับว่าสอดคล้องกับที่กล่าวอยู่ในปริศนาที่ ๑ "วิวัฒนาการปริวรรต"
แห่งหนังสือพระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ใจความตอน
หนึ่งว่าไว้ดังนี้

"...ขณะนั้นร้อนถึงบัดนี้ทุกขเวทนาอาลัย สมเด็จพระอินทราชาทรงพระอาวัชนาการ
ทราบเหตุ จึงเสด็จแคว้นลงมาช่วยเทพบริวารเป็นอันมาก คำว่าสี่ให้พระวิศณุกรรมเทพบุตร
ถือเอาทิเบญญา แล้วให้นางสุชาดาเทพอัปสรกัญญา นำน้ำอมรบริขารลงสู่กรุงเทวทหนคร
ในกาลนั้นหมู่เทพยดาและรุกขเทพยดา อากาศเทพยดาทั้งหลายก็ชวนกันอุโฆษณาสาธุการ...
..... ท้าวสุทธาวิสมทพรหมทรงซึ่งกนิยเศวตครันใหญ่ นำเสด็จไปในเบื้องหน้า
และราชกุมารทั้งสอง คือพระเจ้าสุทโธทนะและอมิตาตนะ ผู้เป็นพระอนุชาเสด็จทรงมงกุฎ
ราชรถอันเดียวกัน พร้อมด้วยจตุรงค์โยธาหาญ แห่ตามท้าวมหาพรหมไป"

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า เนื้อหาสาระที่ทั้งสองฝ่ายเอามาพูดได้ตอบกันนั้นได้มาจาก
เรื่องราวในพระพุทธศาสนาสมัยเมื่อจักพระราชาหรือกษัตริย์เมกษมาร พระพุทธบิดากับพระพุทธรามารดา
อย่างไม่ต้องสงสัย แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทยสมัยก่อน

^๑ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส พระปฐมสมโพธิกถา หน้า ๓๐-๓๒.

บทเข่นผี

บทเข่นผี หรือ บทเข่นเหล่าหอ (บางตำราเขียนเป็น เข่นผี) เป็นมงคลพจน์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับพิธีทำขวัญแต่งงานคู่บ่าวสาว เนื่องจากการเข่นผีไม่อยู่ในที่ต่าง ๆ กันอย่างกว้างขวาง จึงทำให้เกิดมีสำนวนต่าง ๆ ขึ้น (โปรดศึกษารายละเอียดอีกในภาคผนวก)

การศึกษาวิเคราะห์บทเข่นผี

๑. เนื้อหาสาระของบทเข่นผี

แม้ว่าบทเข่นผีจะมีอยู่หลายสำนวน ทั้งแบบยาวและแบบย่อ แต่เนื้อความส่วนใหญ่ก็คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะที่ผู้เขียนรวบรวมจากวิทยากรในจังหวัดสุพรรณบุรีก็มีความคล้ายคลึงกันมากกับบทที่มีผู้จัดพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรไว้แล้ว จึงพอจะสรุปเนื้อหาสาระของบทเข่นผีได้ดังต่อไปนี้

๑) กิ่งโน ๓ จบ

๒) สวดบทอัญเชิญเทวดา ที่เรียกกันเป็นสามัญว่า "สัถเทเวทกา" (บางวิทยากรสวดบทสัถเทเวทาก่อน แล้วจึงกิ่งโนภายหลัง) บรรดาเทวดาและผู้เรื่องอำนาจที่ได้รับเชิญมา เฉพาะที่สำคัญมีดังนี้

- พระอิศวร พระนารายณ์
- พระพรหมตลอดทั้งโคตพรหม (๑๖ ชั้น)
- เทพยดาในฉกามาพรสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น เช่น พระอินทร์ และท้าวจตุ-

โลกบาลต่าง ๆ เป็นต้น และเทพนพเคราะห์

- เทพเจ้าในอากาศ ไน้ฟ้า ไน้ป่า ไน้เขา ฯลฯ
- เทพเจ้าประจำเขตสถานในอุษณีย์ทั้งปวง เช่น พระเสื้อเมืองทรงเมือง

พระภูมิ เป็นต้น

- ยักษ์ คนธรรพ์ นาคธรรพ์

- พระรัตนตรัย และพระอรหันต์ก่อน ๆ
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วสากลโลก
- พระฤาษีและนักสิทธิ์วิชาทั้งหลาย

๗๘

ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทรงเมตตาอนุภาพเหล่านั้น จงอำนวยความสุขสวัสดิแก่คู่บ่าวสาวและเจ้าภาพทั้งสองฝ่าย

๓) กล่าวถึงนพเพศนิวาฬ มีใจความสำคัญว่า การที่ทั้งสองได้มาเป็นคู่ครองกันในชาตินี้ ก็เพราะเคยนพเพศนิวาฬสักมาแต่ชาติปางก่อน ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายจึงดูตำราเห็นว่า คู่บ่าวสาวนี้ครองที่สมพงศ์กัน และขอมให้โล่แต่งงานกัน

๔) กล่าวพรรณนาขันหมาก ก่อนที่ในขอขวัญจะพรรณนาถึงเครื่องขันหมากว่า ประกอบด้วยขนมและผลไม้นานา

๕) กล่าวสั่งสอนคู่บ่าวสาว เช่น

- ภรรยาพึงปรนนิบัติสามี
- ภรรยาไม่ควรให้ตนเองบกพรอง เรื่องการเรือน
- อย่าทำความชั่วให้เดือดร้อนถึงผู้ใหญ่
- เกี้ยวกองหิ้งของข้างกวระให้ภยเขยใหม่สะใภ้ใหม่
- สามีภรรยาพึงผูกพันด้วยหย่อยคำที่ไพเราะ
- ก่อนนอนควรสาวคงแก่ให้ด้วยระ
- ภรรยาพึงกราบสามีก่อนหลับนอน
- จงหมั่นทำบุญตักบาตร ถวายทาน
- จงรู้จักโอนอ่อนผ่อนตาม
- จงรู้จักมีอัธยาศัย

- ไฟในรถยนต์ออกไฟนอกก่อนเข้า
- ภรรยาจงสำรวมกิริยาชั่วอาศัย

ฯลฯ

๒) กล่าวอวยชัยให้พร สาระของพรที่นิยมให้กัน เช่น

- ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายช่วยคุ้มครองและบันดาลให้คู่บ่าวสาวมีแต่ความสุข
- ขอให้เทพเจ้ามาจุติในครรภ์ของภรรยา
- ขอให้สมความปรารถนาในการประกอบอาชีพ
- ขอให้ประสบแต่ความสุขเจริญ
- ขอให้บุญบารมีเพิ่มมากขึ้น
- ขอให้พร้อมด้วยทรัพย์สินเงินทอง ข้าทาสมหิงชาย
- ขอให้สุขภาพแข็งแรงช่วยคุ้มครองให้มีแต่ความสุข

ฯลฯ

๒. การสะท้อนสภาพชีวิตของคนไทยสมัยก่อน

๒.๑ ค่านิยมในการครองชีวิต

จากบทเช่นนี้ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบการศึกษาครั้งนี้ ทำให้ทราบค่านิยมในการครองชีวิตของสามีภรรยาไทยสมัยก่อนหลายประการ ที่สำคัญและน่าสนใจมีดังต่อไปนี้

๑) การยกย่องสามีเป็นใหญ่กว่าภรรยา

ด้วยเหตุที่คนสมัยก่อนยกย่องให้สามีเป็นช้างเท้าหน้า ภรรยาเป็นช้างเท้าหลัง และให้สามีเป็นใหญ่กว่าภรรยาเสมอ ดังเห็นในการดำเนินชีวิตคู่ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี ในลักษณะที่เป็นการยกย่อง ประณิมิตและเคารพยำเกรง ที่เป็นเช่นนี้ก็มักจะชอบด้วยเหตุผล เพราะสมัยก่อนสามียอมเป็นหลักของครอบครัว เป็นผู้รับผิดชอบเรื่องปากท้อง และเรื่องความเป็นอยู่ของทุกคนในครอบครัว แม้ภรรยาจะช่วยทำมาหากินไปด้วยก็ตาม แต่ก็ยังยกย่องให้สามีเป็นผู้นำ เป็นผู้คุ้มครองและดูแลสวัสดิภาพของทุกคน

ในบทเช่นนี้ มีคำสอนให้บรรยายถึงปฏิบัติต่อสามีตามนัยถึงกล่าวข้างต้นอยู่หลายประการ เช่น

(๑) การปรนนิบัติสามี ดังกล่าวที่ว่า

"....เมื่อจะออกเรือนไปเจ้าจะไถ่ครองกัน เจ้าคอยผ่อนผัน

ปรนนิบัติด้วยตน จะเกิดสวัสดิมงคลแก่ตนทุกวัน อีกแรงสันทัน จิตใจมั่นคง อดทนอดกลั้น ทั้งคล้มคลั่ง อดบ่ตั้งฝั่งเอาตัว...."

"....เมื่อมีจะกินให้รักแรง พุงข้าวต้มแกงแต่งเอาไว้ ค้มค้ม หุงปลาอย่างไฟ แกงปลาไหลอย่าใส่ผัก ใต้มากนิกไม่สู้ดี...."

"เวลาเมื่อค่ำลงเจ้าจงไถ่จกแรงหาเรื่องราวปฏิบัติ ช่วยมีกนุที่นอน หมอนมุ้ง มุงจะอยู่คอยดูจัก น้ำท่าหาสำหรับให้ตัวล้างหน้า เมื่อตื่นนอนก็จะสะอาดจะไถ่รับ ประทาน เรื่องตำรองของหวานมังเด้กน้อย หนักกนุหรือบ้างนิกน้อยพอสมควร"

(๒) การไม่ล่วงเกินสามีและการเคารพหม่อมพ่อสามี เช่น

"....ถ้าสามีคอยขำขามัน ด้บหลังคนจึงคอยว่า...."

"....เมื่อเขนตี้อย่าให้เกศีสุงกว่าตัว...."

"อนึ่ง เมื่อสามีเจ้าจะเข้าไปในที่นอน ทางปลายเท้าและทางหมอน เจ้าจงอุ้ให้ถ้อย่ายลัโผล การสตรีในประเทศไทยนั้นมันแสนยาก การซุกจกโอดฮากกระซิกกระซี้ นี้ก็เป็นเรื่องที่สามีเขาจะกินใจ...."

"เมื่อค่ำเข้าราตรี เข้าที่กรายเท้าตัวเสียสามีไม่มีชั่วสักเวลา ฝ่ายทางตัวก็ลุกขึ้นมาใช้พร...."

(๓) การไม่ทำให้สามีร้อนใจโดยไม่จำเป็น เช่น

"อนึ่ง สามีเหนื่อยไปงานเที่ยงลัดมา เจ้าจะมีกิจสรรหาตุระโค ความที่ชั่วชายใจอย่าเบ็งบอก ต่อเมื่อเมื่อดองน้ำดอกเค็ดออก จึงค่อยเอ่ยเอื่อนทีละน้อย ๆ"

คอยแยมเขื่อนเจรจา จะโกรธหรือจะชอบก็รู้หาไ้ท้วงที ถ้าแม่เม็ชอบโคมศรีจึงกลบเกลื่อน
โถงงามทำเงื่อนให้โกรธหาย ถ้าเป็นการงานสำคัญวันทั้งหลายก็ยังมี ถ้าเป็นการสำคัญถึง
อัคคี ไผมาถึงตัวมาท่อกวน ในส่วนกั้วัวจึงกรวบอก"

๒) การออกออมตนมน้ำใจหนึ่งกันและกัน

การรู้จักออกออมตนมน้ำใจกันนั้น ย่อมเป็นปัจจัยที่ทำให้ชีวิตสมรสยืนยาว
และเป็นไปด้วยความราบรื่น โบราณจึงได้สอนเอาไว้หลายอย่าง เช่น

(๑) การไม่ถือโกรธง่าย ๆ เช่น

"....อีกเกี่ยวของตั้งสองข้าง ถ้าฉีกปลั่งดูก็เขยใหม่แม่ตัวกับลูก
สะโก้ย่าไค้ซึ่งเก็ยคเค็ยคณันท์"

ซึ่งสองเจ้าจงระดอใจกัน จงลคหยอนผอนผันแต่พองาม ช้างไท
ถึงข้างหนึ่งหนึ่งตามจงหยอนลงบ้าง ข้างหนึ่งร้อนจงผ่อมาเย็น ข้างหนึ่งเป็นไฟผองผิ่ง
ข้างหนึ่งจงเป็นน้ำกับ...."

(๒) การใช้วาจาอ่อนหวานไพเราะ เช่น

"....ให้รักกันเป็นฉันฉวีเมีย ฝ่ายทางฉวีก็กลัวเมีย ฝ่ายทางเมียก็
เกรง อย่าขืนเม็งขืนเอง อย่าชมเหงน้ำใจกัน อย่าพูดกระแทกแตกกัน อย่าทนต์และคำท
จะร้อนถึงพ่อแม่ ฟูย่าตายายออกสู่อุร้าย หลิงชายเย็ดเยดะ ตัวก็พูดหวาน เมียก็ชานแต่
ไพเราะ อย่าพูดมากปากเปราะ มีไม่เมาะและชอมกล...."

๒.๒ ค่านคตินิยมในการดำเนินชีวิตโดยทั่วไป

คนสมัยก่อนได้คิคคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตโดยทั่วไป เพื่อเกิดความเป็น
สิริมงคล และความมั่งมีศรีสุขสอนไว้ในบทเช่นผีทลลประการ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่มีความค่าไม่ล้ำสมัย
แม้กระทั่งสมัยปัจจุบัน เช่น

๑) การไหว้พระสาวกมณฑลและถือศีลห้าเป็นนิจศีล ย่อมพาเอาสิริมงคลอย่าง
ยิ่งมาสู่ปฏิบัติ โบราณสอนเอาไว้ว่า

"ไหว้พระและสาวกมณฑล ถือศีลห้า เป็นต้น สวัสดิภีมีชัย"

"เวลาค่ำมีคอง เจ้าจะเข้าในที่นอน จงไหว้พระสาวกมณฑลเสียก่อน
ประกันรำกึ่น"

"ให้เจ้าทั้งสองจงหมั่นถือศีลตามกำหนด ทุกวันอุโบสถอย่าขาดสาย....
ออกจักแจงแต่งอังกาศ ใ้สภารทระภิกษุสงฆ์ ให้อุทิศส่าห์ท่าอย่างนั้นเป็นนั้งคอง ทั้งสอง
เจ้าก็จะคองรอกันนั้งยาวนาน"

๒) การสำนึกในพระคุณของบิดามารดา พุทธศาสนิกชนถือว่า ความกตัญญู
กตเวทิตาคุณเป็นเครื่องหมายของคนดี จึงมีคำสอนอยู่ตอนหนึ่งว่า

"สอนเจ้าเป็นกำโบร่าโบราณ ก่อนเจ้าจะเข้าทอ กำสุภานิตถิลท้อดอ้อม
กันมา เจ้าทั้งสองเราจรรู้จักคุณบิดามารดาบังเกิดเกศ คุณบิดุเรทั้นมียี่สิบเอ็ด คุณมารดา
นั้งเสวีจมีสิบสอง"

๓) การไม่นอนตื่นสาย โบราณถือว่าการนอนตื่นสายแสดงนิสัยเกียจคร้าน
ไม่ควรปฏิบัติอย่างยิ่ง จึงสอนเอาไว้ว่า

"เจ้าอย่านอนตื่นสายมันจะเสียราศี รุ่งแจ่งแสงสุรีย์ศรีวิบัติลาศ"

๔) การดำเนินชีวิตตามสายกลาง ตามหลัก "มัชฌิมาปฏิปทา" แห่งสมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า มีคำสอนว่าดังนี้

"การใช้สอยจ่ายทรัพย์สินให้สำคัญ มีน้อยจ่ายน้อยนั้นแหละดี น้อยนั้นก็เต็มที
ใจกับแคว อยู่ถ่วงงามตามแบบทอปานกลาง มากนั้นก็เกิดอย่างที่จะจน พาดัวจนให้ไ้ไ้ยาก"

๕) การรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย แสดงถึงความเป็นคนมีวินัยในการ
บ้านเรือนของคนไทยสมัยก่อน ดังคำสอนที่ว่า

"การเหยาเรือนนี้สำคัญสำหรับหญิง เห็นของวางทิ้งก็ตกทางเดิน
แม่เจ้าเอ๋ยอย่าได้ละเมินเกินข้ามไป ให้เจ้าจงหยิบเอาของนั้นวางให้พ้นทาง อนึ่ง
ของที่จะวางนั้นก็ให้ดูของ ถ้าเปรียบประดุจเงินหรือทองที่เรามี จะหยิบโยนให้พ้นที่นั้นได้หรือ
ถ้าผู้ใดไว้อือเขาก็จะถือเอาไป...."

๖) การถือคติที่ว่า "ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า" ขึ้นชื่อว่าไฟย่อม
เป็นของร้อน โบราณจึงสอนลูกหลานมิให้นำเรื่องร้อนใจในบ้านซึ่งเปรียบเสมือนไฟออกไปให้ผู้อื่นรู้
และขณะเดียวกันก็ห้ามมิให้นำเรื่องร้อนนอกบ้านไปบอกเล่าในบ้านหลอสร้อนใจไปด้วยโดยไม่จำเป็น
ดังคำกล่าวที่ว่า

"อนึ่ง ไฟในนั้นเจ้าอย่าได้นำออก ไฟนอกอย่าได้นำเข้ามาในเรือน
จะเทียบเปรียบเทียบเสมือนคำโบราณเขาว่า ชักน้ำออกไปลิกชักศึกเข้าเรือนนั้นไม่คี่...."

๗) ความสามารวมในกิริยามารยาทของหญิงไทย หญิงไทยได้ชื่อว่าเป็นกุลสตรี
ไม่ช้าจะยากก็มีจนเพียงไร ย่อมไม่ทอดทิ้งคุณงามดีอันนี้ โบราณจึงกล่าวสอนเอาไว้หลายประการ เช่น

"การสตรีในประเทศไทยนี้กับแสนยาก การพูดจาโอ้อวดอวดกระซิกกระซี้
นี่ก็เป็นเรื่องที่สามีเขาจะกินใจ"

"อนึ่ง เจ้ายังอยู่ในระหว่างบิทรและมารดา จะสรวลเสเล่นเฮฮาบ้าง
ก็ไม่เป็นไร แต่เดี๋ยวนี้สายใจเจ้าก็มีตัว เจ้าจงออกอดมอดมอดตัวให้จงดี จงรักนวลสงวนที่
ให้เป็นผู้ใหญ่"

"ให้เจ้าระมัดระวังตัวดูหน้าอน อย่าให้มันเล็ดล่อนจ้อนดูไม่คี่"

๒.๓ ก่านำนานิยมที่สะท้อนจากบทเขมร

การกล่าววาทของบรรดาญาติผู้ใหญ่ทั้งหลายที่ให้แก่แก้วบ่าวสาว ย่อมสะท้อน
ก่านิยมบางประการที่อยู่ภายในจิตใจของคนไทยสมัยก่อน จากบทเขมรโดยเฉพาะในบทวาท
แสดงก่านิยมที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

๑) ก่านิยมในความมั่งมีศรีสุข เรื่องนี้คงเป็นก่านิยมของมนุษย์ทุกชาติทุกภาษา
จึงขอไม่ยกตัวอย่างในบทนี้

๒) ก่านิยมในการบำเพ็ญบุญบารมีตามแบบพระโพธิสัตว์ เช่น
"เกษะพระพรให้แก่เจ้าทั้งสอง ขอให้ท่านมีบุญวาไร เป็นพระศรีมหาโพธิ
ให้ใจอกถึงพระเขมร ให้เป็นเศรษฐีของพระเจ้ากรุงสยาม"

๓) ก่านิยมในคุณธรรมและจริยธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น
"ให้เจ้าทั้งสองจงประพฤติปฏิบัติตามโอวาทศาสนาของพระพุทธองค์
ก็จะสำเร็จสมประสงค์ถึงความปรารถนา

๔) ก่านิยมในการบำเพ็ญบุญกุศล เช่น การถือศีล การทำบุญตักบาตร
เป็นต้น

๕) ก่านิยมในจตุรพิธพรของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นพรอัน
ประเสริฐที่สุดที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ มีอยู่ในบทวาททุกบท
และกล่าวซ้ำทั้งที่เป็นภาษาไทยและเป็นคาถาภาษาบาลี

๖) ก่านิยมในก่านความเชื่อเป็นใหญ่เป็นโต ซึ่งมักจะวาทในทำนองว่า
ขอให้ผู้มีบุตรที่ออกบวชจนได้เป็นพระสังฆราช หรือถ้าอยู่ในเพศฆราวาสก็ขอให้รับราชการจนได้เป็น
ขุนนางผู้ใหญ่ เป็นต้น และมักจะวาทให้มีข้าทาสหญิงชายเป็นบริวารคอยรับใช้

๓) ค่านิยมในการมีบุตรชาย เรื่องนี้ดูเหมือนจะเป็นเป้าหมายของคนไทยทุกยุคทุกสมัย ที่ปรารถนาจะได้บุตรชายไว้เป็นผู้สืบสกุล และได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือกันว่าเป็นอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ของบิดามารดาที่จะได้บวชลูกชาย ได้เกาะชายผ้าเหลืองพระลูกชายของตนไปอยู่ที่สุคติในสัพปรายภพ

๒.๔ ถ้อยความเชื่อของคนไทยสมัยก่อน

จากบทเช่นนี้ส่วนต่าง ๆ จะสรุปความเชื่อของคนไทยสมัยก่อนโดยสังเขปได้ดังต่อไปนี้

๑) ความเชื่อในอำนาจของเวทย์คาถาอาภรณ์ ภูตผีมีตาง และอำนาจลึกลับของสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นตัวตนได้

๒) ความเชื่อในเรื่องกำเนิดของมนุษย์ ว่าเป็นเพราะวิญญาณมาเข้าสู่ครรภ์มารดา จึงมักจะมีคำอำนวยการให้คู่บ่าวสาวว่า

"ญาติกาผีสง่าคุ้มครองมืองกัน ลูกเปรีตตะนรกกะยาจากอาชรมย์
อย่าให้มาเกิดในครรภ์ ขอเชิญเทวดาจุติลงมาจากรัศมี เพื่อจะเป็นลูกเต้าเมื่อเจ้า
จะมีครรภ์"

"จึงจะได้บุตรมีบุตราก็จะมาสืบสาย จะมีลูกสักคนหญิงชายก็ไม่ชั่ว
มาแก้บ่าเจ้าเทวดาเนมินต์ จุติปฏิสนธิกันที่ชั่วไว้มี"

๓) ความศรัทธาในเวทย์มนตร์และพุทธมนต์ ว่าสามารถขจัดภัยอันตรายนานาประการได้ ในพิธีจึงมีการทำน้ำมนต์และใช้ประพรมให้แก่คู่บ่าวสาว ตลอดจนผู้มาร่วมในงานทุกคน

๔) ความเชื่อในเรื่องเงือกและนุพเพสันนิวาส จะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงเรื่องการดูตำราว่าทั้งคู่จะมีดวงที่สมพงศ์กันหรือไม่ ตกที่ฝั่งนาคตัวเดียวกันหรือเปล่า และเทวดาประจำตัวเป็นมิตรหรือเป็นศัตรูกัน เป็นต้น ถ้าไม่มีความซึ้งซึ้งในเรื่องดังกล่าว บิดามารดาของทั้งสองฝ่ายจึงจะยินยอมให้แต่งงานกัน

๕) ความเชื่อในเรื่องเทวัญหรือกัลปเทวัญ ซึ่งเป็นแก่นไม้ที่กล่าวถึงในตำนานพุทธศาสนาและในวรรณคดี ว่าเป็นแก่นไม้สารภีคนึง ผู้ใดได้ไปอยู่ที่ใดก็จะบรรลุลความปรารถนาทุกประการ จึงมักจะนิยมถวายไม้แก่นกัลปเทวัญขึ้นที่หัวนอนของอุปัชฌาย์

๖) ความเชื่อในไสยเวทย์อาถรรพ์พุทธศาสนา คนไทยสมัยก่อนเมื่อเกิดความศรัทธาในพระบรมพุทธานุภาพเป็นอันมาก จะเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมจะต้องเริ่มต้นด้วยพิธีกรรมก่อนเสมอ และในตอนท้ายจะต้องจบด้วยพระรัตนตรัยเสมอ เช่น พุทธกัมมสิทธิ หม่อมกัมมสิทธิ สงฆ์กัมมสิทธิ เป็นต้น นอกจากนี้คำซึ่งสอนบางตอนก็อ้างว่าได้มาจากท่านกัณฑ์ในมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นนิทานในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นความเชื่อในไสยเวทย์อาถรรพ์พุทธศาสนาของคนไทยสมัยก่อน

๗) ความเชื่อในเรื่องการเสียดาย เห็นเสียดายที่รักไว้บนหินลับมีด ตรงหน้าเจ้าบ่าวเจ้าสาวนั้น เมื่อจบพิธีจะถูกกล่าวของใครเหลือยาวกว่า ซึ่งจะตีความแตกต่างกันไป เช่น นายอยู่ ศิริจันทร์เพ็ญ บอกว่า ของใครเหลือยาวแสดงว่า จะมีอำนาจเหนืออีกคนหนึ่ง ในทางตรงกันข้าม นายแก้ว วงศ์สมบูรณ์ กล่าวว่า ของใครเหลือสั้นกว่าแสดงว่าจะตีกว่า มีท้าวสีแก้วในทางอำนาจการปกครองครอบครัวและการดำเนินชีวิต

๓. การใช้ภาษาในบทเชณดี

๓.๑ การใช้ถ้อยคำ

- ถ้อยคำในบทเชณดีเท่าที่ได้รับการถ่ายทอดทางมุขปาฐะ ส่วนใหญ่เข้าใจว่า จะมีบางคำที่ฟังไม่ชัดว่าหมายถึงคำอะไรก็แต่ เมื่อถามซ้ำก็จะได้คำตอบที่ไม้อาจหาความหมายได้ เข้าใจว่าคงจะถ่ายทอดกันมาหลายทอดจึงผิดเพี้ยนมาทีละน้อย ๆ จนถึงไม่ออกว่าหมายถึงอะไร เช่น พระพุทธชินนายน ตังว่านี่แก้วนี่กัณนายน เป็นต้น

- ส่วนถ้อยคำในบทเชณดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรส่วนใหญ่เข้าใจได้ง่าย จะมีผิดเพี้ยนมากก็เฉพาะเรื่องการสะกดการันต์เท่านั้น น่าสังเกตว่าในบทเชณดีมีคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษปนอยู่ด้วยคำหนึ่งคือ ไปรเวท (Private) แสดงว่าสมัยก่อนเริ่มจะนิยมภาษาตะวันตกกันบ้างแล้ว

๓.๒ สัมพันธภาพของ เนื้อความ

เนื้อความของบทเช่นผีแต่ละจำนวน มักจะกล่าวด้วยคำสัมผัส วรรค กลับไม่กลับมา บางตอนความไม่รับกันทำให้เข้าใจยาก ลักษณะเช่นนี้เป็นอยู่หลายตอน เช่น "เมื่อเจ้าจะมีตรรกษาจะขอว่าพัน จัวทั้งหลังคารอกแปกโก เป็นประตูหน้าทางเส้าห้องเส้ากลาง ผีสางนางไม้ที่ไคปลุกเรือนอยู่สองเจ้าทั้งคู่ให้เจ้าไคอยู่สบาย"

๓.๓ ฉันทลักษณ์

การเรียบเรียงเนื้อความค่อนข้างซับซ้อน จับไม่ได้แต่เข้าใจว่าเป็นคำประพันธ์ชนิดใด แต่พอสังเกตได้ว่าใกล้เคียงไปทางร้อยโบราณมากกว่าอย่างอื่น แต่จำนวนคำในวรรคไม่แน่นอนมากบ้าง น้อยบ้าง และสัมผัสก็ไม่ส่งทอดก็ไม่โดยตลอด มีบางตอนที่สัมผัสขาดช่วงไปสาเหตุที่เป็นเช่นนี้เข้าใจว่าเป็นเพราะนายพลกัณฑ์ในทางมูรปาฐ จึงหายหกดกหล่น วิปลาดไปจากต้นตอเดิมเป็นอันมาก บางตอนมีสำนวนไทยเราจะ จะขอยกตัวอย่างตอนหนึ่งดังนี้

"แม่เอ๋ยกุมารจะมีบุญชูไคสร้างสม เกยไคร่วมภริยามาแก่ชาติก่อน
เทพเจ้าสังหรณ์ไคชักพา พ่อเอ๋ยสาวไครียาไคยากแสน เสงเมี่ยมัวเหมือนตัวแหวนประดับ
พลอย สุขอรามงานคังจะย้อยระยับตา"

บทผู้ขวัญ

บทผู้ขวัญ หรือ บางแห่งเรียกว่า บทผู้ขวัญ บทผู้ทรขวัญ บทเรียกขวัญ หรือ บทอองขวัญ (บทร้องขวัญ) เป็นมรดกพจน์ที่มีความสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งของพิธีทำขวัญคู่บ่าวสาว ดังไคกล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า การผู้ขวัญ เป็นพิธีกรรมที่แตกต่างเป็นถนนละประเภทกับ การเช่นผี กังนั้นที่ไคที่จักให้มีพิธีเช่นผีที่นั้นจะไม่มีพิธีผู้ขวัญ เพราะเป็นพิธีของคนต่างกลุ่มกับ บทผู้ขวัญจึงมีความแตกต่างกับ บทเช่นผี

การศึกษาวิเคราะห์บทสุภาษิต

๑. เนื้อหาสาระของบทสุภาษิต

การสุภาษิต มีพิธีกรรมที่กระทำต่อเนื่องกัน ๒ อย่างคือ การเรียกขวัญ และการผูกข้อมือสุภาษิต ดังนั้นในที่นี้จะไต่แยกกล่าวเป็นสองตอน

๑.๑ เนื้อหาสาระของคำเรียกขวัญ

คำเรียกขวัญ ที่ใช้กันในจังหวัดสุพรรณบุรีล้วนแต่รจนาไว้เป็นภาษาอีสาน ผู้ศึกษายังไม่เคยพบคำเรียกขวัญที่เป็นภาษาล้านนา ในคำเรียกขวัญมีเนื้อหาสาระที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑) กล่าวถึงวันพฤหัสบดี เป็นวันมงคลที่บุคคลสำคัญในชาติยกได้ครองคู่กัน เช่น เจ้าเงาะกับนางรจนา เจ้าสร้อยศรีทศกับนางเทพไกรสร^๑ เป็นต้น นักปราชญ์เรียกวันเช่นนี้ว่า วันหัวเรียงหมอน จึงเหมาะที่จะจัดงานมงคลแต่งงานกัน

๒) กล่าวถึงเหตุที่จะไต่มาเป็นสาวปริยยากันในชาตินี้ เพราะเคยได้บุญเพสันนิวาสน์มาแต่ชาติปางก่อนประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเป็นเพราะได้เอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชาตินี้

๓) กล่าวคำเสาะเคราะห์ให้คู่บ่าวสาวปราศจากเคราะห์ร้ายทั้งปวง สิ้นทุกข์ สิ้นโศก ประสบแต่ความสุข

๔) กล่าวคำอัญเชิญขวัญ ซึ่งอาจจะหลบหนีหายไประหว่าง ขอให้กลับเข้าสู่ร่างตามเดิมทั้ง ๓๒ ขวัญ และขอเชิญรับเครื่องเซ่นสังเวยสุภาษิตด้วย

๕) กล่าวคำสั่งสอน ให้คู่บ่าวสาวเข้าใจวิธีการปฏิบัติตนเพื่อทำให้ชีวิตครอบครัวราบรื่น

๖) กล่าวอวยพรให้แก่คู่บ่าวสาว

---

^๑ คือเจ้าชายสรรพสิทธิกับเจ้าหญิงเกสร ในสรรพสิทธิชาดก

๑.๒ เนื้อหาของสาระของคำผูกมือ

คำผูกมือมีคชัญของชาวจังหวัดสุพรรณบุรี มีสาระสำคัญทอสรุปได้ดังนี้

๑) ผู้ผูกมือซ้ายมิให้ขวัญหนีไปจากร่าง ขอให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บนานา และขอให้อายุมันขวัญยืน

๒) ผู้ผูกมือขวาขอให้เป็นมิ่งมงคล เป็นภูมิคุ้มครองป้องกันดวงภัยอันตราย ทั้งปาง

๓) ผู้ผูกทั้งสองมือขอให้ได้ทรัพย์เงินทอง ได้เป็นใหญ่เป็นโต มีผู้อุปถัมภ์ คำพูดไม่ว่าจะไปทางไหน นอกหลับใ้ได้เงินหมื่น นอกตื่นขอให้ได้เงินแสน มีเจ้าทาสบริวารและผู้คนมาออกแถม

๔) ขอให้ได้รับพุทธพรทั้งประการคือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ

๒. การสะท้อนสภาพชีวิตของคนไทยสมัยก่อน๒.๑ ด้านคตินิยมในการครองชีวิต

ในบทผูกขวัญของชาวสุพรรณบุรี แสดงคตินิยมในการครองเรือนหลายประการ เช่น

๑) การวางตัวของเขยใหม่ ต้องเป็นไปอย่างสำรวมทั้งคำพูดและกิริยาท่าทาง ถึงคำสอนตอนหนึ่งว่า

"เจ้าเป็นเขยได้เจ้าทำใจกว้าง อย่าได้กล่าวอ้างสรรพสิ่งอันใด ได้
โก้ให้เจ้าว่าโซ ไล่หมาให้เจ้าว่าเช่ ไ้กล่าวยให้เจ้าว่าชื้อ เจ้าอย่าถือเตะเท้าชุกชุก
ต่อหน้าเจ้าโคตร อย่าปากโทศสรรพสิ่งอันใด"

๒) การเป็นลูกสะใภ้ต้องพยายามเข้ากับแม่ผัวให้ได้ เช่น "เจ้าเป็นลูก
สะใภ้ให้เจ้าอีกแม่ผัว"

๓) การรู้จักญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายสามีและภรรยา จะให้วางตนให้ถูกต้อง เข้ากันได้ไม่เกิดการเขม่นกันขึ้น มีคำสอนว่า

"เขื่อนหลังค้ำเนินแมนเขื่อนน่าว ชายคาสูงหลังใหญ่กระทอกไต้บ้านลม หลังกลมเนินแมนเขื่อนพอ เกยชานค่อหลังสูงแมนเขื่อนสูงและเขื่อนป่า... ไถ่กินจันให้ เจ้าส่งเขื่อนน่าว ไถ่กินปลาให้เจ้าส่งเขื่อนยา"

๔) การรักเกี่ยวใจเกี่ยว มีคำสอนว่า "ตาเบื่องซ้ายเจ้าอย่าเหลียวดูชาย ตาเบื่องขวาอย่าไถ่แลหาฐู"

"ขวัญผิวให้เจ้ามาชมเวียทหน้า เถิงยามทำให้เจ้าเข้านอนนอน หัวเฉียงนอนให้เจ้าฮักฮ่อ ให้เจ้าตั้งหน้าค่อกระทำแต่ความดี"

๕) ภรรยาควรปรนนิบัติสามี เช่น

"เถิงยามแสงให้หาษาข้าว เถิงยามเช้าให้เจ้าแต่งพางายอย่าไถ่นอน หลับหลายตื่นสายผิดฮืด ให้เจ้าจับหมากไถ่ประสงค์แต่งพางาย"

๒.๒ ค่านิยมในการดำเนินชีวิตทั่ว ๆ ไป ให้ความรู้ดังนี้

๑) การถือศีลอันเป็นมงคลและอัมมงคล

การจะทำงานมงคล เช่น ผู้ช่วยบ่าวสาวต้องหันหน้าไปทางทิศที่เป็น มงคล (หัวใจเป็น) ห้ามหันหน้าไปทางทิศหลาวเหล็กเพราะจะเป็นอัมมงคล

๒) อุประการในการทำพิธีขวัญ มีพรรณนาอยู่ในบทขวัญทำให้ทราบว่าทำอะไรบ้าง เช่น จันโตก บายศรี กายขวัญ แหมม อาหารขวัญ (ข้าวและไข่) ขนم ผลไม้ต่าง ๆ หมากพลู และคอกไม้ เป็นต้น

๓) การนับถือผีสางเทวคา และการมีศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา จะเห็นได้จากบทนมมนเทวคาและการขอพรจากพระรัตนตรัย

๔) ความนิยมทำบุญสุนทรทาน จะเห็นได้จากคำสั่งสอนในปฐมบาวสาวปฏิบัติที่
"เจิมปีเดือนชนวนธวัชวัน ๓ - ๘ ทำ ให้เจ้าอยู่จำศีล วัน ๑๔ - ๑๕
ทำให้เจียนดีที่กบฏกร อย่าให้ขาดทานเสีย"

เรื่องนี้ว่า

๕) ความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ เป็นนิสัยของคนไทยโดยทั่วไป มีคำสอนเกี่ยวกับ
"ให้เจ้าทั้งกำสอนทายายแก่แม่ ใจแผ่กว้างพื้นของวงษา"

และอีกตอนหนึ่งว่า

"เหล่าไหน้อยให้เจ้ายายเฒ่า เหล่าไหนใหญ่ให้เจ้ายายขุน"

๒.๓) ค่านิยมที่สะท้อนจากบทสุชาวัช

คำถวายพรในบทสุชาวัชสะท้อนให้เห็นค่านิยมของคนสมัยก่อนหลายประการ

ที่สำคัญ เช่น

๑) ค่านิยมในจุดมพิชชระชัยของพระพุทธรเจ้า จะเห็นได้จากการอ้างเอาพุทธร
ถึงกล่าวมาขอบใจแก่ปฐมบาวสาว ซึ่งมีอยู่หลายตอนทั้งในคำเรียกขวัญและคำผูกข้อมื่อ

๒) ค่านิยมในการครองคู่ คนไทยไม่นิยมการหย่าร้างและการแต่งงานใหม่

๓) ค่านิยมในการมีลูกหลายคน คนไทยสมัยก่อนนิยมมีลูกมาก เพราะไม่ถ้อย
ประสพปัญหาในการเลี้ยงดูเหมือนสมัยนี้ จึงมักจะนิยมถวายพรใหญ่แต่งงานมีลูกสาวลูกชายหลายคน
และมีกนิยมลูกชายมากกว่าลูกหญิง

๔) ค่านิยมในการบำเพ็ญกุศล คนไทยถือว่าการบำเพ็ญกุศลจะนำความสุข
มาให้ทั้งในชาติปัจจุบันและชาติหน้า จึงนิยมตั้งสอนให้ลูกหลานเป็นกนิบุญ และมีนงในศาสนา

๒.๘ ด้านความเชื่อต่าง ๆ ของคนไทยสมัยก่อน

๑) ความเชื่อในเรื่องขวัญ เช่น ขวัญมักออกไปจากร่างไปเพลิกเพลินอยู่ในที่ต่าง ๆ ขวัญมีประจำวัยต่าง ๆ ในร่างกาย ๓๒ ขวัญ ถ้าขวัญอยู่ประจำร่างจะทำให้สวัสดิ์มีชัย เป็นต้น

๒) ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยาม เมื่อจะทำการมงคลจะต้องมีการดูตำราเพื่อให้ได้วันอันเป็นมงคลอย่างแท้จริง

๓) ความเชื่อในเรื่องดวงสมพงศ์ คู่บ่าวสาวที่ควรจะได้แต่งงานกันนั้น บิดามารดาจะต้องดูดวงว่าสมพงศ์กันหรือไม่ ถ้าสมพงศ์กันจริงจะยินยอมให้พิธีแต่งงานเกิดขึ้น

๓. การใช้ภาษาในบทสวด

๓.๑ การใช้ถ้อยคำ

บทสวดในจังหวัดสุพรรณบุรีล้วนแต่ใช้ถ้อยคำเป็นภาษาถิ่นอีสาน ทั้งนี้เพราะผู้ประกอบพิธีผู้สวด เป็นคนเชื้อสายอีสานและสาวที่อพยพมาอยู่ในสุพรรณบุรี ตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

๓.๒ สัมพันธภาพของเนื้อความ

เนื้อความในบทสวดสับสน วกวน ไม่เป็นระเบียบ เข้าใจว่าต้นตอเดิมคงจะได้มาจากการคันถ์ ๆ ในพิธีผู้สวด แล้วจกจำใช้ถ้อย ๆ กันมาโดยมิได้มีการปรับปรุง

๓.๓ ฉันทลักษณ์

เรียบเรียงเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยโบราณและร้อยยาวมีสัมผัสต่อเนื่องกัน จำนวนคำในแต่ละวรรคไม่แน่นอน มีตั้งแต่ ๘ คำ จนกระทั่งถึง ๑๒ คำ บางตอนมีการใช้จำนวนโวหารที่เพราะพริ้ง เช่น

"ลูกแก้วก็ยังประสงค์ ผูกวงศาคานายเบื้องปู่ เจ้าผู้แล้วตกแต่งปูนแปลง
แพ่งคำฮักลูกแก้ว ปูนแล้วจึงยอมมา มีสิ่งหมากอันมหาทอมหวงเฮ้า เกรืองรับเจ้าเหลือหลาย
ทั้งตายายพ่อแม่ เข่าแก่แรมสาวบ่าวนางฮาม มาช่วยยอพาขวัญเบื่องชาวปู่ลี้ลาย มาช่วย
ยอพาขวัญเบื่องชายเจ้าพ่อลี้ลาน"

บทสรุปผลการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษา

บทสรุปผลการศึกษา

๑. เปรียบเทียบประเพณี "การเซ่นผี" กับ "การสู่ขวัญ"

การเซ่นผี และ การสู่ขวัญ ในจังหวัดสุพรรณบุรีมีความคล้ายคลึงกัน และมีความแตกต่างกัน พอสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

หัวข้อเปรียบเทียบ	การเซ่นผี	การสู่ขวัญ
๑. ผู้ปฏิบัติ	คนไทยทั่ว ๆ ไป	คนไทยจากภาคอีสานและคนเชื้อสายลาวที่อพยพมาอยู่ในไทย
๒. จุดมุ่งหมาย	๑. เพื่อการระงับบรรพบุรุษ ๒. เพื่อสักการะดวงวิญญาณนาคที่ทรงมหิทธิคุณภาพ ๓. เพื่อขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่าไน้ให้แก่มารดา ๔. เพื่อสั่งสอนบุตรสาวให้รู้จักวิธีทำการครองเรือน ๕. เพื่อให้บุตรสาวเห็นความสำคัญของการแต่งงาน	๑. เพื่อแสดงความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พึ่งดวง ๒. เพื่อเรียกขวัญให้กลับมาเข้าสู่ร่างกายเดิม จะได้รับรู้พิธีกรรมที่จักขึ้น ๓. เพื่อขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้แก่มารดา ๔. เพื่อสั่งสอนบุตรสาวให้รู้จักวิธีทำการครองเรือน ๕. เพื่อให้บุตรสาวเห็นความสำคัญของการแต่งงาน

หัวข้อเปรียบเทียบ	การเพิ่มขึ้น	การลดลง
๓. อุปกรณ์ประกอบพิธี	<p>ที่สำคัญคือ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. บายศรีปากชาม (ไม้ใช้ก็ได้) ๒. เครื่องกระษามวชสังเว ๓. อุปกรณ์ทำน้ำมนต์ ๔. อุปกรณ์สำหรับเสีียงท่าย เช่น เทียน ชันข้าวเปลือก หินลับมีดโกน ๕. กำมูชากรู 	<p>ที่สำคัญคือ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. บายศรีปากชาม (ต้องมี) ๒. อาหารขวัญ เช่น ไข่ ข้าว กลวย ขนม ผลไม้ต่าง ๆ ๓. กำมูชากรู ๔. อุปกรณ์เสีียงท่ายเทียน (อาจไม่มีใช้) ๕. กำมูชากรู ๖. อุปกรณ์เวียนเทียน (อาจไม่มีใช้)
๔. ผู้ประกอบพิธี	<p>พิธีกร หมอขวัญ หรือ หมอหมอ (แล้วแต่จะเรียก)</p>	<p>หมอขวัญ</p>
๕. ขั้นตอนของพิธี	<p>เฉพาะที่สำคัญมีดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. ชุมนุมเทวคาและนโย หรือ นโยแล้วชุมนุมเทวคา ๒. การตั้งสอน ๓. การอำนวยการและพรม น้ำมนต์ ๔. การนำอาหารไปเหนย ๕. การเสีียงอาหารบนถาดในงาน 	<p>เฉพาะที่สำคัญมีดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. การอัญเชิญขวัญ ๒. การตั้งสอน ๓. การผูกข้อมือ ๔. การอำนวยการ ๕. การเวียนเทียนโดยดัดกันให้ดูยาวสาว ๖. การเสีียงอาหารบนถาดในงาน
๖. ภาษาที่ใช้	<p>๑. ภาษาร้อยกรองจำพวกกร่ายโบราณ</p>	<p>๑. ภาษาร้อยกรองจำพวกกร่ายโบราณ</p>

หัวข้อเปรียบเทียบ	การเริ่ม	การสู่ขวัญ
๓. ทิศนะของประชาชน	๒. ใช้ภาษากลาง ๓. ชัยร้องทำนองเฉพาะต่างๆ เช่น ทำนองแห่ ๔. มีภาษาบาลีปนอยู่บ้าง ๑. ใช้ความนิยมไม่มาก ที่ยังคงทำอยู่ก็จะพยายามทำอย่างรวบรัด ๒. คิดว่าทำให้เสียเวลาและไม่เกิดประโยชน์คุ้มค่า	๒. ใช้ภาษาอีสาน ๓. ชัยร้องทำนองเฉพาะมีลักษณะเฉพาะตัวไม่เหมือนแห่ ๔. มีภาษาบาลีปนอยู่บ้าง ๑. ใช้ความนิยมไปมาก ที่ยังคงทำอยู่ก็จะพยายามทำอย่างรวบรัด ๒. คิดว่าทำให้เสียเวลาและไม่เกิดประโยชน์คุ้มค่า

ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์ประเพณีการทำขวัญแต่งงาน

๑. แยกแยะคุณค่าของประเพณีการทำขวัญแต่งงานให้ประชาชนทั่วไปได้ทราบ โดยเฉพาะนักเรียน นักศึกษา
๒. ปรับปรุงเนื้อหาในการทำขวัญให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตของประชาชนในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ในทางนำเอาไปใช้ในวิถีจริง
๓. จัดอบรมฝึกฝนพิธีกรหรือขอขวัญให้เข้าใจประยุกต์วิธีการต่าง ๆ ให้ทันสมัย
๔. หน่วยงานหรือสมาคมต่าง ๆ ที่จัดอบรม ควรชี้ให้เห็นคุณค่าของงานอย่างใดอย่างหนึ่งมาใช้โดยปรับปรุงให้ใช้ได้จริง
๕. ศูนย์วัฒนธรรมของจังหวัดต่าง ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมประเพณีการทำขวัญแต่งงาน

เช่น สหัชชีประเพณี ปีกอบบรมพิธีกร จัดประกวดบทผู้ขวัญและบทเช่นผี เป็นต้น ตลอดจนกระทั่ง อาจจะเป็นเจ้าภาพจัดสมรสโดยมีการประกอบพิธีทำขวัญบ่าวสาวรวมอยู่ด้วย

๖. ควรให้นักเรียนนักศึกษาได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับประเพณีนี้อย่างกว้างขวาง
๗. เก็บรวบรวมบทผู้ขวัญ บทเช่นผี เอาไว้เป็นแนวทางในการพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัยต่อไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยประเพณีเกี่ยวกับ "ขวัญ"

เรื่องที่จะควรจะได้ศึกษาเกี่ยวกับ "ขวัญ" ให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งแล้วนำออกเผยแพร่เพื่อความรู้ความเข้าใจของอนุชนต่อไป มีหลายประการที่สำคัญคือ

๑. ประเพณีเกี่ยวกับขวัญของชาติอื่น เปรียบเทียบกับของไทย
๒. ประเพณีการทำขวัญต่าง ๆ ของไทย
๓. ศึกษาเปรียบเทียบประเพณีเกี่ยวกับขวัญของคนไทยภาคต่าง ๆ
๔. ศึกษาทัศนคติของประชาชนเกี่ยวกับประเพณีทำขวัญแต่งงาน เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ให้คงอยู่ตลอดไป

מחזוריות

บรรณานุกรม

จันทร์ ไพจิตร ประมวลพิธีมงคลของไทย วัฒนาพานิช ๒๔๙๓, ๘๘๖ หน้า.

จารุบุตร เรื่องสุวรรณของก้ออีสาน กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา ม.ป.ป., ๓๘๘ หน้า.

เฉลิม ชัยปฐมพงศ์ และคณะ ประวัติศาสตร์สังคมไทย เสถียรไทย ๒๕๒๐, ๖๓๓ หน้า.

ศึกษาศาสตร์ในประเทศไทย ม.ป.ท., ม.ป.ป., จำนวนหน้าไม่ทราบ.

ปรมาณูฉัตรโนเรศ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ พระปฐมสมโพธิกถา กรมการศาสนา ๒๕๐๘, ๕๖๒ หน้า.

ประคอง นิรมานเทวีพันธ์ ตำนานไทยคดี ศูนย์หนังสือเชียงใหม่ ๒๕๒๑, ๒๓๓ หน้า.

ประชุมเวียงชัย พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานศพนายจอกคำเต็ม ๒๐ เมษายน ๒๕๒๓
โรงเรียนมหาวชิราวุธราชมงคล ๒๕๒๓, ๑๐๖ หน้า.

ปิ่น มุกกันท์ ประมวลพิธีศาสนา คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๓๓๘ หน้า.

ศิลาจารึกและแหล่งต่าง ๆ เชียงเขื่อนจงเจริญ ๒๕๑๒, ๑๕๖ หน้า.

พิสิฐวิรัชคุณ, พระครู คำสุกชัยต่าง ๆ ของเก่า สำนักภาควิชาอีสาน โรงเรียนพระบูรพาภิบาล ๒๕๐๖, ๘๐ หน้า.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ พุทธเจ้าเอกทัศ ศิลปวัฒนธรรม ๒๕๑๓, ๑๐๕ หน้า.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ รามาธิบดี ศิลปวัฒนธรรม ๒๕๑๕, ๑๐๓๓ หน้า.

พุทธศัมภ์ กิตติคุณ, หม่อมเจ้าหญิง พิริยธรรมา เกษมบรรณกิจ ๒๕๐๘, ๖๘ หน้า.

ปิติโย จิตต์ธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เลิศวิชาบ้านฉาง ๑๒ ม.ป.ท., ม.ป.ป., ๕๓ หน้า.

ภิญโญ สาร การบริหารงานบุคคล วัฒนาพานิช ๒๕๑๗, ๕๘๗ หน้า.

มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๓ กัณฑ์ ศีกนารัตน์พาดิษฐ์ ๒๕๑๑, ๔๑๘ หน้า.

มหาสารคาม, วิทยาลัยครู วัฒนธรรมประเพณีศิลปะวรรณคดีสุภาพ วิทยาลัยครูมหาสารคาม
๒๕๒๑, ๑๐๘ หน้า.

มานิต มานิตเจริญ พจนานุกรมไทย เอกกมลปกรณ์ ๒๕๑๔, ๑๕๘๖ หน้า.

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น ๒๕๑๕, ๑๐๕๓ หน้า.

ราชบัณฑิตยสถาน สารานุกรมไทย เล่ม ๓ โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ๒๕๐๒, ๑๕๒๒ หน้า.

ลลิตพระลอ ครูสถาปนากราว ๒๕๑๕, ๑๕๐ หน้า.

วิจิตรวาทการ, หลวง ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ เสริมวิทยบรรณาการ ๒๕๐๗, ๓๐๒ หน้า.

ศรบุรุษ ป.(นามแฝง) ประมวลคำราชาศัพท์กรมมรดก จำเริญศึกษา ม.ป.ป., จำนวนหน้าไม่ครบ.

ศิลปากร, กรม ลัทธิธรรมเนียบต่าง ๆ พิมพ์เมื่ออนุสรณ์ในงานสถาปนากิจศพ นายชวาท
เจิงกลิ่นจันทร์ ๒๕๐๔, ๖๘ หน้า.

ศิลปากร, กรม ลัทธิธรรมเนียบต่าง ๆ เล่ม ๑ บรรณาการ ๒๕๑๕, ๑๕๘ หน้า.

สงวน ไรศสุวรรณ์ ประเทศไทยภาคเหนือ โอเคียนส์โตร ๒๕๑๒, ๓๘๗ หน้า.

สงวน ไรศสุวรรณ์ ประเพณีอันมาไทยและพิธีกรรมต่าง ๆ เทนานเตจา (นามแฝง)
ประเพ็ญวิทยา ๒๕๑๔, ๓๘๔ หน้า.

สถาบันภาษาศาสตร์ พจนานุกรมฉบับหลวง ประจักษ์การพิมพ์ ม.ป.ป., ๑๖๐๐ หน้า.

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ประเพณีทางชาติและเรื่องน่ารู้ แพร่พิทยา ๒๕๐๘, ๕๔๔ หน้า.

สำเร็จ สัมพันธ์วาทณ์ ตำนานจัตเรนลับ รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์ ๒๕๑๒, ๒๕๑๖ หน้า.

- สุนทรโวหาร, พระ พระอภัยมณี กิจปาบบรรณาการ ๒๕๑๕, ๑๓๐๑ หน้า.
- สุภักดิ์รักษา (นามแฝง) กฤษณาสนั่น ทอสมุคกลาง ๘ ๒๕๒๑, ๓๕๑ หน้า.
- แสงโสม กฤษณามระ พิธีโบราณ พิมพ์ในงานพระราชเพลิงศพศาสตราจารย์อุปการคุณเอกราช
กฤษณามระ โรงพิมพ์สุรสภา ๒๕๑๖, ๘๘ หน้า.
- แสง แก้วเหล็ก, พ.ศ.ท. พิธีแต่งงานและการครองเรือน แพร์การบาง ๒๕๐๘, ๒๑๓ หน้า.
- อนุมานราชชน, พระยา การศึกษาเรื่องประเทศไทย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) ราชบัณฑิตย-
สถาน ๒๕๑๘, ๑๕๕ หน้า.
- อนุมานราชชน, พระยา ประเทศไทยเล็กเล็ก เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย ม.ป.ป., ๒๕๕ หน้า.
- อนุมานราชชน, พระยา ประเทศไทยเกี่ยวกับชีวิตการปลูกเรือนแต่งงาน เสฐียรโกเศศ (นามแฝง)
สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๘, ๓๒๓ หน้า.
- อนุมานราชชน, พระยา ประเทศไทยเรื่องการแต่งงานบ่าวสาวของไทย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง)
กองวัฒนธรรม กรมศาสนา ม.ป.ป., ๑๖๓ หน้า.
- อนุมานราชชน, พระยา ขวัญและประเพณีการทำขวัญ เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) ก้าวหน้า
๒๕๐๖, ๑๘๘ หน้า.
- อนุมานราชชน, พระยา การศึกษาศิลปะและประเพณี เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) บรรณาการ
๒๕๑๗, ๓๘๐ หน้า.
- อนุมานราชชน, พระยา วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) ก้าวหน้า
๒๕๐๖, ๓๕๘ หน้า.
- อาภา ภมรมุตร จิตวิทยาในการปกครอง นฤงคึกษา ๒๕๑๖, ๘๕๘ หน้า.
- อุทัย สุนทรสาร สารานุกรมไทย เล่ม ๒ บำรุงบุญดกิจ ๒๕๑๖, ๘๐๐ หน้า.

ภาคผนวก

ทำขวัญบ่าวสาว *

ที่นี้จะว่าควยขันหมากมาถึงสถาน

(คำหรับเจ้าบ่าว)

วันขันหมากมาถึงสถาน นายประจักษ์กล่าวสารถามท่านเจ้าแก้วให้นำมาว่า ท่าน
สองสมประชุมคนอยู่มากหน้ามาทั้งนี้ท่านจะมีกิจสิ่งไร เจ้าแก้วว่าเราจะใคร่มาทำการวิ-
วาหะ ภูมาระกับกุมารีตามประเวณีมงคลการ เจ้าแก้วจึงได้กล่าวสารถามนายประจักษ์
ผู้เฝ้า ข้าแต่ผู้เฝ้ามาขวางหน้า ท่านกับนางกุมารีที่คอยถ้านั้นเป็นอะไรกัน นายประจักษ์
รู้สึกบอกกล่าวว่าเป็นคนเฝ้าผู้เฝ้าประจักษ์คอยการ ผู้เฝ้าจึงกล่าวสารถามได้ว่าใครตั้ง
ให้เช่นนายประจักษ์ เราอยากจะรู้แจ้งประจักษ์ นายประจักษ์ได้ฟังรัก ไม่เยื้องยกบอก
ทั้งสี่ว่าพระอินทร์และพระพรหม ท่านมาภิรมย์อยู่สถาน ตั้งฉันทให้เพนพนักงานสำหรับ
คอยผู้เฝ้าประจักษ์ เจ้าแก้วถามต่อไปว่าเราอยากรู้ชื่อท่าน นายประจักษ์จึงตอบไป ฉันทชื่อ
นงะวิไลยเจ้าคะ ก็คนข้างซ้ายเจ้าจะชื่อไรฉันทยังไม่แจ้ง นายประจักษ์ว่าฉันทคักแปลง
ตั้งชื่อไว้มีสำหรับ มีชื่อว่าคงแก่ทรพัย คอยกำกับทางเหนือใต้ ใครจะเข้าไปในสถาน
แล้วนายทวารจึงถามไป เจ้าแก้วมีชื่อไรเจ้าข้า ออฉันทหรือจาจะแจ้งการ ฉันทชื่อว่า
โหรทวารท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ ให้มาวิวาหะภูมาระกุมารี ตามเหตุผลอันนี้ก็เป็นการมง
คลเหลือหลาย เชนทองก็มากมายเวลานี้ท่านระวังนำที่ประจักษ์ใหญ่ พระภูมิของท่านชื่อไร
เชิญบอกเถิดเจ้าคะ นายประจักษ์ตอบว่านี้และจาพระภูมิที่ท่านอยู่รักษาชื่อว่าไชยมงคล นาย
ประจักษ์ถามเหตุผลเป็นอันมาก ว่าพระภูมิขันหมากของท่านมีชื่อไร เจ้าแก้วตอบไปตาม
นิยมชื่อว่าสธรรมอุดมเจ้าคะ อันสุสาหะประกอบารพร้อมไปด้วยศฤงฆารทั้งหลาย เคือน

* พิธีตามต้นฉบับของเก่า ซึ่งชำรุดไม่ทราบชื่อหนังสือและรายละเอียดเกี่ยวกับการพิมพ์

หกชั้นคำหนึ่งวันสุข เป็นวันหรืออยู่สบาย เป็นฤกษ์สายฟ้าชั้นฉายอัศจรรย์ไม่มีท่า ฉันจึงพากันมาสโมสร นายประจักษ์จึงวอนถามว่า ท่านพากันมาวันนั้นจะเป็นทองแผ่นเดียวกับทุกคน ฉันขอลาภขอมลขอพรเบื้องหน้าให้ดาวจรเจริญนาน เจ้าแกจึงกล่าวสารตอบว่าท่านซึ่งพูดจาดีน่อน คนเกี่ยวข้องพรเป็นหลายอย่าง สิ่งนั้นบ้างสิ่งนั้นบ้างเหลือที่จะพรรณานายประจักษ์ตอบว่าพรสวัสดิ์ เชิญให้กับท่านที่บนเรือนลากันกล่นเกลื่อนฉันจะเอา เจ้าแกว่าจะให้เจ้าให้สมดังเจตนา สัพพัญญู ธาตุภาเจนพุทธชวงน ไหม้คงไปค่วยเงินทองทรัพย์สินสิ่งของใหม่มากมาย ความเจ็บป่วยโรคความไข้ให้เสื่อมสูญ บริบูรณ์ด้วยยศศักดิ์ ทั้งสองร่วมรักจนวันตาย จะยังเท่ากันตายไปแห่งใด ให้เหยียบไปที่มุมเงินทอง เงินก่ายกองทองเหลือล้น มีค่าคนโคกระบือคังเศรษฐีขึ้นมาแต่ก่อนถึงทุกชั่วรุ่นก็ให้มีคนช่วย ชาวกรุงส่งส่วยเป็นอัคราให้มีคนใช้ไถนา วันหนึ่งไม่น้อยหลายร้อยคน ข้าไทยเกลื่อนกล่นชมสมภาร จนที่สุดบุตรหลานของท่านจะมีสืบไป อายุท่านจงโคจรร้อยปีเป็นเศรษฐีเหลือล้น ไร่นาค่าคนก็นับพัน สรรพสิ่งทั้งนั้นก็มากมายความศรัทธาก่ออย่างสูงทุกเวลา ให้ได้มีมหาชาติถึงปรารถนา จนชั่วท่านบัลลีย์ ส่วนข้าวาก็ให้มาจากเหนือ ส่วยเกลือให้มาแต่ได้ ให้ได้กำไรอย่างรุ่งเรือง นึกเงินก็ให้ได้เงิน นึกทองก็ได้ทองอย่าบอกพรองทุกเวลา ผู้เปิดขันหมากถามว่าท่านพวักมาเป็นอันมากมาย ใครเป็นนายขันหมากเจ้ากล่าวเป็นคำบุราณว่า ให้ผู้เปิดขันหมากกว่าเป็นเคารพ นะโม 3 จบตามโบราณ แล้วสวดศักร์ในสถานอีกสามครั้ง กังว่าไคว่ไคว่ สิริขิติมะติเตโชไชยะ ตัวฉันหรือจะขออะภัยหญิงชายที่ไคว่มาพร้อมหน้าบรรดาที่มาเป็นมงคล ฉันขอถามความแต่ต้น เพื่อเป็นประณมเหตุไสยเพททางโบราณ ที่เจ้างานยังสงสัยหุนแลสินใส่ไว้แต่เดิมมาเมื่อจะยกตราจากสถานฤกษ์เวลาการ ชั้นฉายขันหมากทั้งหลายรวมเท่าไร เชิญบอกไปให้ถูกต้องตามกระบวนประเพณี

เพราะแบบโบราณมีแต่ก่อนมาศรี ๆ วันนี้เป็นวันที่สลายล ยิงยอกมวงกลพระยารวันเอิกเกริกเอกรัตน์ชั้นจักรพรรตรา พร้อมคณาญาติาแลเจ้าแก ปฤกษ์กันแล้วแนลันมลทิน

ฉันเห็นที่สิ้นคามศำวรา หนึ่งเมื่อยাত্রาจากสถาน ไถ่ฤกษ์เวลาการห้าชั้นฉาย ใต้เมื่อ
ตากับยายมีกายกอง ปลูกกล้วยเป็นทองธรรมชาติเป็นบุญโกฎีสาส์ทั้งสอง เก็บคอกไม้
ร่วมคันบุญธรรม กุศลเลิศล้ำเป็นนักหนา บิกรมารกาจะไค่ฟังญาคิกามาถึงสิ้นทั้งของ
จักแจจเงินทองขันหมากกันสืหาขันพอมมาถึง สิ้นสอกลีบทำสิ่งทูลหำซึ้ง พร้อมพรั่งตั้ง
เคียงแม่ขันทอง ขอเชิญท่านทั้งสองจงสมหวังคิฉิมขอฝากฝังเจ้าบ่าวไว้ แม่คิสิ่งคิใจจ
เร่งว่า ถ้าคิถึงสองคราให้คักคิเอน ถ้าคิถึงสามครั้งอย่าเซเซ็ชมนเสมีชนหนึ่งนุครใน
อุทร เมตคาคำช่วยสั่งสอนตามบัญญัติ ให้ท่านจงวัฒนาขันขันหน้าเทอญ ฯ

(ผู้เบิกขันหมากก็สรรเสริญ ตามความศิริมงคลแล้วประพรมน้ำมนต์ทันที)

เมื่อเสด็จมาครั้งนี้ *

นะโมข้าจะไขว่ ท่านผู้ใหญ่แตกออกมา คือ บิคารามารคาฎาทุกทั้งหลาย ปู่ ย่า
ตา ยาย ที่รักษามรรคาฎาทุกทั้งหลาย มีเรือนสุขสบาย คือ พ่อแม่เมื่อได้พึ่งกระแส
ธารองเจริญ ตามความสุขเจริญของลูกหลาน จงมาสู่สถานด้วยทันใด ทั้งสิ่งสูงอยู่หอ
ปลูกใหม่จงพร้อมกัน ที่อยู่ไกลมาไม่ทันย่อหน้าใจ วันนั้นก็เป็วันดี ท่านเศรษฐีเรือน
ให้มีลาภมาก เอาแก้วมาเกยเอาเขมาฝาก จะเอาขันหมากมายกให้ ส่วนที่ของทอง
มากเป็นเหลือหลาย มีส้มสุกลูกไม้ชนิดฝรั่งทั้งฝอยทอง เข้าเฝ้าเข้าพองกะละเม ของ
คิมี่แท่มากนักหนา เค้ารู้ว่าถึงาสารพรม ส้มไทยพลับจีนอินทผลัดำ มะพร้าวอ่อนอ้อย
ดำนั้นทุกเต็มอีกทั้งเหล้าเข้มหอมก้น ล้วนทุกสิ่งสรรพทุกสิ่งมีวันนั้นก็เป็วันดี จะแต่ง
กุมาระกุมารีเสด็จนี้ทั้งหลายบรรดาที่สิ่งสูงอยู่ในเคหา ทั้งแม่ขอที่รักษาทั้งปัญญาคึกา แลพี่น้อง
ที่เป็พวกพ้องเผ่าพันธ์ ขอเจริญมาพร้อมกันทั้งสอง ฝ่าย ให้อยู่ด้วยกันสุขสบายอย่าฉันทา
บรรดาที่มาด้วยกันทั้งนั้น อย่าเคียดเกลียดกัน อย่าได้ขบขันเช่นเขี้ยว จงมาเป็ทอง
แผ่นเดียวกันในวันนี้ ขอจงช่วยรักษากุมารกุมารีทั้งคู่ ให้อ้วนเมี่ยมอยู่สุขสบายขอเจริญ
เทวคาทั้งหลายเสด็จมา พระนเรศวรอยู่ชายองค์ พระนารายณ์อยู่ขวา พระภูมิเจ้าที่นาง
พระธรณีคงคา อินทร์พรหมยมนาจุโลกบาล ซึ่งสถิตย์สถานอยู่ทุกแห่งหล้า คนขรรพ์
และครุฑทนาคี ขออัญเชิญมาวันนั้นทั้งนั้น อีกทั้งองค์พระอานันทปุโรหิตเรื่อง เกษ ท่านยอม
แม่พระเกษประเสริฐลลิตี ทั้งเสื่อเมืองอันเรื่องฤทธิหิมา พระอาทิตย์จันทราพระอัง
การที่อยู่ขอบจักรวาลเหลี่ยมคี่ร์ ทั้งพระพุทศุคคีโสมนัสทั้งองค์พฤตีสพระศุกรเสาร แด
ล้วนเหล่าวงศ์เทเวศร์พระราหูและพระเกตุสนทั้งนั้น ขอเชิญเสด็จจงมาพร้อมกัน ช่วย
รักษาอวยไชยให้บุตรนคคา คุมโทษภัยกำจัดไซ้ สรรพโรคคาง ๆ เปนค่นว่าสพันศาล
ทรงสาระพัก อนึ่งข้าจะขอเชิญเทพเจ้าทั่วไพรัชเสด็จมา เทวคาและนี้สงทั้งนั้น

* พิมพ์ตามคณฉบับของเก่า ซึ่งชำรุดไม่ทราบชื่อหนังสือและรายละเอียดเกี่ยวกับการพิมพ์

จงมาช่วยคุ้มครองเองกันตั้งกำเหนิด ลูกที่ไม่คือยาไคมาเกิดขึ้นในครรภ์ เทศ ที่รู้จัก
จากสวรรค์เป็นลูกเต้า เมื่อมีครรภ์ข้าพเจ้าจะขอเส้นสังเวก มีไคละเลยให้ข้าไป
ชื่อคังอกไกแลจ้วฬาสันทั้งนั้น จันทน์ประคูนทั้งเสาเอกที่มีอยู่เป็นใหญ่ ทั้งหน้าคาง
แลนางไม้บนเรือนใหญ่ ด้วเมียจะอาศัยให้มาสุขก่าจกทุกข์สำราญใจ ประหนึ่งว่ารม
ไทรแลโพธิ์ทองพอนึกแกวก็ให้แกวกอง จะนิกทองขอให้ไคทองให้ไคลมา เนื่องนอง
เหมือนน้ำในทองพระมหาสมุทร ทำไว้ไคหาไว้คง ปลงจิตจำนง คังความปราถนา
ให้สุขา ๆ ไปค้วยลาโภ อายุ วรรณ สุขี พล

(ราชพงษพงษ 3 จบ)

ข้าพเจ้าขอประสิทธิ์ประสาทสถาพร ค้วยมาบังตั้งสนทั้งสองราตามแบบโบราณ
มาแต่ก่อนมี ย่อมเป็นประเพณีเคเคิมมา แม่เอ๋ยกุมารีจะมีคู้คือบุญชูไคสร้างสม เคย
ไคร่วมภริยามาแต่ชาติก่อน เทพเจ้าสังหรัไคชักพา พ่อเอ๋ยสามีภริยานี้ยากแสน สอง
เมียด้วเหมือนหัวแหวนประดับพลอย สุขอร่ามงามดังชะย้อยระยับตา สนไว้เป็นคำ
โบราณโบราณเมื่อเข้าหอคำสุภาสติดคักคอกันสืบมา เจ้าจงรู้คุณบิตรมารคาที่ปกเษ คือ คุณ
มารคาเสีร้งถึงสืบสอง ค้วยเจ้าจะอยู่เป็นคู่ครองกันนานนิก อันสามีเป็นที่รักยิ่งกว่าคน
จงระมัดระวังตนจะลิมหลงเมื่อเวลาคาลงจะเข้าอน เจริญพระพุทธรมณคเสียกอนจะไค
กันราคิตน กราบเท้าด้วเสียสามหนจึงไสยาศน์เป็นนินทรอย่าให้ชากสักเวลา หาฐป
เทียนบูชาทั้งคอกไม้ จักประเสีร้งเกิดสง่ายิ่ง ทั้งหญิงชายน่องมาสุข เจ้าจะพลพิพัฒน์ก่า
จกทุกข์ภัยทั้งสิ้น แล้วจงหมั่นรับศีลตามกำหนด ทุกวันอุโบสถอย่าชากสาย เจ้าอย่าอน
คีนสายเสียราครี แต่พอรุ่งแสงพระสุริยสีงลีลาคอกจกแจเงตงอังกาสไสบาศร์สงมิ
อุสาห์ทำอย่างนั้นจงนินทร ให้เจ้าทั้งสองครองกันเป็นยาวนาน จิตตาโรธมมาคินว่าพระ
พร 4 ประการ ของพระพุทธรองคัทรงประทานแต่กอนมา ขอให้เจ้าวัฒนาเจริญชนม์

ขอให้อายุเจ้าทั้ง 2 คนยืนร้อยปี ขอให้เป็นเศรษฐีมหาเศรษฐี ทั่วความมีสักถ้อยคอก
ทั้งพสาข่าครอกทั้งบ้าน อีกทั้งมีง้าคคขสารแลเรือแพ ให้ไหลหลังคังกระแสน้ำยาค
สาย ทั้งชาวเกลือเกลือหลายล้านอุคมอย่าให้มีหมองคองแคกลมจะเสียศรี ใจรัก
อัครคัยอย่าให้มีมาจัญ จงอยู่ครองกันสองคนจนมีบุตร ให้เป็นชายบริสุทธิ์เจริญยศ
หนึ่งบุญกัปรากฏสุคประเสริฐ เล่าเรียนธรรมล้ำเลิศจำได้หมด ให้เหมือนพระศรีมะ
โสดผู้ปรีชา ประพศิตตามโอวาทศาสนาของพระพุทธองค์ สำเร็จมโนรศคังประสงค์
ตามปรารถนา ขอให้ท่านทั้งสองราเกษมสุขความทุกข์อย่าได้พาด เจ้าจงเนาในสถาน
ให้เย็นปานรมโพธิ์ อายุ วนุโณ สุขี พลี คังพรชาพเจ้าไถ่กล่าวมานี้เถิด ฯ จบเส้น
นี้แต่เท่านั้น ฯ อนึ่งตามแบบอย่างโบราณก็มีมาให้ไว้เห็นคือผ้าขาวหนึ่งพับ ของเครื่อง
เส้นสำหรับที่จักไว้ มีหนูต้มขนเงินไต่กับห่อหมก ทั้งเหล้าเข้มชวคหนึ่งยกวางเรียงล้อม
อีกทั้งมะพร้าวอ่อนน้ำหอมคามาสำหรับ เต็มจำนวนถนแบบฉบับโบราณมา

จบของไขว้ผี ฯ

คราวนี้ให้แม่สอนลูก *

ว่าวันนี้สองเจ้าร้อยชั่งก็ต้องตาม พระราชบัญญัติในสยามมันมีว่า แม่ชายที่เกิดมาอายุ 21 ปี จะอุปสมบทหรือจะมีสิ่งภรรยา แม่แม่หญิงอายุกว่า 20 ปี ถึงจะมีสามีก็สมควร ไซ้แม่นี้เด็กกว่าลูกกอนห้าม แบบมีไหว้ต้องใช้ตามโบราณมา จะสอนเจ้าเป็นสุภามิตรกลอน ทานกัณฑ์มันผอนแต่ขียน้อย ทั้งสองเจ้าจงชลดเอาใจกัน คอยลดหย่อนผอนมันแต่พองาม ช่างไหนถึงช่างหนึ่งตามหย่อนเสียบ้าง ช่างไหนร้อนจงผอนประหังเย็นช่างหนึ่ง ช่างหนึ่งเป็นไฟโง่งมึง ช่างหนึ่งจงเป็นน้ำกับ การใช้สร้อยจ่ายทรัพย์นี่ก็สำคัญ มีน้อยจ่ายน้อยนั่นแลพอดี น้อยนักก็เต็มทีใจคับแคบ คุมแต่งตามแบบพอปานกลาง มากนักเกินอย่างทีและจะจน จะหมองมัวพาทักทมิให้ไคยาก การเหยาเรือนนี่ก็ลำบากในส่วนหญิง อนึ่งเห็นของวางหังก็ททางเคิร เจ้าแม่เออยยาละเมินเคิรข้ามไป จงหยิบแอบเอาวางไว้ให้พ้นทาง อนึ่งสิ่งของที่จะวางก็ให้กูของ เปรียบเหมือนพบเงินหรือทองที่เขามิ จะหยิบโยนพอนที่นั่นไคหรือ ถ้าผู้ใดไวมือก็เอาไป เหมือนถ้วยชามหรือโองโไคตามพวงเขา ซึ่งจะพวยฉวยเอาเข้าที่นอน ก็ไม่ถูกตามบทกลอนเรื่องกิจการ อนึ่งฉัวเห็น้อยไปงนพั้งกลับมา จะมีกิสรรพวชูระโรความที่ชั่วสายใจอย่าเพื่อบอก ต่อเบ็ด็องผ้าดอกเลื้อออกจึงค่อยเอื้อน ทีละน้อยค่อยแยมเยื้อนคูกิริยาจะโกรธหรือชอบก็รู้ทำในทวงที แมไม่ชอบโจนศรีจงกลบเกลื้อน ไคลงอำเง์เอนให้โกรชหาย ถ้าไซ้การสำคัญวันหังหลายก็ยังมี ถ้าเป็นการสำคัญคงอักษิภัยถึงตัว มากอถวนในส่วนฉัวจึงควรบอกนึ่งอย่าชักการเรือนออกไปนอกเรือน การพวงเรือนที่ส่วนเหมือนเป็นการชั่ว อย่าเก็บหาพพันพัวเอาเข้าในเรือน จะเปรียบเทียบเปรียบเหมือนโบราณว่า ชักเอาหน้าออกไปลิกหรือชักศึกเข้าเคหนั้นไมคิ อนึ่งจะสอนเจ้าโจนศรีในการปฏิบัติ แต่ขอ ๆ พอดคักๆ ปานกลาง เออเมื่ออยู่ในระหว่างของบิครและมารคา จะสรวล

* พิมพ์ตามต้นฉบับของเก่าซึ่งชำรุดไม่ทราบชื่อหนังสือและรายละเอียดเกี่ยวกับการพิมพ์

เสเล่นเฮฮาบ้างก็มีเป็นไร ก็ยี่หื้อเจ้าสายใจก็มีนิ้ว จงออกอมถนอมตัวให้จงดี รักษา
นวลสงวนที่ให้เป็นผู้ใหญ่ เวลาเจ้าจงไถ่จัดแจงหา เครื่องประณีตพิศคาถาคอยจับ
ที่นอนมุ้งยุงอยู่คอยจับ ทั้งน้ำท่าหาสำหรับนิ้วล้างหน้า เมื่อต้นนอนนอนอุราได้รับประทาน
เครื่องสำรองของหวานบ้างเล็กน้อย หนักนุกที่รึมีคิหนอยพอสสมควรเพราะ เปนกลางคืน
ทรามสงวนจงสังเกตุ จะมีการก็ไปไรเวตบ้างเล็กน้อย หาไว้มากของค้อยเหลือ
เสียเปล่า หนึ่งเวลานิ้วเข้าในที่นอน จงกว่าปลายเท้าหรือทางหมอนอย่าดื้อฉลาม
การสตรีในสยามนี้แสนยาก การพูดจาโกลาหลหรือซิกี้ นี้ก็เป็นเครื่องสามีจะกินใจ
หนึ่งเมื่อเจ้าจะเข้าไปในที่ลับนอน จงให้พระเสี้ยกอนเปนการดี เวลานอนเกศีย่าให้
สูงกว่านิ้ว เมื่อยามนอนระวังตัวกู่น่านอน อย่าให้เลิกถอนจันดูไม่คี่ นี้แน่เจ้าโฉบศรี
จงฟังสอน ตามคำหรับฉบับกลอนทานกัศจังจำไว้เถิกจอมขวัญไปภายหน้า จะได้เป็นศรี
สวัสดิ์โสภากับตัวเอง จะกักขังเจ้ามิ่งนถมดกัโชเหตุ ค้วยฤกษ์ยามตามเศษเห็นพอคกร
ที่นอนเบาะเมาะหมอนล้วนแต่คี่ ๆ ทั้งเงินทองของถวนถึเครื่องใช้สรอยในห่องหอรคอย
เจ้าสายตา ลูกพักใหญ่ใบหนึ่งหน้าข้างที่นอน ปลูกหวงดุมสมุพรเปนวันคี่ ก็ส่งค้ำตาม
คำชรับฉบับเก่าเท่านั้นเอง ๆ

ตำราสุทธวิธีโบราณต่าง ๆ

สุทธวิธีบ่าวสาวเวลาแต่งงานรวมพาวัว *

บันคาชาย - หญิง เมื่อจะสมสู่อยู่เป็นสามีภรรยาต้องสุทธวิธีรวมพาวัวเกี่ยวกับ
เสียก่อน การนั่งอธิษฐานไปสู่อุทลวเหล็ก ให้หันหน้าสู่อุทลวเหล็ก (ดูคำอธิบายเบื้องต้น
คน)

สี่ ๆ สิทธิพระพร บวรอันวิเศษ อติเรกคะเตโชไชยะตุ ภาวะวัง ไชยะมังคลัง
ตะโค โลมัง สุขัง พะลัง อวะหา วิวะโท ไชยะมะหามงกุล ฯ วันนั้นแน่นอน (อาทิตย์
สุทธวิธีวันใดก็บอกวันนั้น) ฤกษ์ดีวิเศษ เกื่อนนี้แน่นอน... ขึ้น ... คำพุทธศักราช
ล่วงแล้ว (2493) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งสยาม
จันทร์ขึ้น ๕ ใบนี้แน่นอนไม่แกว่ ขุนนางขุนแผนแล้วจึงได้แต่งพาวัวอยู่ชอนลอนระล่าย
มีทั้งฝ่ายผูกแขนมีทั้งแหวนใส่ก้อย บัคน้อยสร้อยสังวาลย์ อาหารหลายหลวงเหลือมาก
สี่พระภาคพร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง มีทั้งพลุพันและหมากกลีบ ฟ้าวางฮีบเคาคา มาลาหอมหวน
เฮาเหล้าก่องแก้วใส่พาวัว ขวนกั้มวนเต้า เข้าต้ม กล้วยใบศรี มีทั้งไขหน่วยดี
เกลี้ยงปลอก พระยอกโททศพลญาณของธมาแต่เมืองฟ้า กวักแกว่งหน้าทักขกฐนสี่ขุนพัน
สมสี่สังฆามสพาส ท่านจึงมีพระราชอาญา ปลงสิทธิไชยะพระพรบวรวิเศษ อติเรกคะ
เตโช ไชยะตุภาวะวัง ไชยะมังคลัง ตะโคโลมัง สุขัง พะลัง อวะหา วิวะโท ไชยะมหา
มังคลานิ คั้งนี้เป็นคำ ญเข้าเป็นปี่สี่มิติไชยะโชค ประกอบโยคเป็นมิ่งเมียขวัวยุ ตาม
สมควรรูอาณแต่ไว้ ขันคอกไม้ยกขึ้นเพียงตา ขันสมมาลงตาเจ้าโคตร โดคเข้าไว้เงิน

* ตำราสุทธวิธีโบราณต่าง ๆ เล่ม 2 หน้า 26 - 32

ชาว ลูกสาวกกลางและสาวหล้า เพ็นคาคคามาก บออยากแค้นทีหลี่ หนุนแปลงก็
พ้อมแม่ ทั้งเช่าแก่ แลตายาย ผนฮวยฮำปีใหม่ ฟ้ำฮำฮองเคียนสามผู้บ่าวฮามมาอม
นางงามคากวาง บอให้ฮางเป็นสองขอเป็นคองฮักยั้ง ลูกแกวกังยั้งประสงค์ ผู้วงษา
คานาย เบื้องปู เจ้าฮูแล้วทกแต่งหนุนแปลงแพงพำฮักลูกแก้ว หนุนแล้วจึงยอมมา มีทง
หมากอมพาหอมทวงเฮา เครื่องรับเจ้าเหลือหลาย ทั้งตายาย พ้อมแม่ เชาแก่แรมสาว
บ่าวนางฮาม มาช่วยยอพาขวัญเบื้องขวาเจ้าฮูลี้ล้าย มาช่วยยอพาขวัญเบื้องซ้ายเจ้าฮู
ลี้ลี้ยน เวียนซ้ายและเวียนขวานั้นแนบชาย ดงแจกเหล่า ผู้ผู้เขานั่งเทิงบน ยักข้อย
จักเจ็ญเอาขวัญนิ้วเมียเจ้านี้ให้มาเทียมเนื้อ มาอยู่ เอื้อในคิงข้อยจักเจ็ญเอาขวัญนาง
งามให้เข้ามาเทียมคู่ ทั้งขวัญเจ้าฮูเป็นนิ้ว มาเยอขวัญเอย ให้เจ้ามาเซยชมครองขวัญ
คู่แก้ว มาฮอกแล้วทักคอกชุมพุ่ม ปานจูเสียบแนมคอกคักเค้า ทักคอกเจ้ากรรมกา เกษางาม
ตั้งไหลเทียมท่าวใหม่วันนี้ ขวัญโสมสี่สองเจ้าก็ให้มาอยู่เต้านคิงมือนั้นวันนี้ ขวัญเจ้าไป
ชอกไซเก็บคอกมาดาก็ให้มาสามือนั้นวันนี้ ขวัญแข่งให้เจ้ามาสู้แข่งลี้ลา ขวัญขาให้เจ้ามา
สู้ชาลี้ล้ายเข้าสู่อ้ายไซฮา ยามคนมาหาญหัวแหนแห่ท่าวบาคาน ในวันวานชมชื่น แหง
เจ้าขึ้นหนาง คีนหัวหางครุชนาค หลาวเหล็กหลากฉีหลวงในคองธรรมกลาวไว้ ที่นั่ง
ให้สมควรรบรบนแดนแต่งแปลงให้เป็นคู่ลงมานาลูกแก้ว พ้อมแม่เช่าแก่เจ้าฮูแล้วให้เป็น
คู่เทียมสอง ให้เจ้ามาหนุนปองเป็นลูกพอบลูกไว้เป็นเอื้อน สองบุญเอื้อองลูก หล้า ฮักเก็ง
หน้าเทียมทัน ข้อยจักเจ็ญเอาขวัญบาคานให้เข้ามาเทียมใหม่ ละใหม่เนื้อนิ้วบาง สม
นางงามอยู่ถา อินทร์ฟากฟ้าหนุนแปลง ให้เจ้ามาเผื่อแผงเมียแพงเถิงเช่าฮ้อยชวบเช่า
นานยั้งเทียบระคา ให้เจ้ามีบุตราหญิงชายอ่อนน้อยช้อยชวงให้พ้อแสน ของกับแผนเจ้า
หากมีทุกสิ่ง ช้างม้ามิ่งอันคำ พระยารธรรมตนเองค้อจตุรค์เคชกล้าคือฮาทามคำรากลาว
ไว้ อินทร์ท่าวไท่ถวายพรเป็นคำสอนสั่งโลก โทกขันแก้วฮับพาขวัญ คือคั้งสาวสวรรค์
มาคั้งแต่ง อินทร์ให้เม่งไซสอน คอกไม้ชอนแรมกล้า ข้อยจักอัญเจ็ญขวัญเจ้าพร้อม
พร้าทั้งสอง มาเยอขวัญเอย ยามเมื่อตะวันค้ำลงลับป่าแรง ยามเมื่อตะวันแดงลงลับ

ป่าไม้ ให้ขวัญนางมาเทียม นางอย่าช้า แม่เจ้าแอมสรวมถาคองหา มีทั้งน้ำกาสา
แหหลายชอนเสื่อ รัศมีแก้วเชือกกล้วยไหมแดงขวัญจอมแพงให้เข้ามาเทียมคู่ ขวัญเจ้า
อยู่พักฟ้าแดนไกล ก็ให้มาสามวันนั้น ขวัญเจ้ายังอาศัยถึงฐู่เกา ก็ให้มาสามวันนั้น
มาเยอขวัญเอยให้เจ้ามาสระ ณะเกล้าทศคอกบัวระพัน ให้เจ้ามาทาจันทร์แม่เจ้าแต่งไว้
ให้เจ้ามาทศคอกไม้คองเกษสวยดวย มวยบ่ยาวประสงคไสซอง ผุงหมู่บ่าวพี่น้องเบื่อง
ได้คองหา นางธิดาบานเหนือมากอยเบิ่งหน้า เห็นเข้าเจ้าบุญกว้างสุกาย ให้เจ้ามาเสวย
งามพาขวัญแต่งใหม่ให้ได้บ่อนข้าวไซขวัญเจ้าทั้งสอง ตามทำนองบูชาแต่งไว้ หมอบอก
ให้ว่าสามวันนั้น ข้อยจกเอาสองสี่เฮียงหมอนชอนเสื่อ ให้เจ้าได้สืบเชื้อพ่อแม่แทนเฮือน
เด็งบิเคื่อนเนฮวยฮองฮ่า วัน 7 - 8 คำ ให้เจ้าอยู่จำศีล วัน 14 - 15 คำ ให้เจ้า
ยินคักบาศร์ อย่าให้ชากทาน คีล เตะโยธา ขวัญควี่ใหม่อายุควี่ลีลา ขวัญคาให้เจ้ามา
อยู่ต่ายมแย้ม ขวัญปานแกมและขวัญคาง ขวัญแอมบาง ขวัญเมพร้าวพร้อม ไหมนั้ง
อ้อมลอมอยู่พาขวัญ มาเยอขวัญเอย มีอันแม่มีเอย วันนั้นแม่มีเอย ผู้เขาเกิดเป็นสาว
ก๊วแม่มีอันวันช้อยทานได้แทนเฮือน ก๊วแม่มีอันวันนั้น นอนหลับได้เงินหมื่น ก๊วแม่
มีอันวันนั้น ตอนคืนได้เงินแสนก๊วแม่มีอันวันนั้น แขนท้าวกายแขนนาง ก๊วแม่มีอันวันนั้น
ข้าวเต็มดวงล้นชื้อ ก๊วแม่มีอันวันนั้นสามวันให้เจ้าได้แกวมงคลมาถาเจ้าเนอ ห้ามือ
ให้เห็นได้เสื่อผ้ามหาเจ้าเนอ ให้แขนท้าวกายแขนนางสุขสบายพร้าวพร้อม ให้อ่อนน้อม
ตั้งค้อมชเมย เจ้าเป็นเขยให้เจ้าทำใจกว้าง อย่าได้กล่าวอ้างสรรพสิ่งอันใด ไล่ไก่
ให้เจ้าว่าไซ โล่หมาให้เจ้าว่าเส โล่ความให้เจ้าว่าฮือ เจ้าอย่าคือเตะเทียวลุย
ค่อนหน้าเจ้าโคตร์อย่าปากโพศสรรพสิ่งอันใด ให้มีใจเหลื่อมใสค้อมนางแทบให้ เจ้าเป็น
ลูกสะใภ้ให้เจ้าอีกแม่ด้ว อย่าได้เว้นว ๆ ขวัญด้วเจิงฐู่ เจ้าผู้ฮักปราชญ์ฟังธรรมเด็ง
เกื่อนคำ เจ้าอย่าได้เที่ยวเล่นยามค่ำ เฮือนหลังค่านั้นแม่เฮือนอ่าว ชายคาสูง
หลังใหญ่กระทอกไสปานลม หลังกลมมันแม่เฮือนพ่อ เกษานค่อหลังสูงแม่เฮือน

ลุงและเฮือนป่า หลังน้ำกว้างตั้งไล่แขนงลายดวงกลมอุบาทว์ แบนพื้นฮานมุงกระ
เบื้องกินขอ มีหอเย็นหลังสูงพร้อมพาท โสงม้ายาคาเคนหึ่งอาชานิย ไทในเฮือนโอง
น้ำบ่อแก้ว หลังนั้นพ้อมอบให้แล้วแก่ลูกทั้งสอง ให้เจ้านามบ่งกินทานอย่าไฮ้ให้เจ้าไค
ยาคนำยื่นยั้ง เทียรระจา ไคกินชั้นให้เจ้าส่งเฮือนอาว ไคกินปลาให้เจ้าส่งเฮือนยา
เพิ่นเจ้าเจ้านุกว้างสุภาย มีลูกชายให้ไคยู่ประเสริฐ ให้เจ้าไคลูกแก้วเกิดฮ่วมฮูร
ให้เจ้าฟังคำสอนตายายพ่อแม่ใจแผ้วกว้างพื้นองวธนา ตาเบื่องช่ายเจ้าอย่าเห็ดยวคูชราย
ตาเบื่องชวยอย่าไคแลหาฐู เถิงยามแลงให้ทาพช่าว เถิงยามเช้าให้เจ้าแต่งพวงาย
อย่าไคนอนหลับหลายตื่นสายฉีกฮัก ให้เจ้าจับหมากไว้ประสงค์แต่งพวงาย เจ้ามืดัวให้
เจ้าถ่มใจเกา เหล้าไหน้อยให้เจ้ายายไฟร เหล้าไหใหญ่ให้เจ้ายายขุน มีอมงคุดของ
เจ้านางแก้ว หนอกกล่าวแล้วฆ่าต้มถวยพร เป็นคำสอนพระอินทร์สั่งโลก เจ้าหากมีโชค
แล้วเจ้าคอยเพียรเอา มาเขอขวัญเฮย ขวัญมืดัวให้เจ้านาชมเมียบินหน้า เถิงยามค่ำให้
เจ้าเข้าบ่อนนอน หัวเฮียงหมอนให้เจ้าฮักฮ้อให้เจ้าตั้งหน้าต่อกระทำแต่ความดี ความสุข
มีเพียงพอบ่อน้อย แลงคำค้อยอยู่สวัสดิ์ก็ฟ้าเทอญ ไชยะศุภะวังไชยะมั่งคั่ง ไชยะมหา
มุงคุด จักตาโร ชัมมา วัฑฒันติ อญฺวันโน สุขัง พลัง ฯ

(หมายเหตุ) ในวงเล็บให้เปลี่ยนตามวันเดือนปีที่ทำปัจจุบัน

คำผูกแขนชายหนุ่ม - หญิงสาวเวลาแต่งงาน *

สี่ ๆ ตรี ๆ วอน ๆ พระพรทวงประเสริฐ ฝ่ายแก้ว เกิดเมืองสวรรค์ ฉันทร์
 นุณันตกแต่ง อีวดีแกว่งเป็นนุญ ชุขชายมาเป็นเส้นเป็นพันคำ เส้นเลิงงามล้ำเลิศฝ่าย
 แก้วเกิดมุงคุด นุณกันมา 3 ฮอบ มานั่งตอบบายแขนเจ้าเนอ ผูกแขนเบื้องซ้ายให้เจ้า
 ได้หมั้นนาง ผูกแขนเบื้องขวาให้เจ้าได้วัดถึงฉีนอ่อน คำบ่อนพอสแดน ผูกแขนท้าว ๆ
 จักได้เป็นพระยา ผูกแขนพอนนาจักได้เป็นขุนนางอจ ผูกแขนอามพยท้าวจักได้ทั้ง
 เมือง เบื้องใต้ให้มีผู้มาช่วยเฮือ เบื้องเหนือให้มีผู้มาช่วยข้าง สองตราข้างให้มีผู้มา
 ช่วยคอกไม้เงิน คอกไม้ทอง คันนอนหลับให้เจ้าได้เงินหมั้น นอนตื่นให้เจ้าได้เงินแสน
 แขนมือมาให้ได้แหวนคำด้านออกจากบ้านให้มีผู้มา คัมเจ้าเกินไปมาให้มีผู้จักจง ไชยะ
 ฑูระวัง ไชยะมังกละ ให้เจ้ายินหมั้นพันปีเป็นเขตต์ ฮอยประเทศทวามานอมสอยศิษีได้
 โลกอ้างองค์เอกสัพพัญญู พันเมืองมาหมั้นคนมานั่งล้อม ให้เจ้านั้นพันปีเท่าชั่ว จิตตา
 โร รัมมา วัชคันติ อายุ วันโน สุขัง พลัง ๆ

คำผูกแขนอีกแบบหนึ่ง

สี่ ๆ สิทธิพระพร บวรประเสริฐฝ่ายแก้วเกิดมุงคุดนลงมาพดแต่ง กวักอ้ว
 แกว่งกงหลา พัดออกมาเป็นหลอดคอดออกมาเป็นนุญ ดุยออกมาเป็นเส้น เส้นและยี่
 พันคำ เส้นหนึ่งคำใสสอง เป็นคั้ง मुख แก้วสองใสแสงฝ่ายของแพงอันล้ำเลิศ ฝ่ายแก้ว
 เกิดเมืองสวรรค์บันลงมา 3 ฮอบ ครอบแล้วจึงได้ผูกแขนหลาน ว่ามาเยอขวัญเอย
 ขวัญเจ้าไปมุกน้ำสระใหญ่กินปลาขวัญเจ้าไปอยู่นาทงหลวงกินข้าว ขวัญเจ้าไปนั่งเฝ้าคอม
 หนุณีตาย ก็ให้มาสามวันนี้ มาเยอขวัญเอย มาเข้าคิงเจ้าอย่าได้หมั้นสาว มาเข้า
 ความเจ้าอย่าได้หมั้นสาว ^{เข้า} มาเข้าความเจ้าอย่าได้หมั้นกุย ขวัญค้ำให้มาอยู่คับแคงรอบ
 ขวัญปลอกให้มาอยู่ปลอกแดงใส ขวัญหัวใจให้มาอยู่หัวใจอย่าได้เศร้า มีลูกเต้าให้แฉ

* คำราสุทรวขวัญโบราณต่าง ๆ เล่ม 2 หน้า 33-35

หลาย มีลูกหญิงผู้ชายก็ให้ใหญ่ยกใส่กินเมือง ขวัญบุญเฮียงบ่อน้อย ให้เจ้าได้
ข้อยหมนเหลือหลาย มาฮอดกลางไฮเจ้าอย่าได้ชนปากา มาฮอดกลางนาเจ้าอย่าได้
ชนกอข้าว มาฮอดเหง้าไม้เจ้าอย่าได้ทอดหัวนอน ให้เจ้ามาอยู่เฮือน พื้นแผ่นดินญาแผ
มุงหนา ให้เจ้าพอยู่เฮือนพื้นแผ่นดินญาคามงดี ฝนตกเจ้าอย่าได้คั่งไปหน้า ฟ้าฮองเจ้า
อย่าได้คั่งไปไกล ก้อนเส้าไปเจ้าจึงไป ก็ไฟคั่วเจ้าจิ้งคั่ว ลูกแต่ปามาเฮือน ลูก
แต่สวนมาบ้าน ชี้กร้านให้เจ้าอนมีแสง จึงแดงป่งเป็นยอดเจ้าอย่าหนีเนอ กระฮอกป่ง
เป็นเขาเจ้าอย่าหนีเนอ หนักกระเลาป่งหุ้มกันเจ้าอย่าหนีเนอ ขวัญเกษเกล้าให้เจ้า
ใส่กระโจมคำ ให้เจ้าว่าลงมาเหลือหมหลาย ขวัญปากให้เจ้าเสพพาคมองค้อยคี่สี่ขอ
ขวัญค้อให้เจ้าถือปี่แก้วมาฮอดแล้วให้เจ้าอยู่ศรีสวัสดิ์ จิตคาโร รัมมา วัชณี อายุ
วันโน สุขัง พลัง ฯ

สูตรขวัญแก้วเม็ย *

ศรีศรีสิทธิพระพร พระวรวณวิเศษ ขัตติเยศพร้อม คณะโช คณะโตโร

อาวหาวิวาโท ไชยะมงคลจุลสังกาศอำมาตย์พร้อมฝูงหม่อมตรี นุ่นแปลงดีพ่อแม่ฝูงเข้า
 แก่ตายายเนตคตอวยฮาไมเจ้าขึ้นใหญ่เป็นสาวฝูงบัวฮามโสมเฮา ฝูงบัวเข้ามอม สมนาง
 งามค่ากว้าง บ่ไคฮ้างสองขอเป็นทองยอกยั้ง ลูกแก้วกึ่งยังประสงค์ ฝูงวงสามารถาเบื่อง
 ปู่เจ้าฮูแล้วจึงตดแต่งนุ่นแปลง แพงคำฮักลูกแก้วตดแต่งแล้วจึงยอมมาเบ็กราชาโบศรี เป็นวัน
 ที่ว่ามือฮวงเฮา มือพายเข้าแถวเก้ากอง ตามทำนองอาจารย์ฮ่าวไว๋ นักปราชญ์ไคจำนำ
 ตามคำสอนนักขัตตฤกษ์ ถือหน่วยชื่อว่าฮัสสาวณิเป็นวันที่มือปลอกยอกแก้ว อุชังราชามือ
 ยามพราหมณาถืออะมุตตะโชคเจ้าอย่าไคโสกร้าจกสิ่งอันใด ให้เจ้ามีไชโยผาบแพ้ให้เจ้า
 ไคแม่ฮ้างโคควายให้เจ้าไคมีแม่ควายตัวแม่ให้เจ้าไคผาบแพ้ฝูงหมู่พญาमार ให้มีสมการอัน
 แก่กล้า มีอันแม่เมื่อคาบชะง้าหม่อว่าวันดี ข้อยทั้งหลายจะแต่งคาบมีมาโบศรีสู่ขวัญสองเจ้า
 มีบันฮ่าวให้กับทั้งปลาบัน ฮ้วนากับทั้งไซ เขาค้มใส่เต็มพาน ยามแข่งใส่กลองแก้วตดแต่ง
 แล้วจึงยอมมา มีทั้งบุบผามาฮาหอมห้วงเฮา เครื่องรับเจ้าเหลือหลายฝูงตายายและพ่อแม่
 เข้าแก่พร้อมสาวฮาม ลามกันมากรีนเค้รา ยอพาชขวัญหลานเจ้าเบื่องชวายุลีลาดีล้ำ มาขอ
 ขวัญหลานเจ้าเบื่องชวายอยู่เสียนเสียนเสียนเสียน เวียนชวายชวากรีนเค้รา ฝูงผู้เขานั่ง
 ถันเทิง ข้อยจักเชิญเอาขวัญหนีเทิงให้มาเทียมเนื่อมาอยู่เฮือคิงนาง ข้อยจักเชิญเอาขวัญนาง
 คราญเข้ามาเทียมคู่ มาเยอขวัญเอย เจ้มาฮอดแล้ว ทักคอกทูนุม บานจุมจิมคอกคักเค้า
 ทักคอกชวากวมตา เกษางนคังไหล่ เทียมท่าวใหม่วันดี หนีงสมศรีสองเจ้า คือคู่ฮ่าว
 อินทร์แปลง มาเผื่อแผงยีนยาวถึงเฮา ทราบค่อเท้าฮอยชวบเข้าเทียบระทรา ให้เจ้ามีบุตร
 ทราบฮอน้อย ข้อยชวงไซพ้อแสน ของกับแนเจ้าทุกสิ่ง ช่างมั้งอันคำ พระยาธรรม

* คำราสูตรขวัญ คลังนานาธรรม - คลังนานาวิทยา หน้า 12 - 14

ตนเองอาจ อำนาจกล้าลีลา ในตำราว่าไว้ อินทร์เท่าไทยถวายพร เป็นคำกลอนสั่งโลก
โลกชั้นแก้วอัปษวัญคือสวรรค์ลงมาตักแต่ง ดอกไม้แบ่งเกสร ดอกไม้ซ่อนแซมเกล้า ข้อยจก
เชิญขวัญเจ้ามาพร้อมพรทั้งสอง มาเยอขวัญเอย ตาวันคกพอดับป่าไม้ให้ขวัญนางมาเทียม
คู่ แม่เจ้าแอมส่วมทาคอยเจ้าผู้ธิดา มีทั้งผ้ากาสำว แพรลายฉลุเสื้อ มีทั้งเสื้อกันแก้ว
ปักแล้วไหมแดง ข้อยจกเชิญเอาขวัญนางแพงเข้าเทียมคู่ ขวัญเจ้าอยู่ฟากฟ้าแดนไกล ก็ให้มา
มีอันวันนี้ ขวัญเจ้าไปอาศัยคณิงหาฐู่เกาก็ให้มาอันวันนี้ให้มาสระเกศเกล้าทักดอกบัวระพัน
ให้มาทาจันทร์มันแม่เจ้าแต่งไว้ ให้มาทักดอกไม้กานเกศสวยสวย มวยบยาวให้เจ้ามาใส่
ซ่อง บ่าวพี่น้องบ้านใดคอยหาเจ้าแล้ว นางธิดาบ้านเหนือคอยเบิ่งเจ้าแล้ว เพิ่งหาหมาย
เพ่งเจ้าบุญกว้างสู่กายแล้ว เชิญเจ้ามาเสวยงามพร้อมไพร ให้ได้บ่อนข้าวไข่เชื้อเจ้าทั้ง
สอง ตามทำนองบุราณกล่าวไว้ พอบอกให้ว่ามีอันดีข้อยจกเอาทั้งสองศรีเจ้าเอียงหมอน
ชั้นเสื้อ ให้เจ้าได้สืบเชื้อพ่อแม่แทนเฮือน ไชยะศุ ภาวัง ไชยะมิ่งคะลา ยะถา ะวิระ
โห บูโร สัพพะกาลัง นะชัยันติ อูอะ มุมะ มุลมา อายุ วัฒน สุขัง พะลัง ฯ

ทำขวัญบ่าวสาว *

บทเส่นผี

ศรี ๆ วันนี้ก็เป็นวันดี เป็นราศีคุ้มครองข้าพเจ้าจะขอย่อยน ประคิษฐานขึ้นทันใด
ขออำนาจพร ยกกรขึ้นไหว ท่านพ่อท่านแม่ ท่านเข่าแก่ผู้ใหญ่ ญาติกาญาติไม่ว่าผู้ใดเชื่อ
ใจ ผีเรือนแม่พ่อ ผีหอปลุกใหม่ ขอเชิญจงมาให้ พัวพันกันในวันนี้ วันนี้เป็นวันดี ท่าน
เศรษฐีผู้ใหญ่ท่านจะเอาแก้วเข้ามาเกย จะเอาเชยเข้ามาฝาก จะเอาขันหมากเข้ามาให้
ได้จักแจงแต่งไว้ ทั้งส้มสุกลูกไม้ ขนมหลายกองเกวียน ขนมผิงฝอยทอง ล้วนแต่ของจำ
เนียร จันอับจาเจียน ผลไม้มาๆ ส้มซ่าส้มย่า ส้มทับพลับจิ้น ลูกอินตะเภาดำ ขนมต้ม
ลูกใหญ่ กล้วยไขกล้วยน้ำ มะพร้าวอ่อน อ้อยลำ เหล้าเข้าหมั้น หอมหมกหอมมันสาร
พันที่จะมี อภิเษกสองศรี เส้นผีทั้งหลายผีภูตผีพราย แม่มะรอกษา ที่ได้เลี้ยงได้คู่ทั้งผีปู่
ผีย่า ผียายผีตา ตามประกาศพี่น้อง ผีเกี่ยวผีคอง ทั้งสองพร้อมกัน อย่างซึ่งเคียดเคียดคิมท์
ขบพันเช่นเขี้ยว จะมาเป็นพี่เป็นน้อง จะมาเป็นทองแผ่นเดียว อย่าพิโรธโกรธเกรี้ยว
ช่วยอุปถัมภ์คำขู นิ้วเมียทั้งคู่ ให้เจ้าอยู่สบาย เชิญเสร็จเสด็จเข้ามาคุ้มครองรักษา คุ่ม
โพยคุ่มภัย คุ่มเสนียดจัญไรขออย่าให้มีมา คุ่มให้สารพัด อย่าให้หนักค้ำหลังคา คุ่มทั้งผ้านุ่ง
มุ้งผ้า พ้อมปล่ายงฉางครอบครองสองรา โรคาเบาบาง คุ่มลูกคุ่มเต้า ทั้งเขมาตามทรวง
ญาติกาผีสาธ คุ่มครองป้องกัน ลูกเปรตเศษนรก กระจายจกอาธรรม อย่าให้มาเกิดใน
กรรม ขอเชิญเทวดา จูติลงมาจกสวรรค์ เพื่อจะเป็นลูกเต้าเมื่อเจ้าจะมีกรรม ข้าจะ
ขอรำพัน ทั้งจั่วทั้งผา ชื่อค้ำหลังคา รอดแปงโก่ ผีประตู่หน้าค่าง เส้าห้องเส้ากลาง
ผีสาธนางไม้ที่ไคปลุกเรือนอยู่ สองเจ้าทั้งคู่ ขอให้อยู่สบาย คุ่มโพยคุ่มภัย คุ่มทั้งเสนียดจัญ
ไรสิ่งร้ายอย่าให้มี ให้สวัสดิ์มีมงคล ให้เกิดมรรคเกิดผล แต่ตนเจ้าทั้งสอง ยกขึ้นมาตั้ง

* ธรรมเนียม ป. ประมวลตำราพิธีกรรมมงคล หน้า 19-24 (สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

พัก หินหนักพักทอง เครื่องลินสมรส ยกขึ้นมาหมก ตั้งไว้ในห้อง เห็นหน้าคอกคำ ชั้น
น้ำพานรอง หวีกะจกั่นฉ่อง โถแบ่งน้ำมันยี่ภู่บนอน พุกหมอนมานกัน เตียงตั้งอักษัจน์
กะโถนชั้นเขียนหมาก มีคพิศัลบันาก พานหมากของพดู เครื่องกินเครื่องอยู่ชั้นน้ำจอกลอย
แพนปใหญ่ไม้สอย สำน้อยหาไว้ เมื่อจะออกเรือนไป เจ้าจะได้ครองกันเจ้าค่อยผ่อนค่อย
ผัน ประนินิตีผู้คน จะเกิดมงคล แก่คนทุกวัน อีกไม้สีพัน ชั้นน้ำ บวนปาก กุพดูหมาก
ทั้งคัลบิชผิง อย่าตั้งบึงเอาผิว อย่าทำชั่วถึงผู้ใหญ่ เราสอนเจ้าไว้ จงเร่งจงจำ เวลา
คำอย่าเที่ยวเตร่อย่าโลเลแก่งแธเชื่อน การเยาเรือนเคียนเข้าไทย ทุกสิ่งไปให้ทั่วสัน
เมื่อผิวจะกินคูกักแจง หุงคัมแกงแตงไวทา คัมฉักหญาปลาย่างไฟ แกงปลาไหลจะใส่ฉัก
อย่าให้มากนักไม้สูกี อย่าจู้จู้ทำหุงคหิก ถ้าผิวผิคอย่าบ้าน ลับหลังคนจึงค่อยว่าฟังคำข้า
ที่สอนไว้ จะให้พรสอนเจ้าไป เกียคองทั้งสองข้าง ถ้าผิพลังลูกเขยใหม่ คำบูรณ
ทานว่า กูอัชณาอาศัย แม่ผิวกับลูกสะใภ้ อย่าซึ่งเคียดเคียดจฉิมท์ ทั้งสองครองกัน ให้
เปนฉันผิวเมีย อย่าเรียกเมียว่าอีไม้ค้แก้ว ผ่ายผิวว่าเมียก็กลัว ผ่ายเมียว่าผิวก็เกรง
อย่าขึ้นมิ่งขึ้นเอง อย่าข่มเหงใจกัน อย่าพุดกะแตกแตกกัน หุนหันคำทอ อย่าให้รอนถึง
แม่พอ บู้ยาคายายอคคูกูราย หึงชายเยยเยาะ ผิวผิกเมียพลั่งออกออมกัมมิ่ง ยับยั้ง
จงเหมาะ ผิวก็พุดแต่หวาน เมียก็ขามแต่เพราะะ อย่าโมโหมากปากเปราะ อย่าทำน้ำ
ใจเสาะ มันไม่เหมาะชอบกล เจ้าอย่าทำของชัค จนประนินิตีผู้คน เมื่อเจ้าจะนอน
ไหวพระสวคมนต์ ถีศีลห้าเปนต้น สวัสดิ์มีชัย เมื่อคำราตรี เข้าที่กรายเท้าผิว เปน
การก็แก้ว ไม่มีชั่วสักเวลา ผ่ายข้างผิวก็อย่าช้า จะเร่งมาให้พรเมีย ทั้งทรัพย์สินก็
จะได้ เพิ่มไหลพุดมาถึงจะมีบุตรบุตราก็ถึงจะสืบสาย จะมีลูกหญิงลูกชาย ก็ไม่ชั่วสักคน
มาแต่บนฟ้าเทวดากนิมนต์ จุติปฏิสนธิ คนที่ชั่วไม่มี สอนเจ้าทั้งนี้ ก็กว่าเงินทอง จง
หมั้นทั้งสองฟังคำจำไว้ สมบัติของเจ้า อย่าไค้รุกชาคสาชให้ไหลมาเทมา เหมือนน้ำคอง
คาบอทรายอย่ารุกสูนรุกสูค จึงจะมีบุตร ก็บิรสุทธิสืบสายจะมีลูกหญิงก็เลี้ยงง่าย จะมีลูกชาย
ก็เลี้ยงคงขอให้อายุยืนยง ทั้งสองครองกัน ระงับโสภโรภภัย ขอจงอย่าไค้รู้มี ให้เปน

เศรษฐี มหาเศรษฐี ให้มีเรือขี้เลี่ยมทอง ข้าหญิงเหลือหลาย ข้าชายเนืองนอง ศฤงคาร
บ้านของ วัวควายช้างม้า เรือแพนาวา จอกอยู่เต็มท่า สิ้นค้ำมากครัน ให้เจ้ามีเงินนับ
แสนให้เจ้ามีแหวนนับพัน โศกถากเขียนชั้น สารพันไขสอย มั่งม่านการเย่า ข้าสาวบ่าว
ไม่น้อย เงินทองเบี่ยร้อย ไขสอยครามครันคั่นกับพฤกษ์ งอกขึ้นหัวนอน ตรงหน้าบัญชี
ผ้าผ่อนแพรพรรณ จะนึกของสิ่งใด ขอให้ไต่ลี้้นั้น ให้สมความปรารถนา ให้มีโรงช้างโรง
ม้า มีทั้งจางเขานางเกลือคลังเสื่อคลังผ้า ให้มีคลังเงินตรา ส่วยสาอากร เคะพระพร
ให้ได้กับเจ้าทั้งสองพุทธิกรรมสิทธิ ธรรมกรรมสิทธิ สังฆกรรมสิทธิ อายุวัฒนโศสุขพลดี

(จบเส้นนี้แต่เท่านั้น)

บทถามขันหมาก *

ศรี ๆ สิทธิเตโชชัย ข้าพเจ้าจะขอภัยแก่ท่านทั้งหลาย ทั้งหญิงชายทุกถ้วนหน้า
 ที่ได้ให้วามกันมา เป็นมิ่งมงคล ข้าจะขอถามความคั้น คามนิสสัยประเพณี โดยคดีมีมา
 แต่โบราณ ค่ายท่านเจ้าของงาน ยังมีความสงสัย อยู่เป็นนักหนา จึงใช้ให้ข้าพเจ้ามาถามดู
 ให้รู้แน่ คามกระแสนหมากมาเท่าไร หุนสินไซไรเท่าไรนา เมื่อท่านจะยาคูรามาก็ชันฉาย
 ท่านทั้งหลายที่พากันมานี้ นางทั้งสี่ที่อุ้ม ขันหมั้นชื่อไรชานผู้ใหญ่นายขันหมากมา จึงชี้แจง
 แจงกิจจาให้แน่ อย่าเขียนแซ่เบือนหน้าหนี ถ้าบอกไม่ได้ต้องให้ทองสักสองที่ ข้าไม่แก้ง
 อวคถ้าในชวคนั้นยิ่งก็ ๆ

(จบถามที่ขันหมาก)

บทตอบขันหมาก

ศรี ๆ สิทธิเตโชชัย ข้าจะขอภัยแก่ท่านทั้งหลาย ทั้งหญิงชายทุกถ้วนหน้า
 ที่ได้ให้วามกัน เป็นมิ่งมงคล ขอท่านมาถามความคั้น หรือเจ้าข้า ให้เป็นมูลคดีมีมา
 แต่โบราณ ค่ายท่านเจ้าของงานยังสงสัยอยู่เป็นนักหนา ข้าพเจ้าก็ตรองคดีปริภาษามาแล้ว
 แต่ที่คี่ ไม่มีมลทินสินทั้งนั้นเมื่อข้าพเจ้าจะยาคูรามายัน ก็สำเร้จได้เจ้ชันฉาย ฤกษ์เมื่อ
 คากับยายปลุกกล้วย เป็นเงินทอง เคระบุญของเจ้าทั้งสอง เคยเก็บดอกไม้รวมกันมา เก็บ
 ดอกอัญชันบุษบาพุ่มชาติ บัวขาวสะอาดจงกลนี้ เจ้าได้เคยถวายแก่พระศรีอริยมตรี เคระ
 กุศลสมพองของเจ้าทั้งสองนี้ เป็นนักหนา หุนสินมีมาสินสอดสิบคำถึง เป็นที่พึงแก่บิดามารดา
 ญาติกาพี่น้อง ข้าพเจ้าช่วยกันประคัมประคองมาทั้งนี้ แต่ขันหมากมีห้าสิบขัน แต่คำโบราณ

---

* พิมพ์ตามต้นฉบับของเก่า ซึ่งชำรุดไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการพิมพ์

เรียกว่าร้อยเอ็ด ทุนสินสอดเสร็จพร้อมกัน เป็นสำคัญมาในวันนี้ นางทั้งสี่นั้นชื่อนางสุธรรมา นางสุนันทา นางสุจิตรา นางสุชากา ทั้งสี่นี้เป็นเอกอัครมเหสีของพระอินทรที่เป็นใหญ่ในชั้นหมากมานั้น ข้าพเจ้าจะกล่าวให้ฟัง จงตั้งใจจำกำหนดให้แน่ ตามกระแสวาระพระบาลีมีในคัมภีร์ประสมโพธิไปรกกถาวไว้ในวิว่าหมงคลปริวัตติ จักตามปริเฉทสัมปยุต ขอท่าน สัปบุรุษฟัง เข้าใจเถิด มีมาแต่กำเนิดตั้งแต่ครั้งพระเจ้ากรุงศรีสุโขทัย กับ นางศิริมัทมา ยา สองกษัตริย์ราชานิกษกกัน ในครั้งนั้นพระวิศณุกรรมก็ชวนกันลงมา ทั้งเทพบุตรเทพยดา ก็ลงมาช่วยทำปราสาทหอ ทั้งร้อยเอ็ดเมืองก็มีได้ยอช่วยชั้นหมาก นี้หากข้าพเจ้ากล่าวมาโดยย่อขอให้ท่านจำกำหนดเสียให้แน่ ตามกระแสพระบาลี จึงได้คิดต่อมาจนทุกวันนี้ ที่สองชวคนั้นยังอยู่ที่คอรับประทานตามเวลาที่จะได้เส่นนั้นต่อไป

(จบบทตอบชั้นหมาก)

บทนางประตูดาม

ศรี ๆ สถาพร ข้าพเจ้าจะกล่าวสุนทรตามวาทิ ข้าจะขอถามตามกระแสวาระพระบาลี เสียงอิ่งมีสนั่นหวั่นไหว ไห่ร้องก้องโกฎุจนาท เห็นผิดประหลาดค้วยมีเป็นคาบคิลลา เครื่องศาสตราอาวุธ ประจุจุกยิงเป็นคาบหินลิลลา เออท่านจะมรรบพุ่ง จึงเอาสมบัติพัสดานในบ้านเมือง หรือท่านจะมาค้วยเรื่องเป็นไมตรี ท่านทั้งหลายที่พากันมานี้ มานค้บ้านใดเมืองใด นามกรชื่อไร เจ้านายท่านไรชื่อไรนา จงขออณิให้รู้ฉันผู้เฝ้าพระทวาราบานประตูดจะขอฟัง

(จบบทนายประตูดาม)

บทตอนนายประตู่

ศรี ๆ สดาพร ข้าพเจ้าจะกล่าวสุนทรพจน์ตามที่ จะบอกไปตามกระแสวาระพระ
บาลี ข้าพเจ้าทั้งหลายที่พากันมานี้ เติมนมาจากเมืองกระบิลพัสดุ์บุรีศรีมหานคร นายข้าพ
เจ้าทรงนามกรชื่อพระเจ้าสีหะอนุราช แต่พระราชโอรสเปนมหาอุปราช ทรงนามชื่อเจ้า
ทรงศิริสุทโธทน์ แต่ตัวข้าพเจ้านี้ได้ชื่อมหาพราหมณ์ตามนามมา แต่นายข้าพเจ้านี้มีความ
ปรีดาพร้อมใจกัน จึงได้นำเอาแก้วแหวนแสนสรรพเงินทองสิ่งของมีราคา เพ็ชรนิลจินดา
แก้ววิเชียรไพฑูริย์ มุกดาหาคำมิได้ แต่ตัวนายข้าพเจ้านี้ไซ้จะมีรองเท้าทองฉลองพระบาท
ของพระเจ้ากรุงสีหะอนุราชเจ้าเมืองกระบิลพัสดุ์มหานคร นายข้าพเจ้ายกพลนิกรมาในเวลา
วันนี้ มีเครื่องศาสตราวุธประจุกยิงเป็นคาบลิดา ประการณะจะป้องกันโจรผู้ร้ายที่จะมาตีชิง
วิฆราวาเอาดวงแก้วมุกดา ที่จะเอามาถวายเจ้านายท่าน ท่านจงเปิดเผยพระทวารบานประ
ตู่ให้แกข้าพเจ้าๆ จะได้ไปเฝ้าให้ทันฤกษ์ชัย ข้าพเจ้าจะขอถามนามพระทวารนี้ชื่อไร ทั้ง
ชายชวาแลหญิงชาย จงบอกไปให้แนตามกระแสวาระพระบาลี อย่างที่จงบอกมาให้
ทันตามเวลาที่เรารอถามนี้โดยเร็ว

(จบบทตอนนายประตู่

บทนายประตู่ตอบคำถาม

ศรี ๆ สดาพร ข้าพเจ้าจะขอยกรชี้แจงแสดงความไปตามพระบาลี ท่านมา
ถามถึงนามพระทวารนี้ มีนามชื่อพุทธมงคล ธรรมมงคล สังฆมงคล เรียกว่ามงคลสาม
ประการ ที่ข้าพเจ้ารักษาพระทวารเบื้องขวานั้น ชื่อขุนอินทโยธิน ภรรยาชื่ออักษมุขี ที่
รักษาพระทวารเบื้องซ้ายนี้ นามชื่อขุนเนตรโยธิน ภรรยาชื่อนางธรรมรักษา ท่านจะให้ข้าพ
เจ้าเปิดเผย พระทวารบานทวารใหญ่ด้วยทวารนั้นไซ้ ใ้ส่กลอนสลักลั่นชั้นในใ้ส่ถูกกุญแจ
ไว้ชานาน ด้วยกุญแจนั้น มีกลในไชยาก เมื่อท่านจะสามิภักดิ์ ให้ทันฤกษ์ชานานที่ ท่านจง
เอาน้ำสุรามฤตย์อย่างกีม่าไซ้จรจง ชำระมดทินใ้ส่สิ้นราคินั้นเสีย

คำเรียกขวัญคูบาวสาว *

ตามประเพณีพื้นเมือง เมื่อมีการแต่งงาน ก็จะมีการเรียกขวัญคู่สมรสเสียก่อน ซึ่งเจ้าภาพต้องจัดเตรียมขันบายศรีและค้ายสังข์สำหรับผูกมือไว้ เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้ว อาจารย์จะมาเป็นผู้ทำพิธีอ่านคำเรียกขวัญ และผูกมือคูบาวสาวตามธรรมเนียม คำเรียกขวัญนี้ มีหลายส่วนด้วยกัน แล้วแต่อาจารย์จะเลือกเอามาอ่านเวลาทำพิธี การอ่านต้องอ่านทำนอง ซึ่งทำให้เกิดเลื่อมใสมากขึ้น ต่อไปนี้เป็นคำเรียกขวัญ ส่วนหนึ่ง

"อาจะจัยโส อาจะจโยโย อาจะมังกโธ อัจจะในันนีกัเป็นวันคี เป็นวันไชยยา คิติอันไสบเศร่า เป็นวันมูมั่งเต่าเลศคาคา พิมพาแม่ชะนุ่นงัว มาได้เจ้าก่าคำก่า เจ้าเงาะ มาได้แม่รจน่า ก็เป็นวันนีเนอเจ้า เป็นวันมั่งคละคีแท้เลศเลศเน่องชอะเจ้าสัพพสิทธิหน่อท้าว มาได้นางเทพไภสร ได้เสวยนครบุรีใหญ่กว้าง เป็นศิริมงคลดีสะล้างเลศเน่องนอง นักปราชญ์กล่าวไว้ว่าเป็นวันหัวเรียงหมอนแม่มนัน สองเจ้าเจ้จ้งจัน ได้สมรสเป็นคู่หน่อฮัวเมีย ธรรมะพระกล่าวไว้ว่าคุ้มหายเสีย เหตุที่เราได้มาเป็นตัวเป็นเมีย ตามธรรมพระเจ้า พุทเพสันนิวาสเจ้าชัวชาติดวงแล้ว เคยได้เป็นตัวรักเมียแย่ง ธรรมพระกล่าวไว้ท่านได้แดงเหตุที่เราจักได้กันเป็นตัวเมียแย่ง ก็มีสองอย่างเนอเจ้า เคยได้เป็นตัวเมียกันแล้วเล่าในอนกะชา กันเกิดมาในโลกาโลกให้ก็โตมาปะกันแถมแล้วไซรบไคลคลา อย่างหนึ่งนั้นนา เมื่ออยู่ไซโลกาโลกนี้ ตามพระกล่าวไว้ไซนั้น ได้ช่วยเหลือกันและกันทุกสิ่งสองอย่างนี้จึงกลับกลายเป็นตัวเมียไปทั่วหน้า อุปมาเหมือนคอกบัวบางงานมิไซชา ก็อาศัยน้ำกับถม ตัวไม่สมคีนิด ภิรมเวรโตคิคคาม ก็เหมือนสองเจืองเจ้าได้สมรสกันนี้เล่า เป็นกรรมแต่สร้างหากพามา

* สงวน โชคสุวัตรน์ ประเพณีล้านนาไทยและพิธีกรรมต่าง ๆ หน้า 129 - 133

บัดนี้จักปิดเคราะห์ ออกจากกายาแห่งสองเจ้า ทั้งเคราะห์ปีเดือนยามนั้นแล้ว ก็หือตกจากกายัง ทั้งเคราะห์ปีเดือนวันรายกาจ เคราะห์ประหลาดเกินจร เคราะห์เมื่อนั่งเมื่อนอนเห็นคเหือบ เคราะห์เมื่อใช้เมื่อป่วยกายา เคราะห์โลกาอุบาทว์ ทั้งเคราะห์นพชาติตัวจน เคราะห์ลมแผนิวเป่า เคราะห์ใหม่เก่าเมินาม เคราะห์เมื่อคืนบั้น เคราะห์เมื่อวันบัฐ อย่าได้มาชุกอยู่กายาสามสืบ เคราะห์หนักมาอาจอ้าง ทั้งเคราะห์เสื่อหิมและจาง เคราะห์จางมาหมุ่งว้ความ หือตกจากกายาสองเจ้าไปวันนี้ ยามนี้เล่าพรัวค้ำน้ำกลงกลดกลอยคลาดจากใบบัวใบบอน สมตั้งคำพระภูธรกล่าวไว้ว่า สัพพะอะ สัมปะตะ สัพพะทุกขา สัพพะพะยา สัพพะโรคา วินาสันตุ สามสืบเคราะห์ ทั้งสองก็ตกไปเสียแล้วพิน้องมิตรแก้ว สหายคำ ก็มาคกแต่งงามดี เขาก็เย็บบายศรีขอบขัน บิดเป็นมันหลายเหลืออันใส่ของ พาน สัพพะดวงคองงามเขาก็เก็บมาแต่ง มีทั้งคอกสะแดงอุอนหอมไกล มีทั้งคอกมะลิ ชันและและสะบันงา มีทั้งคอกเก็ดคะหวาเสลาคำหือ มีทั้งคอกกำลือและและกะ หลง มีทั้งคอกพะโยงและคอกกุหลาบ หอมละลางถึงพรหม คุบะชมบุณ ฌองามแทนอเหลือเกิน ผู้ชาขออัญเชิญสามสืบสองขวัญเจื่องเจ้า แมนไปคกอยู่ที่ไหนนั้นเล่าก็รอเชิญปักปักคืนมา แมนขวัญสอง เจื่องเจ้าไปคกอยู่ยงนำเป็นเพื่อนปูปลา แมนไปคกอยู่อริญญา กลางเดือนกว้าง เป็นเพื่อน เสือสิงห์กระทิงแรคซ่าง ก็เชิญรีบเร็วมา แมนไปคกเหวคกหากตามผลลาค และคอยขัน ผู้ชาจักเรียกรองเอาสามสืบสองขวัญเจื่องเจ้า หือมาในกาละบัดนี้เล่า หือ อยู่สร้างที่กายา หือมาเสวยภุชหาหลายสิ่ง ขันปลายิ่งของมัน เขาคกแต่งทำมีมาก ขอเชิญขวัญเจ้ามารับลาภลาภ ขอเชิญมาทั้งสองเจื่องเจ้า ไคยีนผู้ชาเรียกรองเล่ารุ่งมา พลับ กันสามสืบสองขวัญพร้อมแล้ว ผู้ชาจักผูกมือถือขวัญสองเจ้า ตั้งแต้นค้อไปเล่าขอหือสอง เจ้าเจริญคี่

มักมือเบื่อง่าย หือขวัญเจ้าหนี้ หือมีความดีสมสู่สร้างอย่าเป็นหม้ายเป็นฮ้างคุมเขนยาว
ชีวิต เป็นตัวเป็นเมียกันแล้วอย่าผิดเถียงกัน เป็นโกลาถนอย่างฮืออย่างฮันกันตัวเป็นไฟหือเมีย
ส่ายใจเจ้าจุงเป็นน้ำ เตียงเจริญดี โกรชสังฮันโตเล็กน้อย อย่าไปฟังพ่ายหนี หือพิจารณาหือ
คี่ๆ หือมันถูกลง อย่าไปเป็นฮอนคาแรง บ่อเป็นมงคล บัดมือเจ้าทั้งสองคน ก็หือมีปราณีแฉ่กว้าง
อย่าไปคิดฮ้าง ฮือคิดเป็นตัวหนึ่ง เมียเดียว ข้างตัวเมียก็ฮือเจ้าผู้เอ็งเดียว จะทำฮันใดก็อย่า
ไปคามาใจเองเดียว หือปรึกษากันเนอ เจ้าสัจจัทมะ ชันติ จาคะ ธรรมสี่ประการนี้เล่าอย่า
ไค้ณะหมากหลงลืม เมื่อมีธรรมสี่ประการนี้ไว้ บ่ไค้ชักขึ้นเที่ยงมีอายุยืนเจริญก้าวหน้า บ่ไค้ตก
ต่ำช้าเที่ยงเจริญดี อย่าไค้เป็นตัวเผตเมียผี หือเป็นตัวแสงเมียแก้ว เที่ยงจักก้าวหน้าไป
แล้วเข้าสู่ความเจริญไป ชัยยะตุภาวะวัง ชัยยะมังคะลัง ฯ

สัพพี ศีโย วิวัฒนตุ สัพพะโรโค วันสสันตุ มาเทภวัตตวันตราโย สุขีฬายุกโก ภาวะ
อภิวาทนะ สิลิสะนิจัจจ วุฒณา ปจายีโน จัตตาโร รัมมา วิวัฒนตุ อายุ วันโน สุขัง พลัง ฯ

เล่าเรื่องพิธีแต่งงานของไทยสมัยก่อน

วิทยากร :-

สมุห์ไสว

ชัยชนะ

กระผมนายไสว ชัยชนะ พิธีกรจังหวัดสุพรรณบุรี ได้มีความรู้ในเรื่องทางศาสนาพอสมควร ได้บวชเป็นเพศสมณะอยู่ 20 กว่าปี และได้ศึกษาในพิธีการศาสนานี้พอสมควร ในเรื่องพิธีการต่างๆ เรื่องพิธีการนี้เป็นของสำคัญเพราะทำให้เกิดศีลศีลธิ ทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย เกิดความสวยงาม และทำให้เกิดประสิทธิภาพแก่งานนั้น เช่นพิธีการต่างๆ จะขอกล่าวเฉพาะพิธีเรื่องแต่งงานแบบโบราณกับแบบปัจจุบันนี้ก็จะผิดแผกแตกต่างกันบ้าง แต่อยู่ในเรื่องราวเดิม เดิมทีเดียว การแต่งงานนั้นก็จะมีเถาแกมสู่ขอ เมื่อตกลงปลงใจเป็นที่เรียบร้อย ขอคำสินสอด คำของหมั้น คำนํ้านม เสร็จแล้วก็คั้นหมั้น การนํ้าคั้นนั้นจะหมั้นด้วยทองคำหรือแหวนหมั้นอันใดก็ตาม เมื่อหาฤกษ์ยามยามดี เจ้าบ่าวและเถาแก่ผู้ใหญ่ก็จะมาบ้านเจ้าสาว มีขันหมากมาบ้างแต่พอสมควร ครั้นมาถึงบ้านเจ้าสาว เจ้าสาวก็จะเชิญเถาแก่พร้อมด้วยคณะเจ้าบ่าวขึ้นบ้าน พุทจาปราศรัยว่าจะมาหมั้นนางสาวคนนี้ ลูกสาวของท่าน แล้วก็จัดการหมั้นกันเป็นที่เรียบร้อย การหมั้นเป็นการผูกมัด และเป็นเครื่องหมายมั่นบั้นใจไว้ว่าเป็นคู่บ่าวสาวกัน แล้วกำหนดวันแต่งงาน

เมื่อถึงวันแต่งงานก็จะมีพิธีต่างๆ ในสมัยโบราณกระผมจะกล่าวเรื่องสมัยโบราณให้ท่านฟังก่อน คือมีการปลุกเรื่อนหอ เมื่อปลุกเรื่อนหอเสร็จแล้วก็จะมีพิธีการหลั่งนํ้าพระพุทธรมณต์ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธรมณต์ ฝ่ายคู่บ่าวสาวก็แต่งตัวกันมาสวยงามตามประเพณีโบราณ มีเพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาว เถาแก่ก็มากันเมื่อพระสวดมนต์จบแล้ว ก็หลั่งนํ้าพระพุทธรมณต์ในคถนเย็น สุกสนานมากครั้นสมัยโบราณเขาหลังกันจริง ๆ ตักนํ้ามาเป็นกระถางมังกรมารดกัน เพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาวก็คอยแนะให้เจ้าบ่าวเข้าไปใกล้เจ้าสาว ให้เจ้าสาวขยับกายเข้าไปใกล้เจ้าบ่าวรู้สึกว่

สนุกสนาน พระหลังเสร็จเรียบร้อยแล้ว พอแม่ปู้ยาตายายที่ป้าน่าอากาศน้ำกัน รกกันเปียกเนื้อเปียกตัวหมดทุกคนไม่เหมือนสมัยนี้ เมื่อหลังน้ำเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าบ่าวสาวก็ไปเปลี่ยนเครื่องแต่งเนื้อแต่งตัว เป็นอันเสร็จพิธีหลังน้ำสมัยโบราณมะครับ ก็รู้สึกว้าวริกครื้น

ส่วนผู้ที่ทำงานปลูกเรือนหอที่ทำไป ต้องทำให้เสร็จภายในวันนั้นรู้สึกว่าการสามารถความพร้อมเพรียง ความสามัคคีของคนสมัยโบราณ เขาจะปลูกเรือนหอให้เสร็จภายใน ๓ วัน เขาจะยกเสาขึ้นตอนตีห้าตีหก นายช่างอื่นๆ ก็ต้องช่วยกันให้เสร็จเพราะเวลาเย็นพระสงฆ์จะมาหลังน้ำ บางทีระเบียงกำลังทำพระก็มาแล้วก็คักคักก็เหลือเกิน รุ่งขึ้นเช้าก็นิมนต์พระสงฆ์มาฉันอาหาร เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะแต่งตัวนุ่งผ้าโจงกระเบน เจ้าบ่าวใส่เสื้อกุดเยงสวดยงาม นุ่งผ้าม่วง เจ้าสาวก็นุ่งผ้าถุงผ้าลายดอกสวย ใส่เสื้อแบบเก่ามีผ้าสไบเฉียงสีนวลสีจันทร์ตามแบบที่เห็นว่าสวย ออกมารับศีล ใส่บาตร พระฉันอาหาร แล้วเจ้าบ่าวเจ้าสาวก็จะประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม ชูเทียนดอกไม้ตามแต่จะมีในสมัยโบราณ แต่ก่อนก็ไม่มีเครื่องใช้ไม้สอยเหมือนสมัยนี้ อย่างมากก็จะมีกระดาษมังกรใส่ขนมกงขนมต่างๆ ใส่หมากใส่มะพร้าว มีชิงปัก นิมนต์พระมาที่องค์นิมนต์ มา ๑ องค์ ก็ตั้งกระถางเอาไว้ 10 กระถาง เพื่อถวายพระพุทธรูปด้วยเจ้าบ่าวเจ้าสาวก็ถวาย กระถางหรือกระบุงใส่สิ่งของนี้ให้แก่พระสงฆ์ลูกศิษย์ลูกหาที่ยกเอาออกมา แล้วรับพรจากพระคุณเจ้า มีการไปรับข้าวตอกดอกไม้ เจ้าบ่าวเจ้าสาวเอาผ้าปูยาวตรงหน้าพระ ก่อนนี้ผ้าราคาถูก ใช้จ่ายยาวๆ เลยครับ พระไปรับข้าวตอกดอกไม้ เจ้าบ่าวเจ้าสาวก็จะแย่งกันเก็บกรีกครื้นสนุกสนานครื้น แล้วเอารวมใส่ขัน เจ้าบ่าวถือเอาไว้ เจ้าสาวก็กราบ การกราบสมัยก่อน เขาสวดยงามเรียบร้อย มีการกราบเบญจางคประภัสร์เกี้ยวนี้กราบไม้คอยสวยเหมือนสมัยก่อน แล้วเอาขันข้าวตอกดอกไม้ขึ้นเข้าไปไว้ในเรือนหอ ก็เป็นอันเสร็จพิธีตอนเช้า

มาตอนสอย ฤกษ์ยามยามดีก็จะมีพิธีขึ้นหมาก สมัยโบราณเขาจัดขึ้นหมากร้อยเอ็ด มีหมอกกล้วยคู่ หน่อกล้วยคู่ มีเครื่องสำหรับเซ่นผี ขนมคัมแดงขนมคัมขาว ห่อหมกมะพร้าวอ่อน นอกนั้นก็

เป็นชั้นหมากเอก ชั้นหมากมีสี่ชั้น ห้าทั้งชั้นหุน เสร็จแล้วก็จะจับนางทั้งสี่คนมาอ้อมชั้นหมาก คนที่จะอ้อมชั้นหมากก็ต้องสวมข้อมือสวมคอ ต้องแต่งงานแล้วตามประเพณีนิยมไม่ใช่เป็นคนหม้ายไว้ทาง เมื่อเสร็จแล้วก็อ้อมชั้นหมากมาส่วนชั้นหุนนั้นไม่เลือก จะเป็นเด็กผู้หญิงหนึ่งผู้ใด สตรีเป็นสาวก็ได้ เมื่อได้เวลาก็จะยกชั้นหมาก แหมยกชั้นหมากสมัยโบราณสนุกนะครับ ท่านพี่น้องผู้ฟังทั้งหลาย จะมีให้ มีสอง มีอะไรก็ยกขึ้นเหลือเกิน ไม่มีรถยนต์เหมือนสมัยนี้ ต้องเดินกันมาแต่ไกล ชั้นต้นก็จะมีหนอกกล้วยหน่ออ้อยออกมา คอจากหนอกกล้วยหน่ออ้อยก็จะมีชั้นหมากเอก แล้วก็เจ้าบ่าว แล้วก็ชั้นหมากเดวแล้วก็พวกหมู่ ในเวลาแห่หมู่ก็จะมารำมาพ้อนรำ เล่นขับร้อง งามตามประเพณีโบราณ ครั้นมาถึงแล้วบ้านเจ้าสาวก็มีการปิดประตูกันครับ ปิดประตูนี้เขาก็จะมีประตูไม้ ประตูเงิน ประตูนาก ประตูทอง จะมีผู้ให้ฤกษ์ ผู้ให้ฤกษ์นี้ก็มีเด็ก คนถือพานหมากแล้วก็มีผู้ใหญ่ 1 ท่านถือร่มไป ฝ่ายเจ้าสาวก็จะเป็นผู้รับฤกษ์ มีร่ม 1 คัน มีชั้นหมากพลู 1 ชั้น มีเด็ก 1 คน พอได้ฤกษ์ปั๊บ ทั้งสองนี้ผู้ให้ฤกษ์กับผู้รับฤกษ์ก็จะมาพบกัน พบกันแล้วก็ให้ฤกษ์มานานที่กันว่า ฤกษ์ดีเมื่อเจ็ดชั้นฉายได้เมื่อตากบยายปลุกกล้วยเป็นเงินเป็นทอง ได้ฤกษ์งามยามดีแล้วขอรับฤกษ์ท่าน บางบ้านเขาก็มารับกันที่บ้าน บางบ้านเขาก็รับกันระหว่างทางเมื่อรับฤกษ์แล้ว ตอนนั้นชั้นหมากก็จะเข้ามาใกล้ ประตู พวกหมู่ที่มาช่วยงานก็จะพากันพ้อนรำสนุกสนาน ให้อกัน เมื่อโห่เป็นประเพณีโบราณสนุกสนานเหลือเกินครับ

พอถึงประตูก็จะมีนายชั้นหมากมาไต่ถามกันว่า นายชั้นหมากเขาจัดไว้ให้มาไต่ถามว่านี่ประตูอะไร ส่วนนายประตูก็จะถามบ้างว่า เสียงเอะอะ โครมคราวเจี๊ยวจ๊าว ข้าพเจ้าตกใจไม่ทราบว่ายโธชาติไหนมาอย่างไร ส่วนนายชั้นหมากของฝ่ายเจ้าบ่าวก็จะบอกว่า "ศรีศรีวันนี้เป็นวันที่——" โอ๊ยสนุกมากครับก็ได้ถามกัน เรียกว่านายชั้นหมากถามนายประตู นายประตูถามว่าที่มานี่มากันอย่างไร ฝ่ายนายชั้นหมากก็จะตอบว่ามาดี จะมาเป็นพี่เป็นน้อง จะมาเป็นทองแผ่นเดียวกัน มีไต่ถามพล โพลโยธามารบราฆ่าฟัน สมัยก่อนมีให้อกันทำให้ฝ่ายเจ้าสาวตกใจ นึกว่าจะมีการรบทัพจับศึกกัน ไม่ใช่ครับ จะมาเป็นพี่เป็นน้องเป็นทองแผ่นเดียวกัน แล้วก็ไต่ถามถึง

การที่ยกชั้นหมากมา ถามว่านายประตูชื่ออะไร ก็จะบอกว่าชื่อชั้นชื่อชั้น ขุนนพพิภพ ขุนธรรมรักษา แล้วก็ตามว่า นางที่อุ้มชั้นหมากมาทั้งสี่คนนี่ชื่ออะไร เป็นใคร ก็จะบอกว่า เป็นเมียพระอินทร์ มีนามชื่อว่า นางสุจิตรา นางสุนันทา นางสุธรรมมา นางสุชานดา นางทั้งสี่นี้สร้างบุญกุศลอย่างไรจึงมาเป็นเมียพระอินทร์ เขาถามกันสนุกครีบทีเหลือเกิน คนอุ้มชั้นหมากก็หนักทีเดียว ก็บันทึกว่าทำไมไม่เลิกถามกันสักทีเล่า ชั้นหมากสมัยก่อนมากนะครีบบ ไม่น้อยเหมือนสมัยนี้หรอก หมูก็เป็นชาวผลไม้ไล่ถากก็เยอะๆ ขนมงกเขาก็เยอะๆ นายชั้นหมากเขาก็ทุกคนใหญ่ คนอุ้มชั้นหมากก็บันทึก เออะอะ ไครมคราวเจียวจาว แต่ครีบบ มีความสามัคคีกัน เขาเออะอะก็จริงแต่ไม่มีแตกราวความสามัคคี สนุกสนาน เป็นพี่เป็นน้อง เป็นทองแผ่นเดียวกัน

เมื่อถามกันสรรพเสร็จเรียบร้อยดีแล้ว เขาก็บอกทั้งหมดคนครีบบว่า นางทั้งสี่นี้สร้างบุญกุศลอะไร นางสุจิตราได้สร้างสวนดอกไม้ นางสุธรรมมาได้สร้างศาลา นางสุชานดาได้ริษาศิล บอกรเสร็จเรียบร้อยแล้วเขาก็เปิดประตู การเปิดประตูเขาก็บอกว่า บ้านเศรษฐีมีประตูหลายชั้น ก็ต้องมีคนรักษา อย่างน้อยก็น้ำสุรaban เป็นเครื่องไขกุญแจ ประเพณีเขาก็ให้เหล่ากัน แล้วก็เปิดประตูประตูหนึ่งให้เหล่าแล้ว ประตูที่สองก็จะเอาเหล่าอีก ไม่มีเหล่าก็ให้สคายค์กัน สมัยก่อนข้างละบาทก็ตั้งใจแล้ว เมื่อได้เงินมาก็เปิดประตู จนกระทั่งถึงประตูที่สาม คือประตูทองก็มีการขอเงินขอทองสนุกสนานกัน เล่นกันสนุกมิใช่เล่นกันเพื่ออย่างอื่น ตอนนี้จะมีการประพรมน้ำพระพุทธรณ์ตรงหน้าบันได การโห่ร้องก็ยังทำกันอยู่ตลอดเวลา

เมื่อเจ้าบ่าวและชั้นหมากขึ้นมาบนชั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็นั่งกันเป็นปกติ ตอนนั้นก็สนุกดี เพราะคนที่อุ้มหนอกถอยหน่อออกมา ยังไม่ยอม ยังร้องเพลงพอน้ำสนุกสนานว่าจะเอากถอยจะเอาถอยที่ไหน ต้องการเอาน้ำมารค ขอสุรaban ลักขวกเด็ก สมัยก่อนสุรaba ราวๆ เราน้ำสุรaba ราวนี้ก็หายาก เขาก็เอาเหล่าไปถ่อ คนถ่อถอยหน่อถอย เขาก็เอาไปปลูกให้ ปลูกไว้ที่หน้าประตู

ตอนนี้ก็จะเรียกเจ้าแก๊งค์เคิม พ่อแม่ของเจ้าสาวมานั่งล้อมกัน แล้วก็พูดจาปราศรัยกัน ว่าที่ขอเอาไว้แต่ตั้งเคิม พูดจากันไว้นั้นท่านมาเป็นที่เรียบร้อยแล้วหรือ ฝ่ายเจ้าแก๊งค์ของเจ้าบ่าวก็

พูดว่ามาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เรื่องนั้นก็เสร็จเรียบร้อยแล้ว เครื่องแต่งก็เรียบร้อย แล้วนาย
ชั้นหมากจะ เอาน้ำพระพุทธรูปไปพรมที่ชั้นหมากแล้วเอากะเปิดชั้นหมาก โดยเปิดจากใต้ขึ้นไป
ทางเหนือ เรียกว่าเปิดชั้น พอถึงชั้นทุนสิน ก็จะเอามาวางไว้ตรงกลาง แล้วก็นับกันว่านี่เป็นทุน
นี่เป็นสิน นี่เป็นค่าน้ำนม ก็รู้กันว่านี่จะให้ลูก นี่จะเป็นค่าน้ำนม เงินจำนวนนี้จะให้เป็นค่าอย่าง
โน้น อย่างนี้ เสร็จแล้วก็เรียกเจ้าบ่าวเจ้าสาวมาเก็บเงินเก็บทองโดยให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวช่วย
กันเก็บเงิน ช่วยกันรวบรัด เพื่อให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวขยันหมั่นเพียร ในการที่จะช่วยกันทำมาหากิน
โบราณเขามีพิธีการก็ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวช่วยกันทำงาน มีโซ่ทำฝ่ายเดียว ให้เจ้าบ่าวรวบเงินมา
ก็หมายความว่าให้เจ้าบ่าวทำงาน และเจ้าสาวเป็นคนเก็บเงินก็หมายความว่า ให้เจ้าสาวนี้เป็น
คนรักษาทรัพย์สินเงินทอง ข้าวของที่สามีหามาให้ตกเรือเสียหายไปได้เสร็จแล้วก็ห่อใส่ขัน ให้
เจ้าบ่าวถือไว้ เจ้าสาวก็กรวบเงินกรวบทอง แล้วก็รับเงินจำนวนนั้น คอไปนั้นก็จะเป็นพิธีเช่น
เหล้าหอ หรือเช่นผี แค่ว่าลาว เรียกว่า สูขวัญ ก็มีเหมือนกัน พิธีเช่นนี้ก็ต้องการบอกเล่าดี
บรรพบุรุษ ผีปู่ย่า ผีตาเถียย ผีเกี่ยวของทั้งสองข้าง ตายเก่าตายใหม่อย่างไรก็ตาม เพื่อต้อง
การให้ผีทั้งหลายนั้นให้มาช่วยกันคุ้มครองป้องกัน และเป็นขออนุญาตก็เตือน เจ้าบ่าวเจ้าสาว

การเช่นผี เป็นประเพณี แต่โบราณมา ปัจจุบันมันค่อยลงไป เกิดการประยุกต์ให้พอดี
กับเวลา บางบ้านก็มี บางบ้านก็ไม่มี แต่อย่างไรก็ตาม การแต่งงานเช่นนี้เป็นประเพณีที่น่าเลื่อม
ใส เป็นประเพณีที่เกิดความศักดิ์สิทธิ์ มีประสิทธิภาพจะเป็นการประกาศเกียรติคุณของเจ้าบ่าวเจ้า
สาว ประกาศให้ญาติทั้งหลายมาร่วมในพิธี มาร่วมอวยชัยให้พร เช่นพิธีหลังน้ำ พิธีต่างๆ ที่กล่าว
มาแล้ว เมื่อเมกกล่าวมาถึงตอนนี้แล้วก็ยังไม่สิ้นความ คอไปก็มีพิธีรับไหว้ โดยเชิญให้เจ้าบ่าวเจ้า
สาวมารับไหว้กัน คอไปก็ทำพิธีฝากเซกฝากสะเภาทั้งสองให้อยู่ในความปกครองของฝ่ายเจ้าบ่าว
เจ้าสาว พิธีการแต่งงานได้กล่าวมาโดยลำดับเช่นนี้ ท่านที่เคารพได้ฟังมาก็เป็นเครื่องชี้แจง
แสดงว่า ประเพณีโบราณเป็นวัฒนธรรมอันหนึ่งของไทยที่จะทำมา จึงขอย่นย่อจบลงแต่เพียง
เท่านี้ สวัสดีครับ

ประจวบจันทน์ว่ามีแก้วปิ่นนายน เจ้ามาน้อยไถยเสียงเจ้าเข้าเท่านั้น มีจิตกระสันรักใคร่ จึง
หาทานผู้ใหญ่ไปสูชอกกับพ่อแม่ ฝ่ายว่าพ่อแม่ก็เอ็นดูว่าลูกรักทั้งคู่ควรจะอยู่เป็นคู่กัน ปีเดือนคืนวันเจ้า
ทั้งสอง อยู่มาคราวตัวอยู่หัวกับหาง คนหนึ่งอยู่กลางพาดทอง จะนึกเงินก็ได้เงิน จะนึกทองก็ได้ทอง
ไม่รู้บำรุงพร่องตองในตำรา คูให้ครบครันดูในชั้นชา เทวดากับเทวคาเป็นมิตรอันกวัดขัน ญาติพี่น้อง
พร้อมใจกันจึงยกลูกสาวนั้นให้แก่ท่าน จะไต่ทำการมงคล

บทส่งสนและบทอวยพรคู่บ่าวสาว

ศรีศรีวันนี้เป็นวันดี เป็นวันราศีศุภมงคล ข้าพเจ้าจะขอย่อนประคิษฐานขึ้นทันใด ท่าน
พ่อท่านแม่ท่านเขาแก่ผู้ใหญ่ ผู้มีหัวหน้าผู้ใจ เชิญมาพร้อมกันในวันนี้
จะเอาแก้วเข้ามาเกย จะเอาเขยเข้ามาฝาก จะเอาขันหมากเข้ามาให้ ไต่จกแจงแฉ่งไว้ทั้งส้ม
สุกลูกไม้ ขนมหลายกองเกวียน ขนมผิงผอยทองล้วนแต่ของจำเนียร จันอับไม้เทียนผลไม้บานา
ส้มซ่าสมยาจันอับพลับจันลูกอินทผลัม ขนมคัมลูกใหญ่ กล้วยไข่ กล้วยละว้า มะพร้าวอ่อนอ้อยทอนเหล้า
ข้าวหมู หอมหมกหอมมันสารพันที่จะมี อภิเษกสองศรี เช่นนี้ฤกษ์ดีพรายดีป้าดีคานียาย เชิญมาพร้อม
กันในวันนี้ อย่าไต่ซึ่งเคียดเคียดฉันท์ อย่าไต่ขบพันขบเขี้ยว จะมาเป็นพี่เป็นน้อง จะมาเป็นทอง
แผ่นเคี้ยว อย่าพิโรธโกรธเกรี้ยวไต่อุปถัมภ์คำชู นิ้วเมียทั้งคู่ให้เจ้าอยู่สบาย เชิญเสิร์ฟเสด็จคุ้ม
โพยคุ้มภัยคุ้มเสนียดจิ้งไรคุ้มสารพัด อย่าให้หนักค้ำหลังค้ำชุนผ้าถุงผ้าผอน ยุ่งฉางคุ้มลูกคุ้มเต้าคุ้มเขม่า
ตานขวาง ญาติกาดีสร้างคุ้มครองป้องกัน ลูกเปรตเศษนรกกระยาจกอากรรมยามาเกิดในครรภ์ จูติ
จากสวรรค์ได้มาเป็นลูกเป็นเต้า เมื่อเจ้าจะมีครรภ์ข้าจะขอรำพัน จ้วงก้างหลังคารอดแปดโก่ง ดี
ประคูน้าทางเสาห้องเสากลาง ดีนางนางไม้ที่ไต่ปลุกเรื่อนอยู่ สองเจ้าทั้งคู่ให้เจ้าได้อยู่สบาย เชิญ
เสิร์ฟเสด็จนั่งรัก หินหนักพิททอง เครื่องสินสโมสรมายาให้หมด เช่นขันน้ำพานรอง หวีกระจกคัน
ฉองโถแบ่ง ตกแต่งบุลาศพุกหมอน ม่านกันเตียงตั้งอักษจันทร์ กระโถนขันธุ์ระมาก มีคัพคลับ
นาคของหมากและของพลู เครื่องกินและเครื่องอยู่ ขันน้ำจอกลอยแหวนใหญ่ไม้สอย สาวน้อยหามา
ไว้เมื่อเจ้าจะออกเรือนไปจะได้ครองกัน ไม้สีพันขันน้ำบัวนปาก คูพลูคูหมากคลับสีผึ้ง อย่างตั้ง

บึงกับฉัว อย่าทำชั่วถึงผู้ใหญ่ สอนเจ้าไว้เร่งจกจำเวลาอย่าเที่ยวเตร่ โลดเลางงานเหี้ย
เรือน เตือนหทัยทุกสิ่งไปเมื่อฉัวจะกินให้จกแจง หุงข้าวต้มแกงแต่งเอาไว้ คมฉักหญ้าปลาย่างไฟ
แกงปลาไหลอย่าใส่ผักให้มากนักไม่สู้ดี อย่าจู้หุงคหจก ถ้าฉัวฉึกอย่าบ้าน ลับหลังคนจึงค่อยว่า
ฟังคำข่าให้พรสอนเจ้าไว้ อีกเกี่ยวคองทั้งสองข้างถ้าฉึกปลั่งลูกเขยใหม่ แมฉัวกับลูกสะใภ้อย่าได้
ซึ่งเคียดเคียดคณท์ ให้รักกันเป็นฉัมฉัวฉัมเมีย ฝ่ายทางฉัวก็ฉัวเมีย ฝ่ายทางเมียก็เกรง อย่า
ซุ่มซิ่งซิ่งเอง อย่าซุ่มเหงน้ำใจกัน อย่าพูดกระแตกแตกกัน อย่าหุนหันและคำทอจะร้อนถึงแม่พ่อ
บู้ยาตายายออกสู่อุร้าย หลิงชายเย้ยเยาะ ฉัวก็พูดหวานเมี้ยก็ซ่านแต่โพเราะ อย่าพูดมากปากเปราะ
มันไม่เหมาะและชอบกล เจ้าอย่าทำช่องชักปฏิบัติฉัวคน ไหว้พระและสวดมนต์ถือศีลห้าเป็นต้น
สวัศก็มีชัย เมื่อคำเขารাত্রี เข้าที่กราบเท้าฉัวเสียสามทีไม่มีชั่วสักเวลาฝ่ายทางฉัวก็ลุกขึ้นมาให้พร
ทรัพย์สิ้นก็จะได้เพิ่มบุญไหลเทมา จะมีบุตรบุตรากี่ไม่ชั่ว เทวคาบนำจุติปฏิสนธิ คนชั่วไม่มี สอนเจ้า
เท่านี้ดีกว่าเงินทอง สมบัติของเจ้าทั้งสองไม่รู้อาตสาาย ให้ไหลมาเทมาคังน้ำพระคงคาบอทราย
ไม่รู้สิ้นรู้สุดจะมีบุตรหญิงก็ให้เลี้ยงง่าย จะมีบุตรชายก็ให้เลี้ยงคง อายุยืนยงทั้งสอง ทั้งทุกข์โศก
โรครภัยสิ่งร้ายอย่าได้มีเป็นเศรษฐีมหาเศรษฐี มีเรือขี่เสียมทอง ทาสหญิงเหลือหลายทาสชาย
เนืองนอง ศฤงคารบ้านช่องวัวควายช้างม้า เรือแพนาวาจอกท่า สิ้นค่าครามครัน ให้มีเงินนับ
แสน ให้มีแหวนนับพัน โถกถาดเขียนขัน สารพันใช้สอย มุ้งม่านกานยาว ข่าสาวมาน้อย เงิน
คำเบี้ยหอย ใช้สอยครามครัน ให้มีต้นกำมพฤกษ์ออกขันธ์ที่หัวถนนตรงหน้าบ้านฉัว ฉัวฉวนแพพรพรณ
จะนึกสิ่งใดขอให้เจ้าได้สิ่งนั้น สมความปรารถนา ให้มีโรงช้างและโรงม้า ทั้งฉางข้าวและฉาง
เกลือ มีคลังเสื่อคลังผ้า มีทั้งคลังเงินตรา สวยสาอากรเคชะพระพรให้แก่เจ้าทั้งสอง ขอให้ท่าน
บัญญัติไว้ เป็นพระศรีมหาโพธิ์ให้จกคังพระเคมีย์ ให้เป็นเศรษฐีของพระเจ้ากรุงสุโขทัย อยู่กับพ่อ
กับแม่จนแก่จนเฒ่า ถือไม้เท้าออกทอง ถือกระบองยอดเพชร ถ้าเพียรแล้วขอให้สำเร็จสมความ
มุ่งมากปรารถนา สัพพพชานุกาเวน สัพพพมมชานุกาเวน สัพพพสงฆชานุกาเวน ข่าเจ้าจะอวยพร
สี่ประการพรของสมเด็จพระศาสดาเจ้าประทานไว้ อายุ วรณะ สุขะ พละ นี้ไชร์ แสนประเสริฐ

เป็นสิ่งวิเศษสุดเลิศสวัสดิภาค อาญุนั้นให้มากกว่าขั้ววรรณะนั้นให้ศรีโสภริสุทธิ ให้ฉวีพัศตร์นั้นมองดูค
ดั่งเพ็ญจันทร์สุษะนั้นให้มีความสุข นิราศภัยไกลทุกข์ทุกอิริยาบถ พละนั้นมีกำหนดสิบสองประการ
กำลังปัญญาวิชาชาญเชิงปราชญ์ กำลังกายไกรลาสตั้งไกรสรอาจจะประหารราญรอนไฟรีได้ สัน
บถกำหนดพิพิศพร ครานี้ข้าพเจ้าจะสอน เป็นคำโบราณตามโหราศาสตร์โลก พ่อแม่อย่าได้มีโศกสัน
ภัยทุกข์ให้ฉวีงามมีความสุขสืบสุริยวงศ์ ส่วยข้าวส่งมาจากเหนือ ส่วยเกลือส่งมาจากใต้ ความ
ทุกข์อย่ารู้ได้ ความไข้อย่ารู้มี ให้เป็นเศรษฐีมีพันค้วณญาณกทรพญ์นั้นให้คังคับ สิวณญาณกทรพญ์
นั้นให้เหลืออัน มีบุตรออกมาบวชให้พันเป็นพระสังฆราช สีกออกมาให้เป็นพระยาอัครมนตรี จะหา
คู้คู่ให้ที่สตรีแท้ จะสอนแม่ผู้หญิง จะหาสามีก็ให้ช่อตรงต่อภรรยา ทรัพย์เงินเข้าหญิงชาย ข้าวเหลือ
เกลือหลายเลิศทุกคนจะขายค่านาไร่ก็ได้ผลทุกคราวครั้ง ภาตฺ สขพมฺงคฺ สรรพมฺงคฺจมีแก่
ทาน รอนฺตฺ สขพทเวตฺตา สรรพทเวตฺตาทั้งช่วงจงมารักษาทาน สขพพฺพชานฺนาเว โดยอาณูภาพ
ของพระพุทธเจ้า จงมาปกเกล้าปกกระหม่อม ปราศจากทุกข์โศกโรคภัย เสนียดจ้งไรศัตร์ที่ใดขอ
ให้พิณาศสูญหาย วินาสสนฺตฺ นโมพฺพชราย นมปท จภคฺสฺส พุชฺช ญมฺมสฺสขฺชิตฺติ สงฺฆญมฺมสฺสขฺชิตฺติ

บทเซนยี

วิทยากร :

หมอไสว กวางจันทร์

บทอัญเชิญเทวดา

นโม คสส ภควโต อรหโต สมมา สมพุทฺธสส นโม คสส ภควโต อรหโต สมมา
 สมพุทฺธสส นโม คสส ภควโต อรหโต สมมา สมพุทฺธสส

อุกาส ข้าพเจ้าจะขอป่าวประกาศ อัญเชิญให้เทวราชสุราราชอันสิ่งสถิตอยู่ในอมรแมน
 แคนสวรรค์ ทุกแห่งห้องของชั้น เวสุมตา เทพเจ้าเหล่าโคทรงศกคาวราเกษ เป็นจอมขวัญ
 สันตเทเวศร์อันเรืองฤทธิ์ มีกมลสมาธิจิตสงบสงัด ตั้งอยู่ในบัญญัติเป็นสัตบุรุษ คิสรณคมนา มีพระ
 ไตรรัตน์อันประเสริฐสุดเป็นสรณะ เปลื้องกำจักภัยไกลอุปัทววิบัติเหตุ พรหมา จ พรหมอันสิ่งสถิต
 อยู่ในทิพนีเวศน์ภูมิณฑล เบื้องบนเวหนานภากาศ เทวดาทุกแห่งห้องโลกธาตุ ทั้งจักรวาลนี้และจักร
 วาลอื่น เทพเจ้าทุกพื้นภาดียมีกมลสมาธิจิตในคุณธรรมะทั้งหลายตลอดกาล เอเต อายนุเตว
 ขอเชิญเทพทัตพิยสถานนั้นจงเสด็จพร้อมกันเสด็จ มาสโมสรสันนิบาตในโรงพิธีนี้ อนึ่ง ข้าพเจ้ามี
 ความยินดีขอเชิญชวนเทพผู้ทรงฤทธิ์มหิศวรมเหศักดิ์ อันสถิต ณ สำนักวิมานมาศ เห็นยอดเขาพระ
 สุธเมรุมาศบรมพิมาน สนดู อันมีบรรล้นคานสงบระงับบาป คำรงเทวานุภาพด้วยบุญญาภิหาร ขอ
 เชิญมาสู่บรรลณมหาสมาคม กวยวันนี้เป็นวันที่มีพิธีมงคลสมรส จึงขอเชิญชวนหมู่อมรแมนทั่วแดน
 หนคเหล่านั้นจงมาประสาทความเกษมสันต์อนามย์ให้แก่คู่บ่าวสาวนี้ จงมีความสุขความเจริญตลอด
 กาลนาน แล้วจึงขออัญเชิญเทพเทวผู้รักษาโลกธาตุ มีท้าวจุมหาราชทั้งสี่พระองค์ จงมาช่วย
 คำรงพิธีกรรม ให้สำเร็จฤกษ์กรรมตามมุ่งมาก ท้าวอครุสมหาราชอันเรื่องเคชอยู่คานทิศบูรพา
 พร้อมด้วยบริวารมีหมู่คนธรรพอันกล้าหาญคือฤทธิ ท้าววิรุฬหกอันสิ่งสถิตอยู่ในทิศทักษิณ มีหมู่เทพคาทั้ง
 สิ้นเป็นบริวาร ล้วนแต่เคชากกล้าหาญคือฤทธิ ท้าววิรูปักษ์อันสิ่งสถิตอยู่ในทิศประจิมทิศภาค มีหมู่
 พญานาคเป็นบริวาร อีกทั้งท้าวโลกบาลฤเวรราช มียศอำนาจอิทธิฤทธิ์อยู่ทิศอุดร มีฝูงอสูรนิกร

ยักษา ล้วนแต่มีเดชศักดิ์ความเป็นบริวาร จตุตาโลเก มหาราชา ขอเชิญท้าวจตุโลกบาลมหาราช
ผู้มียศและอำนาจทั้งพรพณา อานุอชนคุณ จงตามรักษาสองสามีภรรยาผู้ ให้มีความสุขความสวัสดิ
มีชัยเถิด ให้ให้ร้องขึ้นสามที ดันสองรับเทวดา

บทขอพรให้แก่คุณาว - สาว

นโมข้าจะไหว้ ท่านผู้ใหญ่แก่ก่อนมา คุณบิดมารการาศาตึกาทั้งหลายทั้งคุณปู่คุณย่าคุณตาคุณ
ยาย ญาติทั้งหลายที่ได้ดวงดับไปเกิด เป็นเทพเจ้าทั้งหลายที่ได้ให้มีความสุขความเจริญ คือพ่อแม่
เมื่อได้กินกระแสดเสียงของข้าพเจ้าร้องเชิญ ตามความสุขความเจริญของลูกหลาน ขอเชิญมาสู่
สถานที่นี้ด้วยทันใดอีกทั้ง เทพเจ้าซึ่งมาประจำอยู่พร้อมหมู่ไม้ก็ขอเชิญมาพร้อมกัน ที่อยู่ไกลมาไม่ทัน
อย่าได้น้อยใจ ด้วยวันนี้เป็นวันที่ท่านเศรษฐีเรือนนี้มีลาภมาก มีแก้วเข้ามาเกษ มีเขยเข้ามาฝาก
มีขนมชั้นมากมายให้ ส่วนของที่กองไว้ก็มีมากเหลือหลาย มีส้มสุกลูกไม้ขนมผิง ฝรั่งฝอยทองข้าว
เม่าข้าวพองกะละแม ของดีมีแท่มากนักหนา น้ำเต้ารั้วถั่วงาสารพัน ส้มไทยพลับจีนอินทผลัม
มะพร้าวอ่อนอ้อยเค็มลำบรทุกเค็ม อีกทั้งเหล่าเข้หม่อมหมั่น ด้วยวันนี้เป็นวันที่จะขอแต่งงาน
กุมารีกุมารว จะขอไหว้เทพเจ้าอันสถิตอยู่ทั่วทิศาแม่ซึ่งอยู่รักษาญาติกวางศาพื้นอง เป็นพวกพ้อง
เผ่าพงศ์พันธุ์ ขอเชิญมาด้วยกันทั้งสองฝ่าย ให้มาอยู่ร่วมกันอย่าได้ฉันทา บรรคาที่เชิญมาด้วยกัน
สิ้นทั้งนั้น อย่าได้เคียดเกลียดกันอย่าขบพันเช่นเขี้ยว จงมาเป็นทองแผ่นเดียวกัน ณ วันนี้ จงมา
รักษาทั้งสองสามีภรรยาผู้ให้มีความสุขสบาย แล้วจึงขอเชิญเชิญเทพเจ้าทั้งหลายให้เสด็จมา มีองค์
พระนเรศอยู่เบื้องซ้าย องค์พระนารายณ์อยู่เบื้องขวา พระภูมิเจ้าที่พระธรณีแม่คงคา อินทร์พรหม
ยมนาท้าวจตุโลกบาล ซึ่งสถิตสถานอยู่ทั่วแห่งหล้า ทั้งคนธรรพ์ครุฑาและนาคี ขอเชิญเสด็จมาวัน
นี้สิ้นทั้งนั้น อีกทั้งองค์พระชนันต์ผู้เรืองเดช ท่านยอมแม่พระเกษประเสริฐ อีกทั้งเสื่อเมืองทรง
เมืองผู้เรืองฤทธิ์มีมา พระอาทิตย์พระจันทร์พระอังคารอยู่ขอบจักรวาลเหลี่ยมคี่รี พระพุทธสุคคี
โสภณัส พระพุทธสิททีพระศุกร์พระเสาร์ล้วนแต่เป็นเผ่าพงศ์วงศ์เทเวศร์ พระราหูพระเกตุสิ้นทั้งนั้น

ให้ลงมาช่วยกันคุ้มครองป้องกันบุตรและนาคาค่า คุ่มโรภักย์ต่างๆ เป็นต้นว่าสะพานขวางสารพัด
 หนึ่งเทพเจ้าในโพธิ์ธัญ ก็ขอเชิญเสด็จมาสิ้นทั้งนั้น ให้มาช่วยกันคุ้มครองป้องกันมาสร้างสรรค
 กำเนิด เด็กไม่ค้ำชออย่าให้มาเกิดในครรภ์ เทพเจ้าจตุจากสวรรค์ลงมาเป็นลูกเต้า เมื่อมี
 ครรภ์แล้วข้าพเจ้าจะขอเซ่นสังเวยมีไคละเลยให้ข้าทั้งจ้วตั้งช้อคา ออกไคจันสิ้นทั้งนั้น อีก
 ทั้งจันหันประคุดเสาเอกที่มีอยู่เป็นใหญ่ หน้าค่างนางไม้บนเรือนใหญ่ ขอให้สองสามีภรรยาคุณ้อาศัย
 ประคุดจันรำไทร และรำโพธิ์ทอง จะนิกแก้ก้อขอให้แก้วมากอง จะนิกทองก็ขอให้ทองนั้นหลังไหล
 มาอย่าไคสิ้นไคสุด เหมือนค้ำน้ำในมหาสมุทรคงคา ขอให้เจ้าทั้งสองจงอยู่สุขไปค้วดาโภ อายุ
 วยไพ สุข พล

บทสั่งสอนคูบัว - สาว

สพพพชานูภาเวณ สพพพมมานูภาเวณ สพพพสงฆานูภาเวณ ข้าเจ้าก็จะขอประสิทธิ์
 ประสาทสถาพร ค้วมมานั่งสั่งสอนทั้งสองรา ตามแบบโบราณมาแต่ก่อนมียอมเป็นประ เพลินเต้เคิมมา
 แม่เอ๋ยกุมารีเจ้าจะมีคู่ คือ นุญชู้ไคสร้างสมเคยไคร่วมภริมย์กันมาแต่ชาติก่อน เทพเจ้าจึงสังสรรค์
 ให้รักพา พ่อเอ๋ยสามีภรรยาฉันนั้นยากแสน เปรียบประคุดจันหัวแหวนประดับก้อย ช่างสุขอร่าม
 งามค้วจะย้อยระยับตา สอนเจ้าเป็นคำโบราณว่าโบราณก่อนเจ้าจะเข้าหอ คำสุภาษิตค้วคือสืบกันมา
 เจ้าทั้งสองราจงรู้จักคุณบิภรรยาบั้งเกิดเกิด คุณมีคู่เรศนั้นมียี่สิบเอ็ด คุณมารดานั้นเสร์จมีสิบสอง
 เจ้าจะเป็นคู่ครองกันอยู่นานนิก อันสามีภรรยาเจ้าเป็นที่รักยิ่งกว่าทุกคน เจ้าจงระมัดระวังตนอย่า
 สื่อมหลง เวลาค้วมีค้วลงเจ้าจะเข้าในที่นอน จงไหว้พระสวดมนต์เสียก่อนประกันราที่ตน ให้เจ้า
 กราบเท้าผู้เสี่ยสามหน จึงไสยาสน์เป็นนิรันดร์อย่าไคขาดทุกวันเวลา ให้หาธูปเทียนมาลาและดอก
 ไม้จะบั้งเกิดเป็นสง่ายิ่งทั้งหญิงชาย ไคมาสุกจะกำจักทุกขภัยไคทั้งสิ้น ให้เจ้าทั้งสองจงหมั่นถือ
 คีลคามกำหนด ทุกวันอุโบสถอย่าขาดสาย เจ้าอย่าอนค้วนค้วสายนนจะเสี่ยราสี รุ่งแจ่มแสงสุริย
 ศรีวิมลิลลาคออกจักแจ่มแค้นองค้วส ใสบาตรพระภิกษุสงฆ์ ให้อุค้วส่าห์ทำอย่างนั้นเป็นนังก

ทั้งสองเจ้าก็จะครองกันยืนยาวนาน จตุตถาโร ธมฺมา อันว่าพระพร 4 ประการของสมเด็จพระพุทธรองค์ทรงประทานแก่กณมา ให้เจ้าจงวิวัฒนาทั้งสองคน ให้เจ้าจงมีอายุยืนมาอายุยืนถึงร้อยปีและพันปี ได้เป็นเศรษฐีมหาเศรษฐีมีวัวควายสักร้อยกอด ทั้งหาสาขาครอกก็ให้เต็มบ้าน ม้ามิ่งรถคชสาร เรือนแพให้ไหลหลั่งมาเหมือนดังกระแสไม้ชาติสาย ข้าวเกลือมากเหลือหลายล้วนอุดมทั้งสองเจ้าเข้า ได้ตากแดดลมจะหมองศรี ทั้งอัคคีภัยและโจรภัยอย่าได้มีมาประจัญ ให้เจ้าอยู่ครองสองคนจนมีบุตร เป็นชายประเสริฐสุดเจริญยศ อีกทั้งปัญญานั้นก็ปรากฏสุกประเสริฐจะเล่าเรียนธรรมอันล้ำเลิศก็ขอให้จำได้หมด ให้เจ้าเหมือนดังพระศรีมหาโพธิ์ผู้ปรีชา ให้เจ้าทั้งสองจงประพฤติปฏิบัติตามโอวาท ศาสนาของพระพุทธรองค์ ก็จะสำเร็จสมประสงค์ดังความปรารถนา ให้เจ้าทั้งสองราวยูณองศาสูง ความทุกข์อย่าได้มาแผ้วพาน เนาในสถานเย็นเหมือนดังร่มพระไทรร่มโพธิ์ ขอให้อายุ วรรณ สุข พล กังพรข้าพเจ้าที่กล่าวมานี้เทอญ

บัดนี้ เจ้าร้อยซึ่งทั้งสองก็ต้องตามพระราชบัญญัติในไทยนั้นเมื่ออายุ 20 ปี จะอุปสมบทหรือจะมีภรรยาที่สมควรแม่แม่หญิงนั้นอายุ 20 ปี ถึงจะมีสามีก็สมควร ไซ้ว่าแม่นี้เกิดควนชิงสูงก่อนห้าม แม่มีไว้ต้องตามโบราณมา จะสอนเจ้าเป็นสุภาพชน กลอนตามทนต์กัณฑ์ จะว่าพอย่นย่อ ทั้งสองเจ้าจงระลือใจกัน จงลดหย่อนผ่อนผันแต่พองาม ช่างไหนตั้งช่างหนึ่งตามจงหย่อนลงบ้าง ช่างหนึ่งรอนจนอ่อนมาทางเย็น ช่างหนึ่งเป็นไฟโง่งม ช่างหนึ่งจงเป็นน้ำค้ำ การใช้สอยจ่ายทรัพย์สินที่สำคัญ มีน้อยจ่ายน้อยนั้นแหละดี น้อยนั้นก็เต็มทีใจคับแคบ อยู่ควงยามตามแบบพอปานกลาง มากนั้นก็เกินอย่างที่จะจน พატว์จนให้ไต่ยาก การเหี่ยวเรื้อนนี้ก็ลำบากสำหรับหญิง เห็นของวางทั้งก็คิดทางเดิน แม่เจ้าเอ๋ยอย่าได้ละเมิดเดินข้ามไป ให้เจ้าจงหยิบเอาของนั้นวางให้พ้นทาง อันนี้ ของที่จะวางนั้นก็ใหญ่ของ ถ้าเปรียบประจุกเงินหรือทองที่เรามี จะหยิบโยนให้พ้นที่นั่นได้หรือ ถ้าผู้ใดไต่มือเขาก็จะถือเอาไป ถ้าเป็นพวกด้วยขามโองไห พวกเขาเหล่านั้นก็จะหยิบฉวยไปเอาเข้าไปไว้ในที่ตน นี่ก็ไม่ใช่เรื่องบทกลอนเรื่องกิจการ อันนี้สามมีเหนื่อยไปงานเพิ่งกลับมา เจ้าจะมีกิจสรรพการระใด ความที่ชั่วร้ายใจเจ้าอย่าเพิ่งบอก ต่อเมื่อ

เปิดหน้าต่างออกสู่ออกจิ้งจอกย เอ๋ย เอ๋ยฉันทีละน้อยๆ ค่อยแยมเย็นเจจจา จะโกรธหรือจะชอบก็รู้
ทำได้ทางที่ ถ้าแหม่มชอบโฉมศรีจึงพลบเกลื่อน ไถลงามทำเงื่อนให้โกรธหาย ถ้าเป็นการงาน
สำคัญวันทั้งหลายก็ยังมิ ถ้าเป็นการสำคัญคั้งอัคคี ไพบาถึงตัวมากอกหมในส่วนตัวผิว จึงควรบอก
หนึ่งไฟในนั้นเจ้าอย่าได้นำออก ไพบอกอย่าได้นำเข้ามาในเรือนจะเปรียบเทียบเปรียบเทียบเหมือนคำ
โบราณเขาวาว่า ชักนำออกไปลึกซึ้งก็เข้าเคหาชั้นไม้คี่ นี่แน่โฉมศรีเจ้าจงฟังข้อปฏิบัติ เก่ายๆ
พอดักๆ ปานกลางหนึ่ง เจ้ายังอยู่ในระหว่างบิกรและมารคา จะสรวลเสเฮฮาบ้างก็ไม่เป็น
ไรแต่เคี้ยวไม้สายใจเจ้าก็มีผิว เจ้าจงออกอมถนอมตัวให้จงดี จงรักษาวลสงวนทำให้เป็นผู้ใหญ่
เวลานี้ค้ำค่าง เจ้าจงได้จักเจรจาเครื่องปฏิบัติรักษาช่วยปักษ์ที่อนหมอมุ่งยุ่งจะอยู่คอยจุกัก น้ำท่า
หาสำหรับให้ตัวล้างหน้าเมื่อคืนนอนก็จะสะอาดจะได้รับประทาน เครื่องสำรองของหวานบ้าง เล็ก
น้อย หมากพลูหรือบ้างนึกหนอยพอสมควร เวลากลางคืนทรมสงวนเจ้าจงสังเกต จะไปไหน
ก็ไปรเวทบ้าง เล็กน้อย จักหาของไว้มากก็จะเหลือเสียเปล่า หนึ่ง เมื่อสามีเจ้าจะเข้าไปในที่
นอน ทางปลายเท้าและทางหมอนเจ้าจงฎีให้คืออย่าดีไผด การสตรีในประเทศไทยนี้มันแสนยาก
การพุกจาโศกยาก กระชิกกระช้านี้ก็เป็นเรื่องที่สามีเขาจะกินใจ หนึ่ง เมื่อเธอจะเข้าไปที่นอน จง
ไหว้พระสวมนต์เสียก่อนเป็นการดี เมื่อนอนนั้นอย่าให้เกศสูงกว่าตัว ให้เจ้าระมัดระวังตัวดูหน้าผอน
อย่าให้มันเล็กจนจวนดูไม้คี่ นี่แน่โฉมศรีจงฟังสอน ตามฉบับกลอนทานกัณฑ์ จงจำไว้เถิดจอมขวัญ
ไว้ภายภาคน้ำ จะได้สวัสดิศรีโสภากับตัวตน ให้เจ้าอยู่ครองกันสองคน จงมีความสุขสวัสดิมีชัย
เทอญ

คำให้สัมภาษณ์ เรื่องพิธีแต่งงานของไทยสมัยก่อน

วิทยากร : : หมอแก้ว วงศ์สมบูรณ์

ชำนานู : เมื่อขันหมากโหมมาถึงหน้าบ้าน เจ้าของบ้านจะต้องทำอย่างไรบ้างครับ
แก้ว : เจ้าของบ้านก็ว่า ท่านมานี้จะไปไหนกัน เสียงอีก ะทิกคิกโครมมาเช่นนี้
เสียงโห่ร้องก็ของมานี้จะไปไหนกัน ทางนี้ไปไม่ได้หรอกครับ บ้านนี้เป็น
บ้านเศรษฐี ท่านห้ามไว้ว่าคนในไม่ให้ออก คนนอกไม่ให้เข้า ทางฝ่าย
ขันหมากก็จะตอบว่า ผมจะไปบ้านเศรษฐีบ้านนี้ นายประตูก็จะว่ามาอย่าง
ไร เศรษฐีบ้านนี้เขาห้ามนะ เข้าไม่ได้ ต้องบอกให้ถูกต้องก่อนเศรษฐี
บ้านนี้ ท่านสั่งไว้ ถ้าบอกถูกต้องตามคำโบราณท่านว่าไว้จึงจะให้เข้า
ฝ่ายขันหมากก็จะพูดว่า "ศรีศรีวันนี้เป็นวันดี เศรษฐีผู้ใหญ่ท่านจะเอา
แก้วเข้ามาเกย ท่านจะเอาเขยเข้ามาฝาก จะเอาขันหมากเข้ามาให้
วันนี้ฤกษ์กั๋งยามกั๋งดี มีฤกษ์เจ็ดชั้นฉาย มีตากะยายจะปลุกคั่นกล้วยคั้น
อ้อยให้เป็นเงินเป็นทอง ขอเคชะข้าพเจ้าทั้งสองเหมือนไค้เค็ดคอกไม้ร่วม
กันมาเหมือนคอกอัญชันผกาชาติ เหมือนคอกบัวขาวสะอาดจงกลนี้ มีนาง
ทั้งสี่อุมขันหมากเข้ามา มีทั้งเด็กทั้งสองอุมขันเงินขันทองไข้เข้ามาด้วย ข้าพ
เจ้าก็จะได้บอกชื่อเสียงเรียงนามให้ท่านทราบว่ดั่งนี้ "
แล้วก็บอกชื่อนางที่อุมขันหมากมานั้นนะ "นางที่หนึ่งชื่อนางสุธรรมา
นางที่สองนั้นชื่อนางสุนันทา นางที่สามนั้นชื่อนางสุจิตรา นางที่สี่นั้น
ชื่อนางสุชาคา " ทางฝ่ายเจ้าของบ้านก็ว่า "บัดนี้ ท่านก็ได้กล่าวถูก
ต้องแล้ว เศรษฐีทางบ้านนี้ก็ขอเชิญท่านเศรษฐีและ ท่านทั้งหลายทั้งปวงที่
มานี้เข้าสู่โรงพิธีไค้แล้ว "

- ข. สมัยก่อนในพิธีแต่งงาน เขาผูกกันอย่างนี้จริง ๆ หรือเปล่าครับ
- ก. พุคซี พุคอย่างนี้แหละ
- ข. แล้วสมัยนี้เล่าครับ ยังผูกหรือเปล่า
- ก. พุคซี ถ้าหากว่ามีขันหมากมาทางบ้านผมนี่นะ ถ้ามีคนผูกได้ก็จะผูก พุคไม่ได้ก็ไม่ต้องผูก
- ข. ทีนี้ ถ้าหากทางฝ่ายเจ้าของบ้านนี้ไปตามแล้วทางฝ่ายเจ้าบ่าวตอบไม่ได้ จะทำอย่างไรครับ
- ก. ทางฝ่ายเจ้าของบ้าน ก็ต้องช่วยผูกแทน พุคอย่างผมพุดนี่นะ แล้วเขาก็เชิญกันนะ "ขอเชิญเข้าสู่โรงพิธีได้แล้วครับ" แล้วเขาก็พากันเข้าไป
- ข. เคยมีไหมครับ ที่ฝ่ายเจ้าบ่าวตอบไม่ได้
- ก. ก็เคยมีเหมือนกัน (หัวเราะ)
- ข. ตามปกติทางฝ่ายเจ้าบ่าวต้องเตรียมคนที่ผูกได้มาไว้สำหรับกล่าวโต้ตอบกัน ใช่ไหมครับ
- ก. ใช่แล้ว ถ้าหากการแต่งงาน เป็นงานที่จัดกันภายในหมู่บ้านนี้ไม่มีคนจากภายนอกมา ก็จะต้องมีการตระเตรียมเอาไว้ จะต้องมีการพุดกันว่า จะเตรียมอย่างไรมา เรื่องขันหมากขันหมากจะมีตามกันไหม ถ้าว่า "ตาม" ทางนี้ก็ต้องเตรียมมา
- ข. อ้อ ต้องมีการพุดกันไว้ก่อน
- ก. ใช่ ถ้าไม่อย่างนั้นก็เกรงไม่ถูกนะซี ถ้าไม่ตามก็ไม่ต้องตามต้องผูก ขอเข้าไปเลยเชิญเข้าไปเลย
- ข. ดาร์ ไปเชิญขันหมากนี่จะทำอย่างไรครับ
- ก. ต้องมีเด็กคนหนึ่ง ผู้ใหญ่อุ้มไป มือถือร่มด้วย เด็กก็ถือพาน
- ข. ในพาน ต้องใส่อะไรบ้าง

- ก. มีหมาก ๕ คำ บุหรี่ ๕ ตัว แล้วก็มีเงินเอาไว้แลกเปลี่ยนกัน จะเป็นสี่บาท หกบาท ก็ได้ ต้องเป็นคู่ นะ เป็นห้าบาทไม่ได้ แยกบาท สิบบาท หรือสิบสองบาทไปเลย ให้เป็นคู่ คือว่าเรามาหาคู่ พิธีการนี่นะต้อง เป็นคู่ทั้งนั้น
- ข. ต้องมีดอกไม้ ธูป เทียน หรือ เปลาครับ
- ก. ไม่มี ไม่ต้อง
- ข. ต้องอุ้มเด็กไปเสมอหรือเปลาครับ
- ก. ไม่ต้อง บางทีก็เดินไป รุ่งกันไป ให้เด็กถือพาน ผู้ใหญ่กาจร่วม ก็ไปด้วยกัน แล้ว ผู้ใหญ่คนนี้แหละ เป็นผู้ถามขันหมากอย่างที่ว่า บางทีก็ถามกันเกินเลยไปกว่าตำราที่มี
- ข. คนที่มากล่าวทอบต้องถือร่มด้วยหรือเปลา
- ก. ถือร่มเหมือนกัน มีเด็กมาด้วยเหมือนกัน แล้วก็ขันหมากอย่างที่ม่วนนั้น นะมีเหมือนกัน ทางผู้ชายเขาก็เตรียมร่มมา
- ข. แล้วก็แลกพานกันหรือครับ
- ก. ฮือ พอว่าจบแล้วก็แลกพานกัน เปลี่ยนพานกัน ไม่ต้องเปลี่ยนร่ม เปลี่ยนเฉพาะของในพานนะ หมากหรืสุ มีเงินก็ต้องแลกเปลี่ยนกัน แล้วแต่ทางโน้นจะใส่มาเท่าไร ทางนี้จะใส่ไปเท่าไรก็แล้วแต่มาแลกเปลี่ยนกันทางนี้ใส่ไป ๒ บาท ทางโน้นก็อาจจะใส่มา ๔ บาท ไม่ต้องมาว่ากัน
- ข. เมื่อขันหมากมาถึงบันไดทำอะไรบ้างครับ
- ก. ก็มีพรหมน้ำมนต์ เมื่อเขยจะขึ้นบ้าน ก็มีทำหลายอย่าง หนึ่ง ล้างตีนก่อน สอง ประคุดเงิน ประคุดทอง ประคุดนาก สามประคุดแหละ ต้องเสียเงิน
- ข. มีอิศราไว้หรือเปลาครับว่าจะต้องเสียประคุดไหน เท่าไร
- ก. เขาไม่ว่า ให้ก็แล้วกัน แต่ต้องให้เป็นคู่ จะให้คนละ ๒ บาทก็ได้ สองข้างก็เป็นสี่บาท ถ้ามีมากก็ให้มาก สิบบาทก็ได้ ยี่สิบบาทก็ได้ แต่ละคู่ ๆ
- ข. กลัวย้อยขันหมากเมื่อจะปลุกต้องเสียเงินไหมครับ

- ก. ไม่เสีย เสียเปล่า เป็นน้ำปลุก สำหรับตายายจะปลุกให้เป็นเงินเป็นทอง การแต่งงานนี้นะ ถ้ามีเหตุการณเอะอะมีเรื่องราวอะไรแล้ว โดยมากจะคิดตัว แล้วซี้มักจะมีเรื่องจริงๆ ทางบ้านผมนี่ถือที่สุดที่เดียวเมื่อเจ้าบ่าวจะให้ ก็ต้องให้โดยละมุนละม่อม ให้โดยเจตนาดี ไม่มีเอะอะกันให้ตกบันได ถ้าหากเป็นเช่นนั้นแล้วก็จะคิดตัวคู่บ่าวสาวทั้งสอง นั่นนี่ เรื่องแก้วแตก จานแตก เขาก็ถือกัน คนมาช่วยงานต้องระวังเมื่อมาถึงแล้ว แก้วถ้วยอะไร เอามารับแขกต้องประณีประนอม ค่อยๆ ไม่มีเสียงเอะอะ
- ข. มีการกินเหล้ากันเอะอะ เฮฮาใหม่ครับ
- ก. มีกินเหมือนกัน กินก็ไม่ให้มีเสียง บ้านนี้ยังเคร่งกันอยู่ ก่อนจะกินนะมันอย่างนี้ จะมีการเชิญแขกมา บ้านนี้เรียกว่า มาลงขันนะ มากินกันก่อนแต่งงานวันหนึ่ง พูดย่างๆ ว่ากินโต๊ะ บ้านนี้เป็นอย่างนี้
- ข. ประตูนี้นี้ มีปิดกันมากกว่าสามชั้นใหม่ครับ เช่น ประตูเงินใช้เข็มขัดเงินหลายๆ เส้น ประตูนาก ก็ใช้เข็มขัดนากหลายๆ เส้น อย่างนี้มีใหม่ครับ
- ก. ไม่มี ไม่มีหอรอกครับ ขึ้นมาที่แรก เดิมมีประตูหนามาก่อนตรงที่ตามชั้นหมากกันนั้น แลละมีประตูหนากันอยู่แล้ว พอตามกันเสร็จเรียบร้อยก็เอาเหล่าให้คนที่เปิดประตูนั้นขูดหนึ่ง แล้วก็นำเขยมา ชั้นหมากนั้นก็ขึ้นไปก่อนนะ ชั้นหมากขึ้นบ้านก่อน เจ้าเขยนะอยู่ที่หลัง
- ข. เจ้าบาวนี่มาพร้อมชั้นหมากหรือครับ
- ก. มาพร้อมกัน
- ข. เคยเห็นบางแห่ง เจ้าบาวมาก่อนชั้นหมาก มาไหว้ผู้ใหญ่ตายาย มาทำบุญร่วมกับเจ้าสาวในตอนเช้า เสร็จเรียบร้อยแล้วชั้นหมากจึงได้มาภายหลัง
- ก. มันเป็นอย่างนี้ครับ บ้านนี้ตอนเช้าจะนิมนต์พระมา ๕ รูป บ่าวสาวใส่บาตรพระ พระสวดมงคล พระประพรมน้ำมนต์ไว้ก่อน เป็นคู่บ่าว - สาวสมบูรณ์แล้วจะทำต่อหรือไม่ทำก็ได้ เพราะได้พรพระไปแล้ว เมื่อเสร็จพิธีพระแล้ว ชั้นหมากจึงจะมา

เจ้าบ่าวกลับบ้านก่อน เมื่อเสร็จพิธีพระแล้วมาใหม่พร้อมขบวนขันหมาก ถ้าเจ้าบ่าวเป็นคนต่างถิ่นมาต้องมาทำความคุ้นเคยกับทางฝ่ายเจ้าสาวก่อน แล้วร่วมทำบุญกันในตอนเช้าแล้วขันหมากจึงจะมาภายหลัง

- ข. ผมเคยเห็นบางงานมีปี่ประตู่กันเป็นสิบชั้น พวกแขกที่มาในงานต่างถอดสร้อย ถอดเข็มขัดของตัวเองมาปิดกันประตู่กันเป็นการใหญ่
- ก. โอ๊ย อย่างนั้นไม่ถูก เจ้าบ่าวแย้แน่ โบราณว่าไว้ว่าการมงคลนั้นะต้องนิมนต์พระแท้ๆ แล้วที่นี้ พระแท้ๆ จะไปรู้ได้อย่างไร ผมเคยเห็นเด็กตลาดไปถามว่าหลวงพ่อกให้ที่ว่าพระจริงๆนะเป็นอย่างไร พระแท้ๆนะ หลวงพ่อกก็เลยตอบว่า ที่ชาวบ้านเขาพูดกันนะไม่ผิดกับที่ชาวบ้านเขาพูดกันหรือพระดี ชาวบ้านเขาก็ว่าดี พระไม่ดี เขาก็ว่าไม่ดีนะ มันไม่ผิดหรือ ท่านว่านะ เขาพูดให้เป็นมงคลไว้ การไม่ดีท่านไม่พูด เพราะเป็นการมงคลการสวดมนต์นี่เป็นการให้กำลังใจ คนที่กำลังจะตาย ก็อาจสวดให้มีแรงรอดพ้นอยู่ได้
- ข. ผมได้ยินการแต่งงานบางแห่งเรียกว่า "เซ่นผี" บางแห่งก็เรียกว่า "สู่ขวัญ" สองอย่างนี้เหมือนกันหรือไม่เหมือนกันอย่างไรครับ
- ก. คนไทยเขาเรียกว่า "เซ่นผี" ส่วนพวกคนลาวอย่างผมนี่เขาเรียกว่า "สู่ขวัญ" ก็เหมือนกัน กัน เซ่นผี ก็มีการเรียกผีผู้เฒ่าผีตาตยาย ก็ว่าไปแล้วเชิญมากินเครื่อง เช่นสังเวย ส่วนการสู่ขวัญของทางลาวนั้นไม่มีการเรียกผีมากินเครื่อง เช่นสังเวย แต่ก็มี การสอนเหมือนกัน ทางพวกลาวพวกนี้เรียกว่าการสู่ขวัญ พอสู่ขวัญเสร็จ พอหมอก็จะทำพิธีผูกข้อมือ...
- ข. หลังจากกล่าวคำอัญเชิญขวัญผูกข้อมือเสร็จแล้ว ทำอะไรต่อไปครับ
- ก. ก็จ่ายเหล้า คือ พรหมเหล้าแก่คู่บ่าวสาว และให้พรค้าย จบ แล้วก็กล่าวคำ ยถาสัพพี เป็นอันเสร็จพิธี

- ข. ขอเรียนถามว่า การแต่งงานตามแบบไทยที่มีการ เช่นผั้นนั้น พอทำเสร็จแล้วจะต่อด้วย พิธีสู่ขวัญด้วยหรือเปล่าครับ
- ก. ไม่มี การผูกข้อมือก็ไม่มี มีแค่การไหว้ญาติพี่น้อง ด้วยการเอาของไปไหว้ และต้อง มีการรับไหว้ด้วยเงินทอง
- ข. การสู่ขวัญนี้มีการจุดเทียนเสี่ยงทายด้วยหรือไม่ครับ
- ก. มีสิครับ ใช้ขันโตก ๒ ใบ ตั้งคู่กัน ผู้ชายใบหนึ่ง ผู้หญิงใบหนึ่ง คู่กันว่าใครจะดี กว่าใคร คู่ที่ไปลูก อันไหนจะหมกก่อน อันไหนจะลูกดีของใครหมกก่อน ก็แสดงว่าคน นั้นเหนือ คนหมกก่อนก็ คนเหลือมากกว่าจะมีอำนาจสูงคนหมกก่อนไม่ได้ อำนาจก็ว่า ทำอะไรอำนาจของเขาก็ดีกว่าถ้าหากว่าเทียนของผู้หญิง เหลือมากกว่าของผู้ชาย ก็ แสดงว่าอำนาจไม่เท่าผู้ชาย ถ้าหากว่าของผู้ชาย เหลือมากกว่าของผู้หญิง ผู้ชายก็ค่า กว่าผู้หญิง ถ้าใครหมกก่อนก็แสดงว่าคนนั้นมีอำนาจสูงกว่า มีวาสนาบารมี เรื่องสำคัญๆ ก็มีแค่นี้
- ข. ขอบพระคุณครับ
-

*
ชุมนุมเทวดา
แบบภาษามคธ

ผลิตะวา นเมตถัง สะเมตตา ภาทันตา อะวิกชิตตะ จิตตา ประริตถัวณะนินฺดู
สาธุ สักเกกาเมระฎเป กิริสึระระตะเนจันตะลิกเขวีมาเน ที่เปรัฎฐเฐ จะกาเม ตะรุวะ-
นะคะหะเนเคหะวัตถุมหิเชตเต ภูมมาจายังฺคุทวารัสสะละละวิสะเม ยักชะ กับชัพพะนาคา
คิฏฐันคาสันติเก ยังฺภูวิระฐวะจะนัง สาชะโวเม สุตฺตเต ชัมมัสสะวะณะกาโถ อะยัมภาทันตา
ชัมมัสสะวะณะกาโถ อะยัมภาทันตา ชัมมัสสะวะณะกาโถ อะยัมภาทันตา.

ชุมนุมเทวดาแปล

สาธุ สดฺดเก ข้าพเจ้าขออัญเชิญฝูงเทพยดา ซึ่งสิงสถิตอยู่ในนาคามา พจรสวรรค์
กาเม อยู่ในนาคาภ จรูเป อยู่ในรูปภพ กือโสฬส มหาพรหม กิริสิขรตเถ อีกรั้งเทพย-
เจ้าซึ่งสิงสถิตอยู่ในภูผาห้วยเหวและภูเขาหอคัตถี ภูตสิขุเขวีมาเน อยู่ในอากาศวิมานนาคามนเคียร
ทอง ที่เปรัฎฐเฐจากาเม สิงสถิตอยู่ในเกาะแก้วเมืองหลวงและพระนครใหญ่น้อย ภูวนถนเ
เลทตถุมหิ เขตเศสิงสถิตอยู่ใน เกหสถานบ้านน้อย และเมืองใหญ่ทั่วทุกขมม ภูมมา ซึ่ง
สิงสถิตปรากฏในโรงศาลพระภูมิเจ้าที่ จายนุต เทวาข้าพเจ้าขออัญเชิญให้เร่งรีบเข้ามาในเวลา
อันนี้ให้พร้อมกัน ตลอดวิสะเม อีกรั้งเทพยเจ้า ซึ่งสิงสถิตอยู่ในห้วยหนอง คลองบึงบางแม่น้ำใหญ่
ไพรพดทุกหย่อมหญ้า ละการวัลย์ที่เสมอกันก็ดี ไม่เสมอกันก็ดี ยักขคณชฎนาคาไม่ว่าเท่าไรเมื่อ
ไร มีอีกรั้งยักขา คนขรรค์ คุรุทมาตา คิฏฐนตา อีกรั้งเทพยเจ้าซึ่งสิงสถิตอยู่ในสถานทีใด ๆ
สนฺติเก ยังฺภูวิระจัน ข้าพเจ้าขออัญเชิญเข้ามายังสำนักแห่งนักปราชญ์ อาจสำแดงธรรม สาช
โวเม สุตฺตเต ภูก่อนสัปบุรุษ พุทธบริษัททั้งหลายเลย ชุมมสุสวนกาโถ ถึงเวลาฤกษ์งามยามดี
สุตฺตเต ข้าพเจ้าขออัญเชิญ ให้เข้ามาสดับรับฟังพระสัทธรรมพร้อมกัน ดยมนทนา ภูก่อนท่าน
ผู้ประเสริฐยกยิ่งกว่ามนุษย์ และเทวดา ข้าพเจ้าขออัญเชิญ มาแล้วชุมนุมประชุมให้พร้อมเพรียงกัน
ในสถานที่นี้เถิด

* ฟิล์มต้นฉบับ พิธีทำขวัญและแก้กรรม ของโรงพิมพ์เชียงใหม่จริงเจริญ
หน้า ๒๒ - ๒๓.

ชุมนุมเทวดาท่านองเสนาะ

นะโมอันว่านมีสการ ปณฺชางกัณฺฐสุลีนฺธฺเหือเกียรสิโรโรจนกัวยจิตข้าพเจ้าที่เปรมปรีก็
 ปราโมทย์ สโมสรงานงแห่งกัณฺธิยชัตติยวงศอันเรื่องเกษ ทั้งทั่วไทเทเวศทั่วทุกสถาน สดฺเด
 ข้าพเจ้าอยู่ดีเกษมาจรสวรรค์ กามะ อยู่ในกามภพมหันต์จังหวัดวง จรูเป เทพเจ้าดำรงอยู่
 ในรูปภพ กิริยิขรตฤเทพยเจ้า ในห้วงมหรรพสิ่งขจรเขตเขายุกนจร จมฺตลิวเซเทพเจ้าอันแม่
 แน่วเนื่องลงในอากาศ วิมานะ อยู่ในวิมานมาถรัตนนเพียรดีเป็นเทพเจ้าอยู่ในเกาะเกียรติ
 น้อยใหญ่ รุกฺเรเทพเจ้า อาภักย์อยู่ในเรือนหลวง จะคาเม เทพเจ้าทั้งปวงอยู่ในบ้านน้อยและ
 บ้านใหญ่ ฤทฺเวนกกณ เทพเจ้าอยู่ในหมู่ไม้ไพรพฤกษาศาส เลหฺวตฤมฺหิเชตุเต เทพเจ้าอยู่
 ที่บ้านเรือนและไร่นา กุมฺมา เทพเจ้าอยู่ที่พื้นภูมิประเทศ จยฺนฺตฺเทวา ข้าชออัจริยจงสโมสรมา
 ประชุม ชลฺลวิสเม เทพเจ้าอยู่ที่ดุน้ำ และบนบกมิได้เสมอกัน บถฺกนฺรพฺพนาถา ทั้งยักษา
 และคนธรรพนาถาผู้เป็นใหญ่ ติฏฺฐนฺตาสฺนฺติเกย์ เทพเจ้าอยู่ทุกเกาะแก่งท่ามด นุโวิจรจน
 ข้าชออัจริยพระฤาษีทุกแห่งหนอันภักดิ์สิทธิ์ฤทธรณ กัวยเกธา สาดุโวเม สอนฺนฺตฺ ข้าชออัจริย
 เทพยคา ฮัเรื่องเกษ ซึ่งสถิตอยู่ในอมรพิมานมาถเมืองฟ้า ชมฺมสุสวนกาโธ อยฺนฺตฺพฺพฺตฺ
 ชมฺมสุสวนกาโธ อยฺนฺตฺพฺพฺตฺ ชมฺมสุสวนกาโธ อยฺนฺตฺพฺพฺตฺ ข้าพเจ้าชออัจริยทั่วเทเวศ สัน
 ขอบเขตจักรวาล จงมาสโมสรประสานในเวลานี้ ขออวยชัยให้สวัสดิ แก่ท่านเจ้าภาพผู้เรืองศรี
 ให้โชนสามที่ชั้นของอวยชัย

คำผูกมือซ้าย *

ศรีสวัสดิ์ ศิริโยก อุตตะมะโยกเนืองนอง เงินคำเป็นหลายกองบริษัทยา ข้าจักผูก
 มือซ้ายเจ้าไว้บ่หื้อขวัญเจ้าหนี จักผูกหื้อขวัญเจ้าอยู่ยิ่งกว่าเก่า จักผูกขวัญเล่าไว้กับตน จัก
 ผูกด้วยฝ่ายมงคลอันวิเศษ ฝ่ายชาวเทอดเนบรีสุทธิ ฝ่ายอันคนมนุษย์หาไรอุปโลก ได้ฝ่ายบุษ
 สะโลกหากสื่อแปลง แน่นจักผูกเป็ผูกแสงก็หมั้น บัดนี้บ่อย้าวมอกทอตะหนาน แน่นจักผูกข้างพชาย
 สารก็อยู่ ผูกเอางวดวายชู้คู่ก็หมั้น แน่นจะผูกมือหื้อคนหายพยาธิ ก็ถือว่าเชือกชะบังมาพแห่งพระ
 ยานาค ตนชื่อว่าวิภูบิกษะ ฝ่ายเส้นนี้มือผูกภาพแฉวนวิเศษ อันประกอบด้วยสารภท อันได้แก่
 เมืองกัททะสีลามา ข้าจักผูกขวัญเจ้าไว้บ่หื้อไกลหลา ข้าจักผูกแขนบายเมืองซ้ายไว้ บ่หื้อขวัญเจ้า
 หนีไปอยู่จีนฝืนไผ่ บ่หื้อขวัญเจ้าคินกง บ่หื้อขวัญเจ้าหลงไปแฉ่วเทศ บ่หื้อกันเส้นตกใจ บ่หื้อไป
 อยู่กลางกองไฟไพรไผ่เถื่อน บ่หื้อไปเป็นเพื่อนแรกร้างและเสือหมี่ บ่หื้อขวัญเจ้าไปอยู่จีนฝืนกัน
 ฝืนเขินตัวใหญ่ ข้าจักผูกขวัญเจ้าไว้หื้อเป็นมงคล ก็อันแขวงฉวาเสริฐ แขนงามฉวาเสริฐเหมือน
 กังลาวเงินดี มีเส้นยาวข้างเหมือนกังจางเอราวัณ สัพพะภัยจะมีรอยแฉะหันแฉะฉ่า หรือ
 หลังก้อยพร่าหนีหายปลายมือเจ้า เป็นอาวูชห้าเป็องเฝ้ารักษาตน สัพพะอันตราย ก็หื้อหายพราก
 เหมือนตั้งน้ำกั้งตกจากใบบัวดีแท้ก็หนี หื้อเจ้าไต่อยู่ก็หื้ออายุหมื่นเย็นยาว บัดนี้จุกมีได้ยังยัก
 กิหี โอม พุทโธ รักชิตติ อัมโมรักชิตติ สังโหมรักชิตติ โอม ฌัง มหาฌัง ฉากัง
 โอม สวาหะ ฯ

(เมื่อผูกมือซ้ายเสร็จแล้ว ก็ผูกมือขวาอีก)

คำผูกมือข้างขวา

อัจจะ ในวันนี้ก็เป็นวันที่ สะหลี่ไชโยชก วันนั้นก็เป็นวันที่พันโทยโตกา ข้าจักผูกมือ
 ขวาแห่งเจ้า จักผูกมือไว้เล่าด้วยเส้นกายอันบริสุทธิ เพื่อหื้อเป็นมงคล หื้อหนีจากกั๊งวดลูกสิ่ง
 หื้อขวัญเจ้าอยู่หมั้นเป็งกับตนแท้ก็หนี หื้อหมั้นเหมือนกั๊งปฐพี วันทยาได้สองแสนสี่หมื่นโยธน์ หื้อหมั้น
 เหมือนกั๊งกอยหิน หนักได้แสนโกฏิสังขยา หื้อหมั้นเหมือนกั๊งทะเลมากะระสาธา หื้อหมั้นเหมือนกั๊ง

* พิธีกรรมอันเดิมของหมอขวัญ (ไม่ปรากฏหลักฐานการพิมพ์)

เขาไกลดาศมีพระตา หื้อหั้นเหมือนกึ่งหินบดอยู่กับพระตะกิดา แห่งพระยาอินทามิราช หื้อหั้น
เหลือขนาดเหมือนกึ่งเข้าอิเหนา อันดังไว้หั้นบ่รู้กาลาไกล หื้อหั้นเหมือนมะหินเสียวัวพระสังฆะ
เจ้าหากปลูกไว้ ข้าจักผูกมือเจ้านี้ไว้ หื้อเจ้าได้อยู่สุขสบาย ปลูกขมือเจ้ามีค่ากึ่ง หื้อมีเดชะ
ยิ่งกว่าคามสะหลัดไสย กั้นเจ้าเหยียบมือไปทางไกล ก็หื้อมีกลัวเหมือนใจจะขาด สัพพะพยาถิ
เจ้าก็หื้อหาย กลายจากคนตัวเจ้าไปเสียวินัยามนี้ จักมีเที่ยงแท้กัทธิเทอ โอม พุทโธ
รักชิตติ ชันรักชิตติ สักโสรักชิตติ โอม พังมหา พัง อากัง โอม สวาทะ ฯ

ภาพพิธีแต่งงานในจังหวัดสุพรรณบุรี

(มีพิธีกรรมเพิ่มเติม)

หลังจากขบวนขันหมากขึ้นบ้านหมกแล้ว เพื่อความสนุกสนานญาติฝ่ายเจ้าสาวจะพากันกัน
ประต้อมีให้เจ้าบ่าวซึ่งอยู่ท้ายขบวนขึ้นบ้าน จนกว่าจะจ่ายค่าเปิดประต้อมี

ประต้อมี

ชาวสุพรรณบุรีถือ เป็นประเพณีว่าจะไม่กินเกินกว่า ๘ ประต้อมี

ประต้อมีเงิน

ประต้อมีนาก

ประต้อมีทอง

หมดยุค ใจเย็นดี กำลังประกอบพิธีกรรมเช่นนี้

อุปกรณ์เครื่อง
กระษามาวร
เช่นสังเวษ

เจ้าพ่อ เจ้าสาว หมอมรับคำสอนในพิธีกรรมเซ่นผี

สมุห์ไสว ชัยชนะ
กำลังกล่าวคำ
อวยเชิญผี

